

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA

3.

WASS GYÖRGY

ZSELYK

Egy magyar falu Beszterce-Naszód megyében

DEBRECEN, 1994

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA
3.

WASS GYÖRGY

ZSELYK

Egy magyar falu Beszterce-Naszód megyében

DEBRECEN, 1994

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA
3.

*A Györffy István Néprajzi Egyesület
kiadványa*

Sorozatszerkesztő:
UJVÁRY ZOLTÁN

Az utószót írta:
GAZDA LÁSZLÓ

Lektorálta:
V. SZATHMÁRI IBOLYA

A kiadvány megjelentetését
a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet
és az Ethnica Alapítvány támogatta

ISBN 963 471 941 4
ISSN 1217-4769

Készült a Debreceni Dózsa Nyomdaüzemében
Felelős vezető: VARGA ISTVÁN ügyvezető elnök

Előszó

Egy elnéptelenedéstől mentes településnek monografikus leírása befejezhetetlen alkotás. Sajnos Zselyknek, e fonnyadó falunak monográfiája befejezhető.

1949-ben kaptam kinevezést Zselykre, az általános iskolához. 1974-ben mondtam búcsút a parányi településnek, mely mindenestől elférne a mesebeli óriás tarsolyában.

A kezdet éveiben nem tudtam, hogy neves oskolamesterek, ambícióval telt rektorok nyomdokain kell majd haladnom.

A falu múltjának megismerése ösztönzött arra, hogy tennem kell valamit a faluért. Műkedvelő adatgyűjtő voltam, de a hivatásos kutató szenvedélyével jegyeztem fel mindezt tudván, hogy ezzel is szorosabbá válik kapcsolatom a falu lakóival, e remek emberekkel.

Most, amikor a falu teljes, de önként vállalt felszámolását jelentő visszaszámlálás megkezdődött, groteszkül hat a kérdés: meg lehet-e menteni a települést a végpusztulástól?

1990. október hó

Wass György

ZSELYK

Besztercétől 24 km-re délnyugati irányban, a Sajó patak völgyétől balra, Sajónagyfalú, Szentiván, Péntek, Nagyida, Dipse és Fehéregyháza falvak határai közt, egy katlanszerű mélyedésben fekszik Zselyk falu, szűkre szabott település, melyet a falu lakói játékos kedvükben egyszerűen „gödör”-nek neveznek.

A falu fekvése jellegzetes képet mutat, történelmi valóságot ábrázol, mert ez a település – mint annyi más – a múltban arra volt kárhóztatva, hogy elzártan éljen, távol a civilizáció vívmányaitól, szerényen, nehézségekkel küszködve.

Elnevezéséről és annak változásairól adatokkal szolgál Coriolan Suciú helyneves szótára¹, mely szerint a falu 1332-ben szerepel először oklevelekben, mint nyilvántartott település. Ebben az időpontban Sylk² nevet viseli, majd 1587 és 1589-ben Selk³, 1706 Sellk, 1733 és 1750 Zsejka (román), 1756-ban Sejk⁴, 1850 Sejku, majd Schelk (német), 1854-ben Selyk⁵. Egy XIX. század elején felfektetett jegyzőkönyvben (egyházi) Selyk elnevezéssel van jelölve.

I. L. von Treuenfeld helyrajzi lexikonjában⁷ a következőket írja: „Zselyk, Selyk, Sellyk, Selkinum (magyar és latin elnevezé-

1 *Suciú, Coriolan*: Dictionar istoric al localitatilor din Transilvania, Editura Academica, Bucuresti, 1967. 315.

2 idem

3 idem

4 idem

5 idem

6 A Selyki Evang. Luth. Consistorium végzéséről való Prothocollum X/56–25.

7 *Treuenfeld, I. L. von*: Siebenbürgen statistisches, topogr. Sibiu, 1929.

sek), Zseika, Selka (román elnevezése) falu, mely a besztercei szász disztriktumhoz tartozik. Magyar evangélikusok és reformátusok lakják, a faluban evangélikus templom és parókia van, mely a besztercei káptalan fennhatósága alá tartozik (...) Szász elnevezése Sälk, német neve pedig Schelken. Nem tévesztendő össze Kleinschelken-nel (Kis Selyk) és Marktschelken-nel (Nagy Selyk), mely falvak Transzilvánia déli részén vannak..”

A falu nevének etimológiájával kapcsolatban Gustav Kisch 1929-ben Szebenben megjelent művében⁸ megállapította, hogy a falu nevének alapja a szláv salí, mely sót jelent. Eszerint feltételezhető, hogy a falu arról az egyetlen, de kiszáradt, jellegzetes növényzetéről még ma is felismerhető sós forrástól kapta a nevét, mely az Újhatár felé vezető mezei út mellett, a Holdak nevű hátrészben van.

Írott hagyományok sora úgy jelöli a falu fekvésének földrajzi helyét, mint a „Királyföld”-ön⁹ lévő, ahova egykor (XII–XIII. század) a szászok települtek. Feltehető tehát, hogy Zselyk eredetileg szász település. A szász ősök mellett tanúskodnak a ma is létező szász eredetű családnevek, úgymint: Gásznár (Gassner), Guthér (Gutter), Fárr (Fahr), Göntzel, Schuller; a lutheri reformáció felvétele és megtartása; a falu külső képe; a népviseletnek szászos motívumai és nem utolsósorban a lakosok lelki alkata.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a fő települési hely mellett volt egy jóval kisebb is, melynek létrejöttével kapcsolatban a következőket kell tudnunk:

Zselyk szász lakosságát egy tatár (talán török?) betörés megritkította. A férfiakat leöldösték, vagy „nyers marhaborból hasított szíjjakkal kötözve” elhurcolták. A megritkult lakosságra magyar családok – többnyire férfiak – települtek. Az így megjelent magyar elemet a Borsos, Kerekes, Magyarosi, Kupás, Hunyadi, Szabados, Bezsnei, Kiss családnevek (ma is létezők) igazolják. Adott időben tehát két nemzetiség – szász és magyar – és két felekezet – evangélikus és református – élt egymás mellett. Amint több írott emlékből is kitűnik, a két felekezet „nem a legpéldásabb

⁸ Kisch, Gustav: Siebenbürgen im Lichte der Sprache, Sibiu, 1929.

⁹ Königsboden – Királyföld Beszterce és környéke és a Sajó völgye

egyetértésben élt”. Több ízben előfordult, hogy a két egyház fellettes hatóságainak kellett a helyszínen rendet teremteniük a felekezeti torzsalkodásokban, melyek olykor véres verekedésig fajultak.¹⁰

A torzsalkodásokat elkerülendő, több református család kiköltözött a faluból a mintegy 2–2,5 km-re levő Szentiványi gödör nevű határrészre. Így jött létre Kis-Zselyk.

A különálás nem tartott sokáig, mert a kis-zselyki reformátusok és a nagyzselyki evangélikusok hamar rájöttek, hogy a magyar anyanyelvűségnek a szász vallással való kapcsolása feltétlen előnyöket biztosít. Mert, mint evangélikusok tagjai maradtak az Országos Szász Egyháznak, s ez a szászoknak kijáró előjogokat biztosította (hacsak részben is), az állami szervekkel szemben viszont a magyar anyanyelv jelentett előnyt. E kétköpenyeges „modus vivendi” nagyon jónak bizonyult, s így Kis-Zselyk a múlt század második felében teljesen felszámolódott, lakói visszaköltöztek a faluba.

A tréfálkozó kedvében levő zselyki állítja, hogy ősei nem lehettek „tisza lelkiismeretű emberek”, mivel nem választottak maguknak településre alkalmasabb helyet. Valóban, a felületes szemléletben a külső kép azt sugallja, hogy az ide települők inkább búvóhelyet kerestek, mint útvonalhoz, folyóvízhez közel levő települési helyet. Hogy ebből mennyi a realitás, nem tudni, de bizonyos, hogy:

- a „fundus regius” nem kínált mindenkinek kedvező helyet;
- a természetadta rejtkehely, melynek bekötő útjai sem igen voltak, „ex legis” állapotot biztosított az ottlakóknak. Az orvvadászat, az erdőben való legettetés, a törvénytelen fahaszerzés korlátlan lehetősége, a rejtett pálinkafőzés és más „lehetőség” rendkívüli előnyt jelentett, amelyért érdemes volt vállalni az istenhátamegetti állapotot.

A falu múltjával a XIX. század utolsó évtizedeiben Józsa Péter, az egyház és a falu jegyzője foglalkozott. Helybeli földműves család sarja volt, aki a tollat is éppen olyan biztosan kezelte, mint a földművelés kézi szerszámain. A szájhagyomány szerint „gyöngy-

¹⁰ Zselyki ág. h. evang. egyházközség Emlékkönyve 1881-től 1967-ig

betűkkel” írt, szebben mint a pap vagy oskolamester. Ezt igazolja néhány írott emlék is. Írt a falu múltjáról összefüggő ismertetést, melyet a helybeliek „Józsa Péter könyvének” neveznek. Ebben papírra vetette mindazt, amit nagyapjától és a falu öregeitől hallott. Mintegy 58 oldalt kitevő írása közkezen forgott. Sokan, főleg idősebbek többször elolvasták, így sorai emlékezetükbe itatódtak olyanra, hogy betéve is tudták idézni a könyv érdekesebb részeit. E személyek egyike volt Gásznár János (született 1900. augusztus 30-án), aki a kéziratról a következőket mondta:

„Józsa Péter a falu történetét keményfedelű, vonalozott protokollumba írta. Úgy kezdte, hogy: Én, Józsa Péter, a falu bírója és jegyzője, lefrom a falu történetét az tatárok járásától mind az mai napig... Írt nagy riadalomról, amit a tatárok okoztak. A falu népe az erdőbe menekült. A férfiakat csalfintasággal eléhvfták rejtkehelyükről... Józsi, Gyuri gyertek elé, mert elmentek a kutyafejű tatárok. Aki elément, azt nyers marhabőről hasított szjakkal megkötözték, elhurcolták. Nagysokára, mikor elmúlt a veszedelem, jöttek a hivatalos személyek, hogy felvegyék a kárt. Zselyken asszonybírórt találtak. Aztán hirdető írást küldtek az országba házasulni való férfiakért. Így kerültek a faluba magyar református férfiak, meg családok... – A könyvben szerepelt az 1848-as szabadságharc hősi halottainak névsora. Részletesen le volt írva az is, amikor 1849 tavaszán a sajónagyfalusi románok, felbujtóikra hallgatva, baltát meg vasvillát ragadva, rá akartak törni a falura. A támadók között akadt egy áruló, aki idejében értesítette a zselykieket, csakhogy a környező dombokon ekkor már feltűntek a támadni akarók csoportjai. A falu lakossága egy okos szász férfinak köszönhette, hogy megszabadult a vérontástól. A szász férfi, aki éppen a faluban tartózkodott, azt tanácsolta, hogy pergessek erősen a hirdetésre használt kisdobot, s a faluban lévő néhány vadászpuskával adjanak le lövéseket. A tanács nagyon jónak bizonyult, mert a támadók elkotródtak. Azt hitték, hogy a faluban honvédség tartózkodik.”

(Lejegyezve 1961 májusában.)

Egyelőre ennyit Józsa Péter kéziratáról.

Egy évszázad sem telt el, amikor a falu népére súlyos megpróbáltatás zúdult. Erről a háború okozta katasztrófáról a zselyki

születésű Magyarosi Márton iskolaigazgató, az egykori krónikás, az egyház Emlékkönyvébe¹¹ a következőket írta:

„1944 augusztus – már megkezdődött a falvak kiürítése. A vonat közlekedése rendetlen lett. Katonáságot szállásoltak el a faluban, előbb német, majd magyar csapatokat.

1944 szeptember – ebben a hónapban a zselyki tiszteletes úr, Mikola János elhagyta a községet családjával számítva a menekülés szükségességére. Később visszajött, de nem sok időre, majd ismét elindult elhagyva a falut és az egyházat. Mindenki félt és készült a menekülésre, illetve a kiürítésre.

1944. október 8. – Mivel a front már felbomlott a Kárpátokban, katonai hatóság rendeletére Beszterce–Naszód vármegye alsó járására elrendelték a hivatalos kiürítést. Ennek következtében Zselyken megjelent mintegy három szakasznyi katona és minden embert arra kényszerítettek, hogy a falut délben 12 órakor elhagyja. A lakosság felpakolt amit tudott szekerekre és elindult a faluból a katonaság vezetése és parancsa alatt. A növendék állatokat és a juhokat a katonaság hajtotta a lakosság után. A faluban katonák maradtak, akik a falun kívül levő hidakat felrobbantották, amire szükségük volt a házakból összeszedték és ők is távoztak. Azonban a kiürítés a legnagyobb veszteséggel járt. Az úton már mintegy 50–70 km távolságra beértek az orosz csapatok és így a lakosság visszafordult.

Amíg a lakosság távol volt, az ittmaradt minden mozgatható tárgyat a szomszéd községek lakói elhordták. A legszomorúbb az volt, hogy a házak mind-mind ajtó és ablak nélkül maradtak, még az utcai kapuk és kisajtók is mind el voltak hordva. Az maradt csak mindenkinek, ami a szekérre volt rakva. A búza java része el volt csépelve és így az is mind elment. A határon maradt kukoricából is több mint a fele le volt szedve és elhordva. Így teljes volt a pusztulás.

A menekülés lefolyása szinte a régi mesebeli történetekhez hasonló. Sokan eljutottak a legnehezebb körülmények között Lápos és Dés környékére és a harcok közé keveredtek híd, út és egyéb rombolások közé, amit a németek hajtottak végre. Sok embernek a szekere vagy ennek kereke törött össze, vagy az állata lett használhatatlan a nagy úttól.

11 idem

Hazafele még nehezebb volt az utazás, mert közben az eső is esni kezdett és az utak járhatatlanná váltak. Az úton, a mezőkön emberek álltak és a szekérből az állatokat kifogták és elhajtották ott-hagyva a szekeret a sűrő asszonyokkal és apró gyermekekkel az útszélen. A megmaradt állatok néhol három-négy szekeret húztak és az emberek segítségével értek egy-egy faluba. A lakossággal egyszerre indult a faluból a tanító is Zilahi Barnabás és felesége, akik még nem tértek vissza, nem is tud senki róluk azóta semmit. Akiknek sikerült az állatjaival hazajönni nagy küzdelmek árán, itthonról vitték el az állatjait az istállóból, fegyveresen, a szomszéd községek lakói, úgyhogy a faluban szint egy igavonó sem maradt. A lovakat és szekereket még az úton vette igénybe a katonaság, igaz volt eset, hogy adtak helyükbe mást, de azokban nem volt semmi köszönet. A határon az őszi vetésnek nyoma sem volt, nagy volt a kétségbeesés.

Később amikor kissé javult a helyzet az orosz parancsnokság segítségével sikerült visszaszerezni az állatokat is és későn, október és november hónapokban még nagyon kevés vetést is sikerült végezni. Nagy nehézségekkel sikerült visszahozni a gazdakör cséplőgépét és megkezdődött a megmaradt gabonák cséplése.

A családok sok helyen nem tudtak saját házukban lakni, három-négy család is lakott egy-egy házban, amelyet könnyebben lakhatóvá lehetett tenni. Ágy persze a padló és egy kis szalma volt. A szőlőtermés is teljesen el volt hordva. Mikor már egy kissé biztosabb lett a helyzet a hatóságok engedélyével elindult a lakosság a szomszéd falvakba, hogy az elhurcolt tárgyakat, különösen a gazdasági felszereléseket megkeresse. A keresések nem nagy eredménnyel jártak, mert a megtalált tárgyakat nem voltak hajlandók visszaadni a szomszédok. A legtöbb úgy el volt rejtve, hogy nem is lehetett megtalálni. Az is előfordult, hogy az illető inkább összetörte vagy elégette, de mégsem adta vissza. Bizony még most is üresek a lakások, szinte minden bútordarab csak tákolmány. Sok helyen még az istálló is üres, a marhát nem találta meg a gazda. Az eke-álmány is szedett-vedett, meglehetősen gyenge. Az emberek féltek még a határra is kimenni az első hetekben. A munka megkezdését még nehezebbé tette az is, hogy még ma is sok férfi (családfő) hiányzik, kik mint katonák mentek el, számszerint ötvenen.

1944 december – Nagyon szomorú karácsonyra van kilátás ez évben, mintha nem a szeretet és öröm ünnepe közeledne az emberiséghez. Istentisztelet nem volt a faluban, mivel lelkész sem volt. Az iskolában a tanítás csak az előző hónapban kezdődött meg 77 beírt

tanulóval és két tanerővel. Magyarosi Márton zselyki születésű tanító és felesége vezetése alatt, kiket a sors ide hozott a faluba és a lakossággal élte végig a kiürítés borzalmas napjait. A tanító látta el a temetéseket is. December havában a presbiterium gyűlést tartott és Magyarosi Márton tanítót megkérte, vállalja el a lelkési teendőket. Így kapott a tanító 250 pengő tiszteletdíjat. Így került hozzám a jelen Emlékkönyv is, meg az egyház tulajdonát képező öreg harmónium, melyet Nagyfalun találtunk meg és visszahoztuk. Nagy vonalakban ezt hozta ránk az 1944. év második fele és ilyen nehéz gazdasági és társadalmi helyzete volt a mi kis falunknak. Ebben az időben a községi előljáróság is megváltozott, interimár bizottság került a község élére a hatóságok kinevezése folytán.”

Magyarosi Márton tanító-krónikás feljegyzései tovább folytatódnak, s kiterjednek 1945-re is. Ezeket más szavakkal kapcsolatban ismertetjük.

*

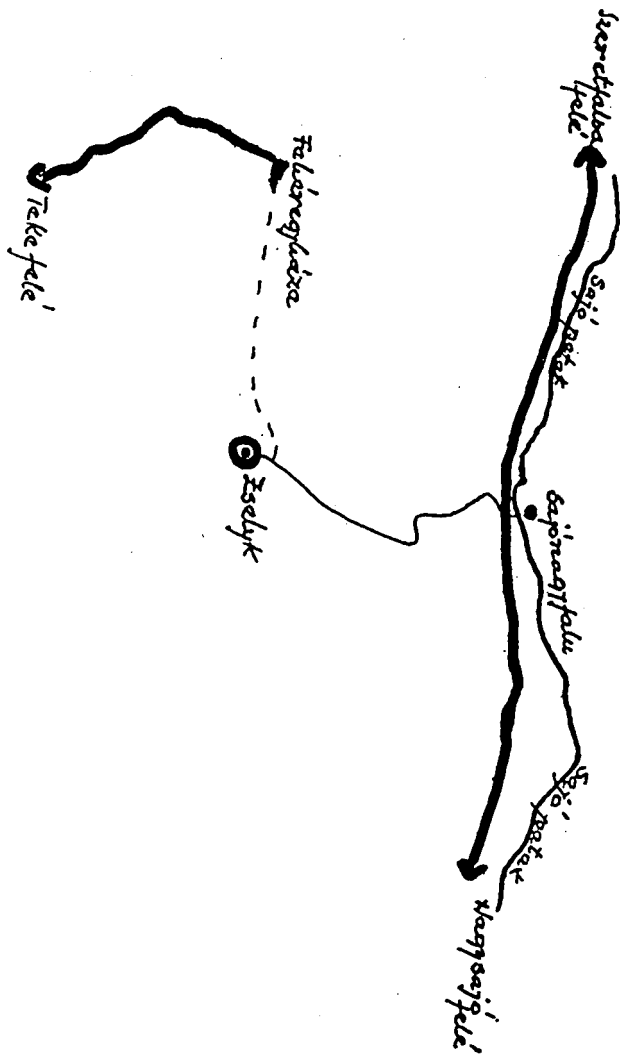
Zselyki ember szájából gyakran elhangzik a kijelentés, hogy *Zselyk a világ vége*. Mi rejtőzik e kijelentés megett. Mindenekelőtt az, hogy rossz bekötőútjai miatt el van zárva a világtól. Maga a település tulajdonképpen zsáktutca, „arra kell kijönni a faluból, amerre bemegy az ember”; „Zselyknek azért nincs jövője, mert nincsenek jó bekötőútjai” – így a zselykiek.

A világtól elzárt ember megnyilatkozása, melyben benne van a változhatatlanba való beletörődés is.

Aki Sajónagyfalu (Zselyk utolsó vasúti állomása) felől akarja a falut megközelíteni, annak le kell győznie egy kevésbé látványos emelkedő (Nagyfalusi hegy) sarát, kátyúit, szerpentinjeit. Ez az egyetlen, ma is járható út. Feljegyzések szerint: „1887-ben lejtmérte Weiss Ignác mérnök a megyei hatóság által engedélyezett utat”.¹²

Három év alatt Zselyk, Sajónagyfalu és Serling kellett kiépítse a kijelölt utat. A továbbiakban az út gondozása a megyére hárult.

¹² Egyházi levéltár

Zselyk bekötő újai

A másik bekötő út Fehéregyháza felé vezet. 1878-ban nyitották meg. Túlzás nélkül állítható, hogy megnyitásától a mai napig nem szolgált a falu hasznára ez a „sárgyűjtő tekenyő”-nek nevezett tákolmány.

A bekötőutak megnyitása előtti körülményekre jellemző az egyházi Emlékkönyvbe írt egykori bejegyzés:

...„Nyomorúságos állapotok voltak Zselykre nézve. Minden hosszasabb esőzésznel ránk illett betű szerint Lukács 16:26.: És mindenekelőtt, miközöttünk és tiközöttetek nagy közbevetés van úgy, hogy akik akarnának innét tihozátok átalmenni, nem mehetnek, sem azok onnét hozzánk át nem jöhetnek.”

A sajónagyfalusi út járhatóságával a megyei szervek sem a múltban, sem a jelenben nem sokat törődnek. A zselykieknek kellett és kell törődniük, hogy ez az út az év minden szakában járható legyen. Kiszámíthatatlan mennyiségű kavicsot hordtak az útra, de a „feneketlen kátyúk” mindent elnyeltek.

Hogy az út gyatraságából eredő kárról az érdeklődőnek fogalma legyen, elegendő csupán a gyümölcsszállításból származó veszteséget figyelembe venni. A szocialista gazdálkodás évtizedei alatt a faluból évenként 3–7 vagon szőlőt és 30–50 vagon gyümölcsöt kellett átadni az állami begyűjtő központnak. Nem nehéz elképzelni, milyen állapotban volt az átadásra kerülő gyümölcs, amit a zselyki bekötőúton szállított a tsz két kamionja.

A falut gyakran látogatták riporterek. Többségük reális dolgokat mondott Zselykről. Idézünk néhány sort Gy. Szabó Gyula riportjából:¹³

„Állunk a havas-sáros parton s latolgatjuk, vajon a jármű át tud-e kelni a folyón. A másik bekötőúttól elriasztottak, itt pedig a Sajó vize áll előttünk. Zavarosan, ismeretlenül. Arra egyikünk sem gondol, hogy vissza is fordulhatunk... Egy helybeli tanácsadó, aki gumicsizmában van, vállalja a felderítő szerepét, s kitapogatja előre hol sekélyebb a víz. Nincs is semmi baj, a kocsi lassan átkel... De a dombtetőn újra ki kell szállni. Nagy a sár, árkokat szántottak benne

13 Gy. Szabó Gyula: Helytállás a „göderben” című riport, megjelent az Előre napilapban 1970. január 9-én.

a traktorok, szekerek. Baktatunk lefelé, néznénk a „göder”-t, benne a falu friss hó fedte házait, de arra is figyelniünk kell, hova rakjuk a lábunk a 'világvégére' vezető úton. Mindezt nem azért from le, mintha hősi tettnek akarnám beállítani kiszállásunk részletét. Ha egyáltalán valaki 'hős', akkor csak a zselykiek lehetnek azok, mert ők, ahányszor vonatra, buszra kell üljenek, annyszor kell megtegyék ezt a néhány kilométeres utat... A mentőkocsi nem megy be a 'göder'-be. Még száraz nyáron sem, amikor másként néz ki ez az út, mert beleragadt a tudatba, mint kátyúba a szekér, ez ítélet: Zselykre nem lehet bemenni... Ritka szép ez a katlanszerű völgybe rejtőzött falu. Gazdagságra vall benne minden és szorgalmas, szépet szerető lakókra. Esztétikában egymással vetekednek házaik, de talán nincs közöttük kettő egyforma. A 'göder'-t, az istenhátamögöttséget itt bent nem éreztük. Sőt, meglepett, hogy mennyire benne él a világban Zselyk, s bizonyos konvenciók őrzésével, hogy össze tudják hangolni emberei az új iránti fogékonyságot, országra-világra tudnak nézni szenvedélyes kíváncsisággal, hogy befogadják a mát..."

Szentiványi göder (Kis-Zselyk)

Határ rész neve, a falutól mintegy 1,5–2 km-re. Ezen a helyen létesült Kis-Zselyk. A település a múlt század második felében teljes egészében felszámolódott. Létrejöttével kapcsolatban a szájhagyomány több változatot tart felszínén:

Az egyik változat szerint járványos betegség pusztítása elől menekült a falu lakossága az új települési helyre. Másik változat szerint 1736-ban tűzvész emésztette a falu lakosságának több mint felét, templomostól, parókiástól, s a lakosság a szentiványi gödörben akarta felépíteni új faluját, mondván, hogy a régi települési hely „átkozott föld”, ahol a tűzvész időnként pusztít. A két változat valószínűtlen, a lakosság nem hagyja ott települési helyét sem járvány, sem tűzvész következtében.

Sokkal valószínűbb a harmadik változat, mely szerint a falut a reformátusok hagyták el a felekezeti torzalkodások miatt.

A faluban a túlnyomó többségben levő lutheránusoknak templomuk és lelkipásztoruk volt. A számbeli kisebbségben levő reformátusok anyagilag képtelenek voltak templomot és lelkipásztort fenntartani, de a kálvini szellemben való lelki gondozásra igényt tartottak. Kezdetben ezt úgy oldották meg, hogy évente 4-6 alkalommal (később 12-szer) református papot hozattak. Ilyenkor a szertartást az evangélikus templomban tartották a lutheránus főhatóság beleegyezésével, és azon a jogcímen, hogy a lutheránus templom felépítésében ők is éppúgy részt vettek, mint a lutheránusok.

A helyzet jobbúlását szolgálta, ha a rektor református volt. Eleget tudott tenni kántori feladatának (az evang. templomban) és a vele egy felekezeten levő hívők lelki gondozását is – részben – el tudta látni. Úrvacsorát azonban nem oszthatott, nem keresztelhetett és nem eskethetett. Ezért ha e szentségekkel a zselyki református élni akart, úgy mérföldeket kellett gyalogolnia, vagy mérföldekről kellett papot hozatnia.

A kérdés végleges megoldását a zselyki reformátusok úgy képzelték el, hogy az evangélikus egyházi főhatóság a felekezeti iskola evangélikus rektora helyébe nevezzen ki református papot, aki megfelelné evangélikus kántori hivatalának is, és a híveit is teljes egészében ki tudná szolgálni. Elképzelésük teljesülése érdekében számtalan kérést intéztek mindkét felekezet főhatóságához.

A kérelmek és a más frott emlékek közül jelentősebbek:

a) Ercsei Nolanus János magyarújlaki ref. lelkész, egykori zselyki oskolamester „adtestatio”-ja¹⁴ melyet 1750-ben adott a zselyki reformátusoknak – kérelmükre, hogy bizonyítható legyen a „szép harmónia”, mely közte és az evangélikus lelkipásztor között volt zselyki tanítóskodásának évében (1716/1717).

b) Kereső László beszercei birtokos nemesnek a ref. főhatóságához 1763-ban írt levele¹⁵, melynek utóiratában utalás van a sok „vexaltatásra, melyben a zselyki reformátusok részesülnek az evangélikusok részéről”. Nevezett személy kéri, vegyék figyelembe

¹⁴ Arh. Supr. Consisto. Reformatorum in Transilvaniae Claudiopolis

¹⁵ idem

azt a folyamodványt, amelyet egy zselyki református küldött vissza a főhatóságnak.

c) A nagysajói káptalan megbízásából gr. Bethlen Elek és Alvinczi Fogarasi Elek 1812. május 18-án írásbeli jelentést¹⁶ tettek a ref. főconsistoriumnak a zselyki reformátusok helyzetéről. Jelentésükben kifejezik javaslatukat, miszerint: a templomot mindkét felekezet használhassa; az iskolamesteri fizetéshez „ragasszanak” még egy szőlőskertet, s így e funkciói betöltésére református lelképásztort lehetne kinevezni, aki a „közös kántori szolgálatot és a reformátusok gondozását is el tudná látni”. A jelentéshez névjegyzéket csatoltak, mely szerint Zselyken 1812-ben 90 felnőtt és 82 gyermek, összesen 172 református lélek lakott.

A kérelmeket az evangélikus főhatóság sorban visszautasította. Végül a zselyki reformátusok beleuntak a sok „ingyen való járkálásba”, meg az aktatologatásba, és feladták a harcot. Feltehetőleg ezután hagyták el a reformátusok a falut és létrehozták Kis-Zselyket a Szentiványi gödörben.

Az új település létrehozói a szájhagyomány szerint a Józsa, Kerekes és Kupás nevű családok voltak.

A múlt század végén kiadott német nyelvű „nomenklator”¹⁷ (helységnévmutató) a következőket tartalmazza: „Gross-Selk sächsisch, evangelisch, Klei-Selk ungarisch, reformiert. Zusammengebaut 1867. Sehelenzahl 770.” (Nagy-Zselyk evangélikus, szász, Kis-Zselyk magyar, református. Egybeépült 1867-ben. Lélekszám 770.)

Fenti frott emlékeken kívül még több levéltári adatban találunk utalást Kis-Zselykre vonatkozóan, tehát minden kétséget kizáróan létezett. Az is kétségtelen, hogy e kis település aránylag nagyon rövid idő alatt felszámolódott. Egykori létéről több „talpkő”, meg egy bővízű forrás a „Józsák kútja”¹⁸ tanúskodik.

16 idem

17 Siebenbürger lokalität-nomenklator, 1896 Temesvár.

18 Lásd Zselyk vízrajzi térképét

Zselyk fontosabb eseményei időrendben

<i>Időpont</i>	<i>Az esemény megnevezése</i>
XIII. század	A szászságnak a Királyföldön való letelepedése, feltehetően a falu keletkezése
1332	Zselyk mint település okiratilag elismertetik
1495	A faluban keresztény egyház létezését igazolja Ambrosius szerzetes jelenléte
1554	Az első evangélikus lelkész Soós Péter megkezdte működését
1577	Megalakult a zselyki evang. egyházközség
1602	Kolerajárvány tizedelte a lakosságot. Feljegyzések szerint ilyen nagyméretű járvány 1634, 1712, 1719-ben volt, s az egész megyére kiterjedt
1675	Ez évből való a falu templomának kisebbik harangja
1736	Nagyméretű tűzvész pusztított
1769	Az első evang. vallású rektor Mengözt György megkezdte működését. Ettől kezdve folytonos az iskola működése
1782	A templom harangját renoválták
1793	Felépült a lelkészlak
1822	A presbyterium határozatban megtiltotta szombaton a déli harangszó után, a mezőn való munkát. A határozat több mint egy évszázadon át érvényben volt.
1826	Maláriajárvány
1848/49	Diftéria- és vérhasjárvány
1859	Elkészült a felekezeti iskola épülete
1866	Elhelyezték a templom alapkövét
1867	Felépült a templom
1879	Megalakult a zselyki ev. egyházi fúvószenekar
1884	Felnőttek művelődési egylete jött létre
1893	Felépült az új lelkészlakás
1900	Az ev. felekezeti iskola államivá vált

1900–1903	Kezetét vette az Amerikába való kivándorlás
1907	Renoválták a templomot
1911	Az Amerikába kivándoroltak 480 koronát adományoztak az egyháznak kegszerek beszerzésére
1911	június 21-én dr. Teutsch evang. püspök látogatása a zselyki egyházközségben
1917	A katonaság elvitte erőszakkal a nagyobbik harangot
1919	Újból megnyílt az evang. felekezeti iskola
1922	Felavatták az új harangot
1928/29	A templomot renoválták
1930	Megalakult az evang. nőegylet. Művelődési estek, jótékonysági akciók szervezése volt feladatköre
1937	A templomot renoválták
1944	október – A falu lakosságát menekülésre kényszerítették. Néhány nap múlva visszatértek a majdnem teljesen kifosztott faluba
1946	Felekezeti nézeteltérések
1949	Megalakult a 7, később 8 osztályos általános iskola
1950	február – Megalakult a kollektív gazdaság
1951	A Művelődési otthon 104 tagú vegyeskara résztvett a műkedvelő együttesek részére kiírt II-ik országos versenyen, a döntő szakaszon Bukarestben
1969	Az általános iskola fennállásának 200-ik évfordulóját ünnepelte
1976	Az általános iskola felső tagozata megszűnt gyermekhiány miatt
1979	A zselyki fúvószenekar 100 éves fennállását ünnepelte
1981	Gyermekhiány miatt az általános iskola teljesen megszűnt
1990	január – A termelőszövetkezet közgyűlése kimondta a feloszlását május – Társulások mezőgazdaság jött létre

KIVÁNDORLÁS AMERIKÁBA

A kivándorlás láza nem kerülte el Zselyket sem. Az új világról közszájon forgó és a gyors meggazdagodás lehetőségéről szóló „legendák” megtették hatásukat. Előmozdította a kivándorlást néhány sikeres vállalkozás. Az Amerikába való kivándorlás a századforduló utáni években érte el tetőfokát Zselyken.

Az egyházközség Emlékkönyvében található bejegyzések szerint a következő számszerű kimutatás készíthető.

Időpont	Kivándoroltak száma
1900 és 1903 között	10
1904	10
1905	19
1906	34
1907	7
1908	4
1909	33
Összesen:	117

Nemek szerinti megoszlása: 81 férfi;
 36 nő

Családi helyzet szerint:	18 éven aluli	17
	házas	93
	özvegy	3
	hajadon	–

A legfiatalabb kivándorló Gál Mária 6 éves,
legidősebb kivándorló Kerekes András 61 éves

A fenti kimutatás szerint 1900 és 1909 között összesen 117-en hagyták el a falut. Ebből 17-nek neve az Emlékkönyvben kétszer szerepel, mivel első ízben való távozásuk után hazatértek, de rövid idő múlva újból eltávoztak.

Az Emlékkönyv szerint 1904 és 1920 között 12-en tértek haza végleg. A létszámcsökkenés tehát két évtized alatt: 88. Túl nagy érvágás egy alig több mint 600 lelket számláló falunak.

Az Emlékkönyvben 1920-tól nincs bejegyzés sem távozásról, sem hazatérésről, annak ellenére, hogy mindkét eset előfordult.

Kerekes András barta (született 1897. nov. 11.) 10 évet töltött az Ohio állambeli Kolumbuszban. Az utazásról és az otlétről nyilatkozott:

„Tizenhárom éves voltam, amikor édesapám egyre küldte a levelet Amerikából, hogy így meg úgy, jól megy a sora, csak nagyon szeretne látni engemet. Én meg állandóan kínoztam anyámat, engedje, hogy apámhoz menjek. De ő mind csak azt hajtogatta: Egyedül nem engedlek. Végre is addig ardikáltam, meg fenyegetőztem, hogy meg fogok szökni, míg édesanyám elengedett. Fából készült táblát szerkeltek, arra ráírták édesapám címét, a táblát a nyakamba akasztották, s így indultam én útnak 1910 nyarán. Az úton mindenki engem bámult, én meg büszke voltam, hogy milyen dologra vállalkoztam. A hajón elláttak mindenfélvel, cukorkát kaptam meg csokoládét meg pénzt is.”

(Lejegyezve 1965-ben)

Kerekes András elbeszéléséből kitűnt, hogy a kivándorlók zöme alkalmi munkából élt, amíg az angol nyelvet valamennyire elsajátította. Legtöbbször „vasgyárakban rapagatták a csantjaikat”. Az ottani munkaadók szívesen alkalmaztak idegeneket, mivel azok

nem válogattak a munkában. A kivándorló egyetlen célja volt a pénzszerzés. Minél többet, minél rövidebb idő alatt. S hogy ezt megvalósíthassa, önmagára keveset költött, személyét elhanyagolta. Az ottani élet legolcsóbbikát választotta, ezért gyakori vendége volt a tömeglakásoknak és tömegétkezdéknek. Időközben az ott-honiak megnyugtatására, fényképet küldött, mely őt már új kül-sőben, az ottani divatnak megfelelő „úri gúnyában” ábrázolta. Ezek a divatos öltönyök rendszerint a fényképész kelléktárából ke-rültek elő. Elmaradhatatlan volt a magas, keményített gallér és nyakkendő, a keményített kalap és sétapálca. A nőknél a fekete selyemruha, agyoncsipkézett felsőrésszel és a széles karimájú fe-kete struccotlallal ékesített kalap. Az itthoniak, látván a fényképe-ket, a férfiakat még felismerték, az asszonyokat kevésbé.

Kerekes András azt is elmondta, hogy az Amerikába vándo-rolt európai nemzetiségeknek művelődési egyesületei voltak. Ezek égisze alatt gyakran tartottak műkedvelők által bemutatott előa-dásokat. A magyaroknak is volt egyesületük Kolumbuszban, s ezek keretében énekkar, népi zenekar, meg színjátszók tevékenykedtek. Az előadásokból befolyt összeggel sorstársaikat segélyezték. Az el-ső világháború éveiben a hadiözvegyeket és hadiárvákat rend-szeresen támogatták.

„Én voltam az egyesület énekesa és szavalója – mondta vallomá-sában Kerekes András. – 1919-ben Jakab Ödön „Urak, le hát a süveggel” című versét szavaltam egy előadáson, és akkor nagyon meg-tapsoltak. A versre emlékszem, el tudom mondani, lediktálom.”

*Nézem, nézem, méla kedvvel,
Mennyi sánta, béna ember.
Akár merre járok, kelek,
Téle van az uca velek.
Tört alakok, fakó arcok,
Csak úgy lóg a ruha rajtok.
Rongyaikra rá van kenve,
Véres csaták minden szemnye.
Révedező gondol, félve
Húzódnak az útból félre,
Nehogy, amint durván törtet,
Fellökje a tömeg őket.
Elhinni is alig lehet,
Hogy kik voltak nemrég ezek!*

*Ha a kedvük úgy hozta,
Senki sem állt ám az útjokba.
A legtöbbet kenyerével,
Szabad mező nevelé fel.
Ott edződtek erős munkán
Ki a mezőn, ki a pusztán.
De a szörnyű vihar szele
Most mind ide söpörte be,
Mint megannyi földre omlott,
Haszonalan, semmi roncso.
Kaptak is itt ami kellett
Gyógyító irt, segedelmet,
És mankót a láb helyébe,
Hanem aztán ezzel vége!*

Körülöttük vlgan járák
 A bolondját, urak, dámák,
 S míg mellettek elfeszínek
 Nincs számokra egy tekintet.
 Pedig, pedig, hogy ez így foly,
 Isteneimre sehogy sincs jól!
 Nem tudom én nézni ezt. Nem!
 Lángot vet a harag bennem!
 Megálljatok! – ti elfajzott,
 Ti közömbös, cifra majmok.
 Tudjátok meg valahára,
 Hogy sok itt az özvegy, árva,
 S akik azért lettek azok,
 Hogy ti békén sétáljatok.
 Tudjátok meg büszke népek,
 Hogy ez a föld nem tiétek,
 Ki nektek a szállást adja
 Másvalaki itt a gazda.
 Az a gazda, aki ősszel
 Kint fekete ugart tördel
 És a föld, ha fel van szántva
 Áldást vet a barázdába.
 Az a gazda, aki nyáron
 Ott kint ég a forróságon,

S míg ti hűselve pihenetek,
 Arat, takar, csépel nektek.
 Nem ti vagytok, az a gazda
 Ki a gyárak porát szelvi,
 Reggeltől estig dolgozva,
 Amíg csak a karja bírja.
 Nem ti vagytok, az a gazda,
 Ki dalolva ment a hadba
 Hazát védni, ellent győzni,
 És értetek így leülni.
 Urak! – le hát a süveggel!
 Itt alázat, tisztelet kell!
 Mintha minden hős mankója
 Egy-egy szent feszület volna.
 Mert szép e szép világ nektek,
 Palotában örvendeztek,
 Ott pompáznak kedvetekre,
 Mit a művészet csak teremtett.
 Urak! – most már mindezek
 nek vége,
 A munkásnép került az élre,
 Utat törve, ellent győzve,
 Kiáltjuk hát, hogy: Előre!

*

Zselyken is közismert volt az *Amerikás ének*. Az alábbi változat 1953-ban Bocskai Ráki és Kerekes András előadása nyomán került lejegyzése.

Kaszáscsillag jaj, de régen vándorol Nem láttad-e a fi-a-mat va-la-od?
 Látom bíz én Észak-Áme-ri-ká-ba Dolgo-zik egy iszo-nyatos vasgyár-ba

- Kaszáscsillag! -jaj, de régen vándorol,
Nem láttad-e a fiamat valahol?
- Látom bíz én, észak Amerikába
Dolgozik egy iszonyatos vasgyárba.
- Reggel hatkor megyen el a munkába,
Este hétkor jön haza vacsorára,
Eléveszi szépen szóló furulyát,
Elfújja a bús, keserves nótáját.
- Tegnap kaptam Ó hazából levelet
Gyere haza édes fiam, ha lehet.
- Haza mennék édesanyám, nem merek,
Attól félek, hogy a tengerbe esek.
- Elindulok a tengeren utazni,
Elkezd velem a nagy hajó hánykódni,
Áhítosan imádkozom magamba,
Hogy jussak el valahogyan Brémába.
- Ki a vízben meghal, oda temetik
A húsait a nagy halak megeszik,
A csontjait a hullámok ringatják,
Odahaza a sok árvák siratják.
- Megérkezett a nagy hajó Brémába,
Visszanéztek Amerika tájára.
Átkozott légy, Amerika, mindaddig,
Amíg benned magyar fiú dolgozik!
- Adjon Isten, édes anyám, jó estét!
Megérkeztem, mint egy váratlan vendég,
Megérkeztem mind örömbbe, mind búba,
Mit szenvedtem, csak a jó Isten tudja!

ISKOLA

Alapításától a századfordulóig *oskolának* nevezték az iskolát. A legtöbb frott emlékből is így szerepel.

Zselyken a XVIII. század első felében már volt tanítás. Bizonyítja ezt egy „adtestatio”, melyet Ertsei Nolanus János, magyarújlaki református lelkész adott 1759-ben. E dokumentumból kitűnik, hogy nevezett személy 1716-ban mint iskolamester működött Zselyken. Az iratban megnevezte elődeinek és utódjának a nevét, ami bizonyítja, hogy úgy 1716 előtt, mint e dátum után Zselyken már működtek tanítással megbízott személyek. A XVIII. század első felében az iskola – mint annyi más – szórványosan működött, tanítóhiány miatt. Folyamatos oktatási tevékenység csak 1769-től Mengözt György (1769–1781) rektor óta mutatható ki.

Nincs frott adat, hogy az iskola mikor kapott önálló épületet. A szájhagyomány szerint az iskolaház valamikor „szalmával fedett, rozoga faház volt, melyet az egyházközség bérelt... földes szobában leverve négy cövek, s arra téve két szál deszka, a nebulók állva írtak, míg a rektorné ott főzte az ebédet és altatta a kis gyermekét.”

Írott hagyomány¹ igazolja, hogy 1858-ban sor került új iskolaház építésére. Az írás Szabó Samu tollából ered, s „Gazdag szegények” címet viseli.

1 Magyar olvasókönyv a népiskolák V. és VI. o. számára, 57. old., 38. olvasmány – Budapest, 1882.

„Zselyk falu Beszterce vidékén 700 lakossal bíró magyar helység. Lakói vidámak, barátságosak, vendégszeretők és oly szorgalmasak, hogy párjok nincsen messze földön. Aki látja lehetetlen, hogy el ne mondja róluk: bizony derék emberek ezek, Isten áldása kell, hogy kísérje munkáikat... Iskolájok 1858 előtt egy szalmafödeles, rossz faház volt, pénzök egy krajcár sem, s mégis hozzáfogtak az építéshez... Volt a községnek egy 40 holdas legelője, melyet egyesült erővel felszántottak és kukoricával bevetettek... Hogy az iskolaépítéshez mindjárt akkor tavasszal hozzáfoghassanak: minden gazdának egy negyed öl követ kellett kiszerezni; még 40 ezer téglát is kaptak kölcsön, pénzt pedig két tehetősebb gazda jóátállása mellett 500 forintot. És mire a kukorica megért, a szép kőiskola is készen volt öt szobával, két pincével, nyárikonyhával s udvarán kényelmes istállóval; minden kemény anyagból, cserépfedél alatt, s díszesen építve. Őszre kelve a kukoricát eladták, s mivel nem volt elég az adósság törlesztésére: más esztendőben ismét bevetették földjüket kukoricával, s harmadévben rozssal. Így aztán lefizették az adósságot mind egy krajcárig, s még egy kevés pénzök is maradt. A föld megművelését az egyháztagok ingyen tették; akinek marhája volt ekével is, kézimunkával is, a többi csak kézimunkával... Az építéshez nem fogadtak pénzes napszámosokat, hanem megkezdték az első házzámon, s minden nap kiállott annyi kézimunkás, amennyi kellett... Íme, milyenek a gazdag szegények; mekkora áldás a szorgalom, s mennyire igaz a példabeszéd: »Segíts magadon, s megsegít az Isten!...«”

A kor, amelyben a zselyki felekezeti iskola keletkezett, az egyház és iskola szétválaszthatatlanságának kora. Előtérben volt a vallásos nevelés: catechizáció, imádság, zsoltárok és más vallásos énekek tanítása. Az írás, olvasás és számolás tanítása másodrendű feladat volt. A „Ratio educationis”² megjelenése (1777) után az iskola hat osztállyal működik egy tanteremben, egy tanerő vezetésével. 1856-tól a század végéig két tanerő foglalkozott külön tanteremben az I–III, illetve IV–VI. osztályokkal. A tanítás délelőtt és délután zajlott. Az Eötvös-féle iskolai reform után kötelezővé vált a VII., úgynevezett ismétlő osztályt Zselyken csak 1880

2 Teljes cím: Ratio educationis totius que rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas.

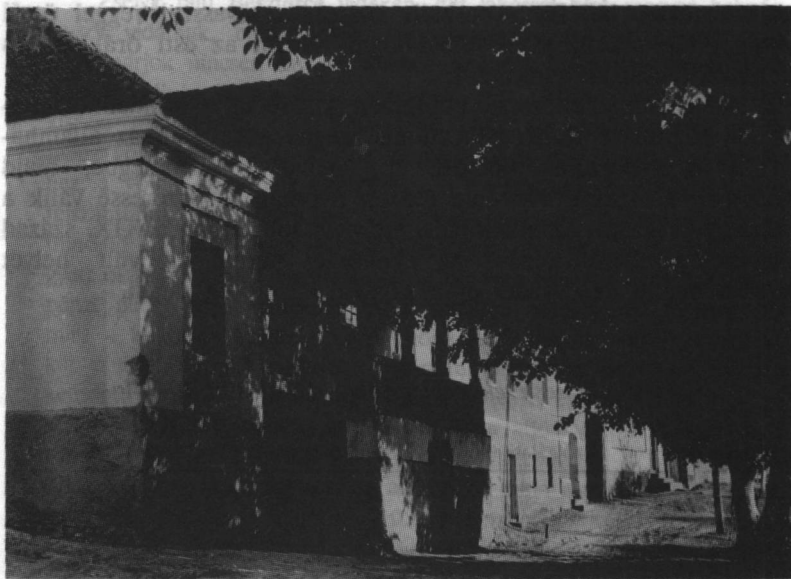
után vezették be. Ez az osztály ősszel és tavasszal reggel öttől nyolc óráig tanult, a téli időszakban viszont az esti órákban, és hetenként csupán háromszor.

Az iskola ellenőrzése kezdetben kizárólag a mindenkori lel-
készre hárult. A Ratio educationis megjelenése után az államha-
talom is beleszólást kapott az iskolai tevékenységbe, majd
1867-ben kiadott Eötvös-féle reform nyomán rendszeressé válik a
vármegye részéről az ellenőrzés. Helyi viszonylatban a XIX. század
utolsó évtizedétől kezdve az ellenőrzés kerete kibővült, helyet
kaptak benne az egyházi és a községi vezetőség tagjai.

Az iskolamesterek névjegyzéke alakulástól 1900-ig

A rektor neve	Szolgálati idő	II. tanfó neve	Szolgálati idő
Névtelen „öreg” mester	?-?		
Csengeri István	?-1716		
Ertsei Nolanus János	1716-1717		}
Kállai István	1717-?		
Mengözt György	1769-1781		
Kádár György	1782-1812		
Hunyadi Mihály	1813-1826		
Gotz Ferenc	1826-1868	Hunyadi Imre	1856-1866
Kiss József	1868-1869	Láng Simon	1866-1869
Láng Simon	1869-1880		
Szabó Endre	1880-1882	Gotthardt Sámuel	1880-1881
		Hámborszky Gyula	1881-1882
Láng Simon	1882-1893	Bartha Géza	1883-1885
		Pausz Sámuel	1885-1889
		Józsa Márton	1889-1893
Józsa Mártona	1893-1906	Bartha Albert	1893-1896
		Hankó János	1896-1898
		Kerekes Pál	1898-1899
		Gyurka József	1899-1900

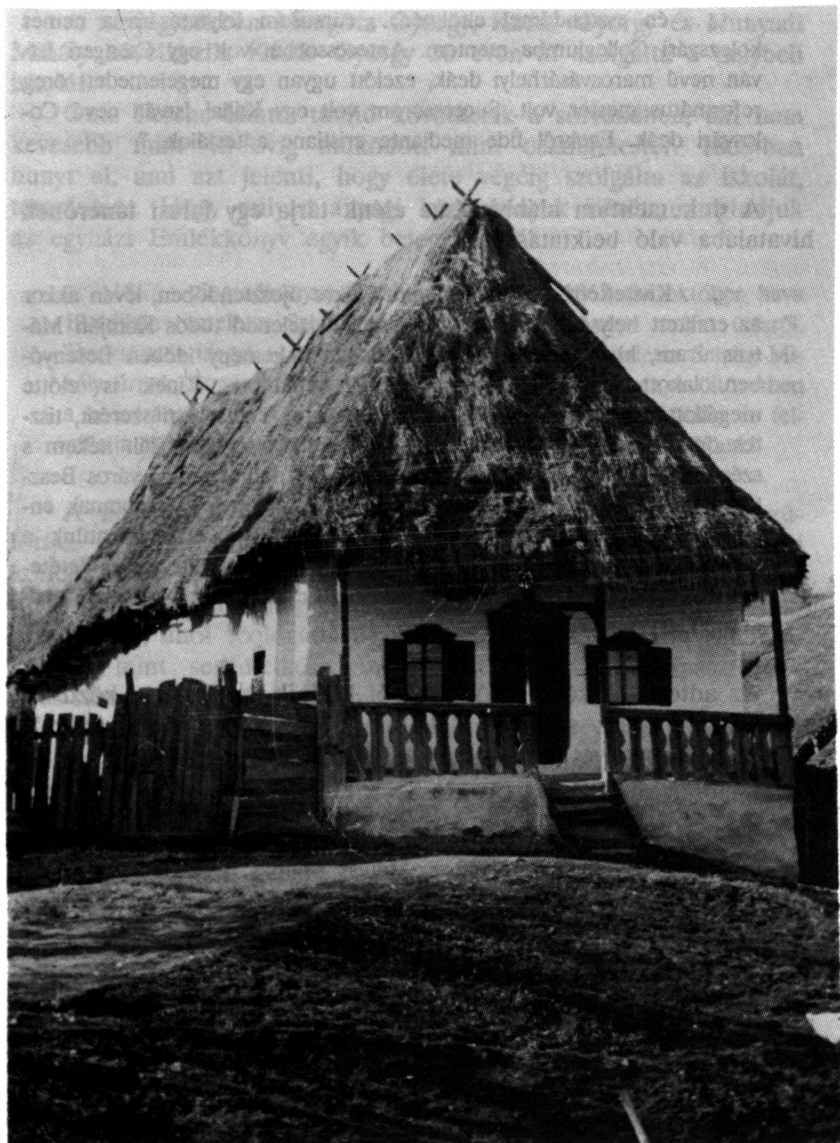
A fenti névjegyzék Ertsei N. János „adtestatio”-ja, az ev. egy-
házközség Emlékkönyvei alapján lett összeállítva. Jelzett első ha-
gyomány az első négy mesterre nyújt felvilágosítást:

Az 1858-ban épült felekezeti iskola – Ma művelődési otthon

Az 1913-ban épült állami iskola – Ma „lakatlan”...

*Az egykori felekezeti iskola hasonmása. A ház gerendáján volt olvasható:
„Épült an(no) 1831 Kerekes Josef és Güther Eva fundusak”
A felvétel 1951-ben készült, lebontás előtt*

„... én esztendőmet eltöltvén... cursusom folytatására a nemes kolozsvári Collegiumba mentem. Antecessorom volt egy Csengeri István nevű marosvásárhelyi deák, ezelőtt ugyan egy megelemedett öreg református mester volt. Successorom volt egy Kállai István nevű Colosvári deák. Ezekről fide mediante eristiane adtestálok...”

A dokumentum alábbi része elénk tárja egy falusi tanerőnek hivatalába való beiktatását:

„... Kivittem mesteri hivatalra Sejkre újesztendőben, lévén akkor az említett helységnek augustana papja tisztelendő tudós Komjáti Mátyás uram, ki is paterne acceptálván... téli kemény időben Besenyőben lakott T. Dékány uramnak insimáltatott. Kinek is előtte megállottam volna köszöntvén akkori vékony tehetségem szerént, tisztos öreg patriarcha lévén említett Dékány uram aggrabilált nékem s szépen meg is áldott, megparantsolván, hogy nemes királyi város Beszterce akkori fő-bírájának magamat insinuáljam és... a papomnak engedelmes légyek mindenkben... Azon utunkban el is mentünk a nemes város akkori Fő-Bírájához s nagyon revereálta tisztességétélünk... Kére, hogyha tanulóifjakat visznek ki Sejkre a városiak, azokat híven tanítsam...”

Az adtestatio következő részéből kitűnik, hogy több, köztisztiséget viselő szász személy ideküldte gyermekét „magyar szóra”, azaz magyar nyelvet tanulni.

„... Voltak is circiter 12 tanulók szász ifjak Besztercéről, Tökintetes Tanácsbeli jeles emberek gyermekei... mint nemes Landfiger uram fia... a patikárius Flisser Mátyás uram... vásárbírótságot viselt Pöser Tamás és egy Szél György nevű embernek az fia és mások is kiknek nevekről elfelejtkeztem...”

A helybeli lelkésszel való teljes egyetértésről tanúskodnak a következő szavak:

„...Említett néha tiszt. Komjáti Mátyás urammal pedig szép harmóniával éltem, gyakran helyette prédikáltam és absentiájában az egész kultuszt végbenvittem, az isteni szolgálatra pedig mind az augustana confession levők, mind a reformátusok Úr vacsorája vételére vagy Nagysajóra vagy Nagyidára által mentünk...”

A névjegyzékben Mengözt György, Kádár György és Hunyadi Mihály következnek. Kádár György 30 éven át szolgálta a helybeli iskolát.

Gotz Ferenc kántor-tanító következik a sorrendben, aki nem kevesebb mint 42 évig működött mint oskolamester. 1868-ban hunyt el, ami azt jelenti, hogy élete végéig szolgálta az iskolát, templomot. Hogy milyen anyagi körülmények között, megtudjuk az egyházi Emlékkönyv egyik bejegyzéséből:

„1867 – Jegyzőkönyve Presbiteriumnak az 1867 évi október hava 13-odikán tiszteletes Schatz Mihály úr elnöksége alatt tartott ülésről. Tanácskozás tárgya – a Presbiterium elé terjeszti tiszteletes Schatz Mihály úrnak, hogy a Cantor Gotz Ferenc többet oly gyenge öltözetben a katedrába fel ne álljon. Határozat, Tiszteletes Schatz Mihály úr felvállalja többet a kantort oly gyenge öltözetben fel nem állítani.”

A névjegyzék következő mestere Hunyadi Imre, a falu szülöttje. Hunyadi Mihály egykori rektor unokája. Marosvásárhelyi kollégiumból küldték Zselykre másodtanítónak. Tíz évi szolgálat után visszament a kollégiumba, majd ennek végzése után Kolozsvárra ment, ahol teológiát végzett. Ezután Marosvásárhelyen működött, mint segédlelkész. Innen jött Zselykre lelkipásztornak 1877-ben. 1908-ban ment nyugdíjba.

Mint fiatal iskolamester bebizonyította, hogy mégis lehet valaki próféta a saját hazájában. Pedagógiai munkája mellett néprajzi tárgyú tanulmányt írt Zselykről, mely folytatólagosan megjelent a Néptanítók Lapjában, az 1861-iki évfjárt 38., 39. és 40-dik számában.

Ugyancsak a fenti szaklapban jelent meg „Sigmirean lovag és Angelina” című román népmese magyar fordításban; a mesét Hunyadi Imre németből fordította a „Sagen und Märchen” című gyűjtésből.

Mint ev. lelkész is kiválóan bizonyult. Az frott emlékek sora tanúskodik erről. Ezekből idézünk néhányat:

„1884 – Felnőttek művelődési egylete jött létre a múlt 1883/4-dik telére. Legelső összejövetel volt 1883. december 3-án esti hét órakor, majd minden péntek este 1884 március közepéig... Nevelés és gazdaságtani, szépirodalmi és mulattató felolvasásokat tartott a lel-

kész, Bartha Géza és Láng Simon tanítók. A hallgatók száma csakhamar felnövekedett ötvenig.”³

„1885 szeptember 9-én alakult meg Zselyken a Beszterce-Naszód vármegyei általános »Tanító-Egyesület« saji fiókköre. A kör elnökévé Hunyadi Imrét választották.”⁴

Hunyadi Imre lelkes szervezője és pártfogója volt az 1879-ben alakult fúvószenekarnak.

Láng Simon következik a névjegyzék sorrendjében. 1822-ben született Zips községben (Csehszlovákia), ahol egykori német ajkú lakosság telepedett le. Innen a „cipcer” elnevezés. Jaad községből jött Zselykre, megválasztásáról az egyház jegyzőkönyve így ír:

„Jegyzőkönyv a selyki ekklésia bővebb képviselőségének az 1866-dik év április hava 15-én tartott üléséről. (Jelen vannak 104-en akik közül 71-en bírnak szavazási joggal.) Tanácskozás tárgya: A II-ik tanító megválasztása, illetőleg ezen megüresedet állomásnak bétöltése. Jelölt csak egy, Lang Simon, Jaadi rector levén minek utánna bizonyítványait az elnök elő mutatja és felolvastatja, kérdés tétetik... akarják-é Lang Simont rectornak elfogadni? A 71 szavazattal bíró személy mindenike igennel válaszolt. Ennél fogva... a Decretum is kiállítatik, azon megjegyzéssel, hogy a tandíj... 21 forintról 25 forintra emeltetik...”

Annak ellenére, hogy Láng Simon tökéletesen tudott magyarul, a kinevezéséről szóló „decretum”-ot a helyi egyházi szervek németül írták, s ennek csak a magyar nyelvű fordítása íródott a „Prothocollum”-ba. Ez pedig oly cikornyás és zavaros fogalmazással íródott, hogy abból majdnem semmi sem érthető. Éppen ezért e helyett egy két évvel későbbi „megválasztási okmány”-t⁵ ismer-tetünk az érthetőség kedvéért.

3 Zselyki ág. h. evang. egyhk. Emlékkönyve

4 idem

5 idem

„Szám 10/868 – A zselyki ág. hitvallású egyház folyó év november 1-jén tartott gyűlésében önt felmutatott bizonyítványai és kérése következtében a kebelében megüresedett tanító-kántori és orgonista állomásra, a harangozás és órafelhúzás gondozására köteleztetvén készpénzben évenként 100 osztrák értékű forint, minden gazdától fizetendő 2 (két) erdélyi véka búzának és 1 (egy) véka zabnak harmada, az első néposkolába járó minden gyermektől, fizetendő 25 osztrák értékű krajtár évi tandíj, két napi szántóföld, szabadlakás, és a községerdőből faizás mellett megválasztotta. Miről ön oly hozzáadással értesítettik, hogy új hivatalját mielőbb elfoglalja és az önre várandó kötelezéseket kellő ernyedetlen buzgalommal és fáradhatatlan szorgalommal teljesítse., Aláírásk: Fóris János lelkész, Gásznár János curator és Kerekes Mihály.

Megjegyzés: Az okmányban megjelölt gabona harmadrésze kb. 30 véka (5 mázsa) búzát és 15 véka (2 mázsa) zabot jelentett; a két napi szántóföld kb. 3/4 hektár volt; a szabadlakást az egyházközség biztosította; faizás erdőritkítást jelent.

A megválasztási okmányt Kiss József tanító részére állították ki. Nevezett a zselyki egyházközség pályázati felhívására jelentkezett, s e felhívásban szó nem esett harangozás és órafelhúzásról. A harangozással, mint tanítói kötelezettséggel kapcsolatban megemlítjük, hogy ezt 1888-ban miniszteri rendelet betiltotta.

Az okmány ernyedetlen buzgalmat és fáradhatatlan szorgalmat követelt a tanító részéről, de fizetésének zavartalan folyósítását nem említi, ennek biztosításáért senki nem vállalt kötelezettséget. S amint az várható is volt, Kiss József fizetése körül kellemetlenségek merültek fel, minek következtében nevezett iskolamester szolgálatának negyedik hónapjában otthagya a zselyki iskolát.

A névjegyzékben a következő nevekkal kapcsolatban az egyházi Emlékkönyvben a következők olvashatók:

„Hámborszky Gyula – távozott 1882. július 31-én.

Szabó Endre – távozott Kapi-Németfaluba 1882. dec. 31-én.

Bartha Géza – Tatrangon született, Déván végzett állami tanítóképzőt. 1885-ben távozott Dévára a tanfelügyelőségre helyettes tollnoknak.

Pausz Sámuel – Birdáról jött, született Gyimótfalván (Vas megye) 1864. január 9-én. Oklevelet nyert Felső-Lövön 1882. július 30-án.

1885. dec. 5-én foglalta el helyét Zselyken. 1889. január 2-án vizs-
szatért Birdára.

Bartha Albert – távozott 1896. április 6-án Hagymás-Bodon köz-
ségbe. – Távozásakor a következő megjegyzést írták az Emlékkönyv-
be: – Isten őrizzen még egy ilyen csapástól, mint ez az ember volt,
feleségestől.

Hankó János – 1896. aug. 22-én jött. született Dobsinán 1877.
febr. 27-én; 'jó' eredménnyel végezte a tanítóképzőt. Távozott Dob-
sinára 1898. április 19-én."

A felsoroltakból szándékosan maradt utoljára Józsa Márton
rector. Az ő neve külön figyelmet érdemel.

Az frott és fratlan hagyományok mindenike maximálisan ér-
tékel Józsa Márton iskolai és népművelési tevékenységét. Két volt
tanítvány Kerekes Mihály peti és Magyarosi János fazekas nyilat-
koztak. (A lejegyzés 1965-ben készült.)

K. M.: „Józsa Márton apjának az volt a véleménye fiáról, hogy
mivel vézna gyermek, nem való parasztnak, jó lesz tanítónak, mivel-
hogy állandóan a könyvet bújta. Az apja jóslata bevált, fiából kiváló
tanító lett. Kolozsváron végezte a képezdét 1888-ban, egy évre rá
megválasztották a helybeli iskola második állomáshelyére. Téli időben
reggel ötkor kezdődött az iskolázás. A hetes jött előbb, tüzet gyújtott
meg sepert. Legkorábban a legnagyobbak jöttek, hatodik és hetedik
osztály, majd a kicsi osztályok, délután a IV-ik és V-ik osztály. Min-
den csoport imával kezdte a tanítást: Atyánk add ránk áldásodat, hogy
jól töltsük a mai napot. Add, hogy amit megtanultunk, otthon meg-
lássék rajtunk. Jó szüleink örömére, szent neved dicséretére. Ámen.
Ima után egyházi ének következett, majd egy hazafias dal: »Járjatok
be minden földet...« az első csoporttal a tanító foglalkozott, minden
leckét ő ellenőrizte. A következő csoport az I., II. és III. osztály
nyolc órakor jött. A tanító megbízott egy nagyobb tanulót felvigyázni
a rendre, s kikérdezni a leckét, ő pedig elment reggelizni. Mikor
visszajött megkérdezte, ki tudott, ki nem. Akik nem tudtak fenekest
kaptak, és az iskolában maradtak megtanulni a leckét. Ezek voltak
az áristáncok."

M. J.: „A tollbamondást írkaiba írtuk. A tanító azonnal javított.
Súlyosabb hibáért tenyeres, körmös vagy fenekes járt. Amit egykor
diktált máig nem tudtam feledni, így például: »A csóka és a méh –
pont – A csóka a méhek rajzását csodálta – pont – Be kegyetlen

szülők vagytok ti – vessző – hogy szárnyra bocsájtjátok gyermekeiteket – vessző – és nem adtok velük semmi örökséget – pont – Mi elég örökséget adtunk nekik – vessző – mert nekik adtuk a sonkoly és a méz gyűjtésének tudományát – pont. Józsa tanító azért volt jó iskolamester, mert nagyon szigorú volt.”

K. M.: „A tanítás befejezésekor imát mondtunk: Áldunk téged jó Istenünk... Ezt már mindig fennhangon mondtuk és jókedvűen, mert örvendtünk, hogy véget ért a tanítás.”

M. J.: „Olyan csemetekerttet létesített, hogy azt bárki megnézhetette. Itt fiatal, öreget egyaránt tanított oltásra, szemvetésre, szemzésre. Többször kapott pénzjutalmat ezért az államtól.”

A szájhagyomány után néhány írott emlék:

„1895. január 6-án alakult a »Zselyki Emke Daloskör« Józsa Márton művezetésével...⁶

1986. április 6-án húsvét másodnapján este a besztercei magar iparosok daloskörével felváltva bemutatta magát Besztercén a városi vendéglő nagytermében a zselyki Emke Daloskör Józsa Márton művezetése alatt. Lelkes tapsvihar, éljenzés, hogy volt, újrázás között a hallgatósággal telt teremben a zselyki daloskör a következőket énekelte: Télen, nyáron puszta az én lakásom; Sűrű erdőt bejártam; Káka tövén költ a ruca; Szőke lány, piros barna lány; Hegyen ülök búsan nézek le róla; Jer ölembe kis babám.⁷

1899. július 3-án a Daloskör hangversenyt tartott Tacson a »Forrás« nevű erdőben, egyesülve az ottani daloskörrel. Két zselyki daloskört tag sikerült szavalatot is tartott.”⁸

A zenekar (turnerek) vezetését, elődjeihez méltó módon, lelkesen végezte, magabiztosan haladt Láng Simon nyomdokain. Sokoldalú népművelői tevékenysége és hivatásszeretete halhatatlanná tette nevét a faluban. Tevékenysége átnyúl 1900-on túlra, vagyis arra az időre, amikor a zselyki iskola mint állami intézmény működött. 1906-ban Nagysajóra távozott. Innen néhány évre vissza-

6 idem

7 idem

8 idem

tért, majd 1923-ban Tácsra távozott a református felekezeti iskolához.

A zselyki evangélikus felekezeti iskola állami intézménnyé válását az egyház Emlékkönyvében a következő bejegyzés jelzi:

„1990. január 1. Az eddigi helybeli elemi népiskola államivá vált. A nép ugyanis nem győzné a családonként kirótt 11 korona tanítói fizetés terhét hordozni, kénytelen volt az államosítást kérni.”⁹

A XX. század első három évtizedében az iskola az állam és egyház között többször gazdát cserélt. Túlnyomórészt mint állami iskola működött, ezért az 1900-as évet az iskola életében korszakot záró évnek lehet tekinteni.

Az iskola tehát államivá vált, de bejárata felett még sok éven át ott volt a lutheri jelszó: „Erős várunk nekünk az Isten!”

A második világháború utáni zselyki iskoláról az adatok feldolgozása még folyamatban van. Ezért csak néhány évszámot jelelünk (az ezekhez kapcsolódó eseményekkel).

- 1948. A „Tanügyi reform” szétválasztotta az iskolát az egyháztól. Zselyken is megalakult az általános iskola négy osztállyal, a ciklusos oktatási rendszer alapfokával.
- 1949. A megyei illetékes szervek engedélyezik a második ciklust megnyitó ötödik osztály létesítését 32 tanulóval.
- 1951. Őszén a második ciklus mindhárom osztállyal működik, vagyis az V., VI. és VII. osztály, hét tanerővel (2 az I–IV-ben, 5 az V–VII-ben). Az iskolatörvény ezen osztályok minimális létszámát 24–26 tanulóban állapította meg.
- 1951-ben a megyei tanfelügyelőség engedélyezi az iskola mellett működő internátust. A faluból nem telt ki az V–VII. osztály minimális létszáma, ezért a környező falvak magyar ajkú lakosságából kellett toborozni a gyermekeket. Tacs, Bréte, Szent-András és Cegőtelke volt az „utánpótl-

9 idem

lást” biztosító négy falu, melyek mindenikében csak négy osztályos iskola működött.

- 1956-ban a megyei tanügy nem tudta biztosítani az internátus anyagi alapját az állandóan szélesedő iskolahálózat miatt. Ezért az internátus feloszlott és ezzel feloszlott a második ciklus mindhárom osztálya. A tanulók a tekei magyar nyelvű általános iskolába iratkoztak. A zselyki iskola I–IV. osztállyal és két tanerővel működött tovább. A második ciklus tanerői a megye iskoláinál kaptak munkahelyet.
- 1959-ben a körzeti tanfelügyelőség figyelembe veszi Zselyk földrajzi elszigeteltségét és járhatatlan bekötő útjait, s engedélyezi a második ciklus megnyitását a IV. osztály két évfolyamával. Így minden második évben alakult V. osztály. Újból kezdetét vette a gyermektoborzás is. Cegőtelke és Tacs volt az utánpótlást biztosító két falu.
- 1969-ben az iskola megünnepelte fennállásának 200. évfordulóját.
- 1976-tól az iskolát újból gyermekhiány sújtja. Felszámolódnak a második ciklus osztályai, s újból csak négy osztály marad, de most már csak egyetlen tanerővel. Az I–IV. osztályban a létszám évről évre csökken, a falu sorvadásának jelei mutatkoznak.
- 1981-ben a teljes gyermekhiány következtében a zselyki magyar tannyelvű I–IV. osztállyal működő általános iskola megszűnt létezni.

A zseléki általános iskola végzettségének helyzete 1969-ben

1969- 1969 közti végzettség	Ebből:			Szakképzett és képesítés alatt levők:											
	Szakké- pesített	Képesi- tés alatt	Tisz- ben dolgozik	Felsőfokú iskola		Középfokú iskola		Szakmai iskola		Alapfokú tanfolyam		Munkahelyen szakosít		Technikumot	
				végzett	végző	végzett	végző	végzett	végző	végzett	végző	végzett	végző	végzett	végző
139	52	17	70	2	-	13	6	18	2	12	-	6	9	1	-
%	37,41	12,23	50,36	1,44	-	9,35	4,32	12,95	1,44	8,63	-	4,32	6,47	0,72	-

EGYHÁZ

Az egyházra vonatkozó emlékeket az *egyházpácájával* kapcsolatos szokás ismertetésével kezdem. Az *egyházpácája* kopjafához hasonló, díszes faragással ellátott, 65–75 cm hosszú pálca, melynek négy oldalán egy-egy bibliai idézet van. A pálca az isteni büntetést jelképezi, figyelmeztet a bűnöktől való tartózkodásra. Minden év pünkösdjének szombatján indítják útra a falu rendjén. A pálca két-három napot „időzik” a háznál. A gazdának kötelessége azt szomszédjának átadni. A pálca az egész falut be kell járja a következő év pünkösöd szombatjáig. A szájhagyomány szerint a köz erkölcs javításában az egyház pácájának a járattása igen eredményesnek bizonyult. A szocializmus éveiben évtizedekig nem járatták. A jelenkori egyházi vezetők érdemesnek tartották e hagyomány életre keltését, s így az egyházpácája minden évben elindul a maga útjára.

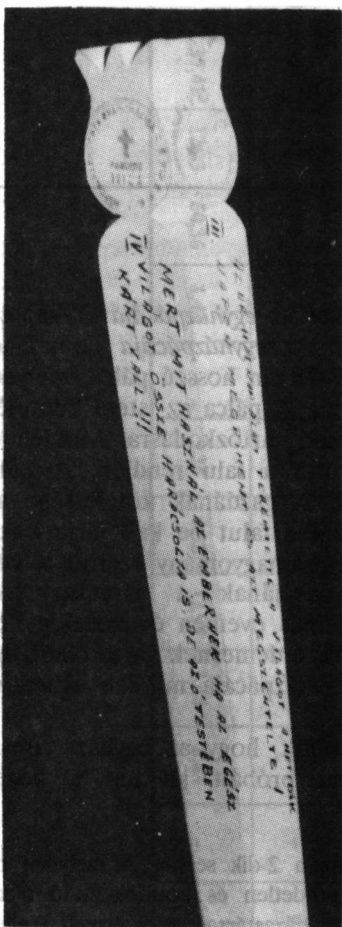
Az alábbi frott emlékekből¹ kitűnik, hogy az egyházi consistorium nemcsak az egyházpácájával próbált javítani a közerkölcsön.

„1821 esztendő április 4-dik napján 2-dik sessio. A melyben minyájan a tagok megjelentenek: a rendetlen és botránkoztató okkal, amelyben sok ifjú házasok a magok házastársaikkal szörnyűen ellenkeztek, volt az falusi Ifiúság Tántzca, a melyben az ifiú Menyetskék sokszor Urak engedelmé nélkül megjelentenek. Meghatározatott tehát

1 Selyki Evang. Luth. Consistorium végzéséről való Prothocollum X/56–25.

és mind az Egyháziaknak mind pedig a falu Gazdájának szoros kötelessége tétetett az ilyen által hágó személyeket megbüntetni 20 krajtzár és hogy simpliciter az ifjú házások az ifjú legények tántzára ne menyenek..

— 1822 június 2-dik napján 4-dik sessio. A többi végzéseik között... ez határozatott, hogy köteles legyen minden ide való gazda szombaton tsak délig dolgozni a mezőn. Által hagyván ezen rendelést 1 forinttal büntetetik az egyháziak számadásába vagyon a dolog.”

Fenti consistoriális határozat csak a mezei munkára vonatkozott. Célja volt a híveket rászoktatni, hogy szombat délután többet törődjenek családjaikkal, önmagukkal (tisztálkodás, lakásrendezés, takarítás) és semmi esetre sem az, hogy határukat így óvják a jégveréstől.

„1825-dik esztendő Mártzius 6-dik napján 2-dik sessio. Egyrét és mádtzor az ifjúság öszvegyülvén tántzalni az legények az menyetskéekkel tántzoltak és még többnyire éjtzaka. Megparantsoltatott tehát, hogy az ifjúság ugyan idő közben tántzalhatnak, de tsak nappal és minden Legény tartozik pártás leányokkal nem menyetskéekkel tántzalni.

1828 dik esztendő september 7 dik napján úgymint Szent Háromság 14 dik vasárnapján tartatott 3 dik gyűlés. A melyen elé adódtott minden Consistoriális személyek jelenlétében, azon botránkozás, mely mind az ifjakon mind pedig a megélemedett emberek szájában, a közönséges multságban (úgy mint

tántzban s egyéb gyűlésben, kártyázásban) az égtelen káromkodás. Az eklézsiának e részben is tisztaságára vigyáztatván Meg határozatott, hogy mind a legények gondviselői, mind az egyháziak, s mind a falusi előjárók szorgalmatosan vigyázva azon légyenek hogy amely személy e vétékbe merül primo egy ezüst forinttal büntessék, secundo a templom előtt 12 pátzával az egész eklézsiának példájára.

Jegyzőkönyve a tiszt. Foris János elnöklete alatt 1868dik év sept 27kén tartott presbiteriális gyűlésnek. . . Határozati tárgy arra szolftatik fel a nemes presbiterium, hogy lelkiismeretes tudósítást adjon be az iránt, ha vajon a községben a zuglegelés folytattatik-e vagy nem? Határozat. A nemes presbiterium oda nyilatkozik, hogy a zuglegelés a világi hatóság által meg van tiltva, de mivel a víz hiány miatt itatás végett sokan kéntelenek marháikat a csordából haza hajtani kihágások mindig történnek és határozatlik hogy ily értelemben a nemes vidéki Consistorium értesítendő legyen.

1911 ápr. 19-én presbiteriumi gyűlés jegyzőkönyve. A presbiterium megállapítja szabályzatban, hogy minden evangélikus családból a húsz, és hetven életév közt levő családtagok közül legalább egy, ha a csoportjában haláleset fordul elő, a temetésen 1 kor. pénzbfárság terhe mellett megjelenni köteles.”

A fenti határozat a faluban összesen hét házcsoportot jelölt meg.

„1911 szept. 10-én presbiteriumi gyűlés jegyzőkönyve – 10–15 legény este kövekkel dobálta özv. Józsa Andrásné mikor ez kertjében a szífla-lopást meghiúsította – felhívatik a presbiterium figyelme egyre tűrhetetlenebb féktelenkedésekre: 2 havi megvonása a táncengedélynek.”

✓ 1914 január 14-én kelt jkv. presbiteri határozat ifj. Magyarosi András 6 házszám aki elismerte hogy 137 házszám Bezsnei Erzsébetnek törvénytelen gyermekének ő az apja, az ifjúsági egyesületnek nem lehet tagja, az ifjúság összejövetelein meg nem jelenhet.

1921 január 22-én kelt presbit. jkv. meghatározatlik, hogy az ifjúság táncáról az öreglegények felelőssége hogy a táncoló helyiségbe odasereglett még nem konfirmált gyerkeket eltávolítsa. az ifjúságnak a tánc és más összejövetelek előtt és alatt szeszes ital fogyasztása szigorúan tilos.”

A jelenlegi evangélikus templom sorrendben, feltehetően a harmadik. (Az első az 1736-iki tűzvész martalékává vált. A második 1865-ig állta az idők viszontagságait.) Alapkövét 1866-ban rakták le. Szecessziós stílusban épült. A nemes arányok, feltűnő térkiképzés, nagy síkok, sima falak, s takarékosan alkalmazott díszítés e stílus jellemzői, egyszerű rátekintéssel is észrevehetők. Belvilága kellemes benyomást kelt. A főbejárattal szemben foglal helyet az oltár, melyet fára festett Krisztus-kép ékesít. Az olajfestményt Kővári szignálta.

A főhajó baloldali részén 23, a jobboldalin 20 ülőpad van. Előbbiek a nők, utóbbiak a férfiak részére. A gyermekek és ifjúság helye a karzaton van.

A karzat kazettás, közepén van az orgona, melynek készítője Einschenk Károly, brassói orgonaépítő volt. 1900. december 24-én szolgált meg először.

Az oltártól balra van a szószék, mely 1876-ban készült.

A belvilágot négy csillár ékesíti. Ezekből egy Gáspár Mihályné, kettő Kerekes Mihályné, 1 pedig az Amerikába távozott asszonyok ajándéka.

A szószék melletti falon két kisebb méretű márványtáblán az I. és II. világháború hősi halottainak névsora olvasható.

A templom kisebbik harangja 1675-ben készült. Felirata: „Ezt a harangot csináltatta Magyarosi János 1675.” Hangja „c”, súlya 75 kg.

A nagyobbik harang a nagyszebeni Schieb-féle gépgyárban öntetett 1922-ben. Súlya 157 kg, hangja „f”. Felirata: „1922”. Ára 8776 lej volt, mely összegből 7622 lejt az egyházközség tagjai, 1154 lejt az Amerikába vándoroltak adományoztak.

Az egyházközség régi parókiája, mely 1793-ban épült, 100 évig állt a lelkipásztorok rendelkezésére. Mestergerendáján a következő felirat volt olvasható: „Haec domus lapidae erecta industria Mich. Kis et Emer. Gásznár aedituor ano Dni 1793.”

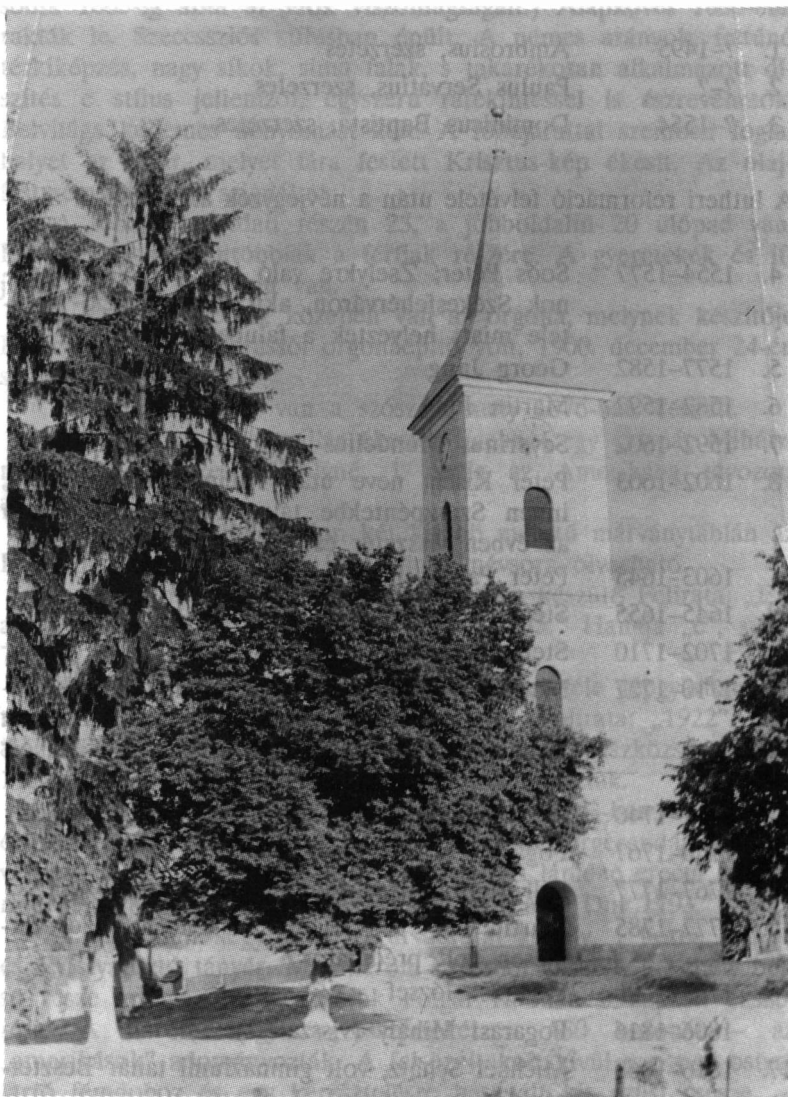
A templomi kegyeserek: 1 úrvacsorai kehely, 1 boros kancsó és 1 ostyaosztó tányér. Mindhárom ezüstből készült, a kehely belső része aranyozott. Készítőjük Polgár Kálmán budapesti ékszerész. A három kegyeser összértékét – 480 koronát – az „amerikások” adományozták. A felsoroltakon kívül van egy ostyartartó fémdoboz és egy keresztelésre használt kis ezüst csésze.

A lelkipásztorok névjegyzéke, a rendelkezésre álló adatok szerint:

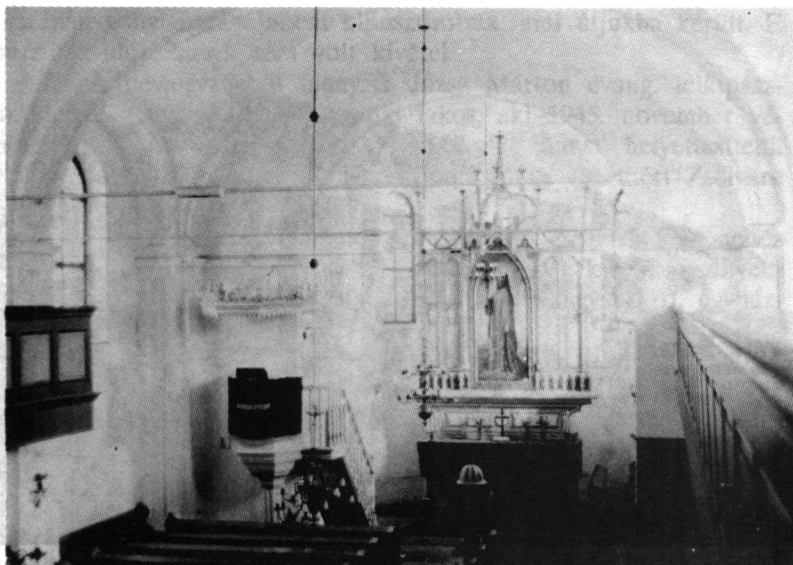
1. ?–1495 Ambrosius, szerzetes
2. ?–? Paulus Servatius, szerzetes
3. ?–1554 Dominicus Baptista, szerzetes

A lutheri reformáció felvétele után a névjegyzék alakulása:

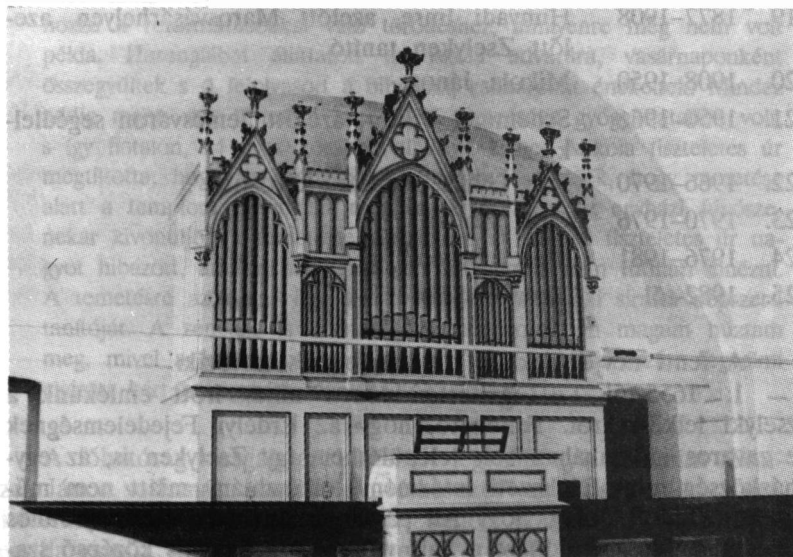
4. 1554–1577 Soós Péter; Zselykre való jövetele előtt kánonok Székesfehérváron, akit a reformáció felvétele miatt helyeztek a faluba.
5. 1577–1582 Georg Jung
6. 1582–1592 Martin Jung
7. 1592–1602 Severinus Mundélius
8. 1602–1603 Peter Kisch; neve után Klein van bejegyezve, innen Szászpéntekbe távozott, de ugyanabban az évben visszatér és
1603–1645 Peter Parvus néven van bejegyezve.
9. 1645–1655 Stefan Grummius, azelőtt Kissajón
10. 1702–1710 Stefan Keintzel, azelőtt Tacson
11. 1710–1727 Mathias Komjáti, azelőtt iskolaigazgató Kapucson és Halmágyon, kinek beiktatását Márton Nyapheus tacsí lelkész végezte Georg Teuchert és Johann Rendelt szenátorok jelenlétében.
12. 1727–1740 Szentmihályi Ádám, azelőtt Kiskapucson rektor
13. 1740–1767 Fogarasi Mihály, azelőtt rektor Apácán
14. 1767–1777 Páll András, Zselyken megtelepedett
15. 1777–1785 Martin Penteker, azelőtt Lekencén majd Vermesen volt prédikátor
16. 1785–1806 Fogarasi József
1806–1816 Fogarasi Mihály (visszatért)
17. 1816–1868 Michael Schatz, volt gimnáziumi tanár Besztencén
18. 1868–1876 Fóris János

A zselyki evangélikus templom – alapkövét 1866-ban rakták le

A zselyki evangélikus templom belvilága

Az orgona

A zselyki evangélikus egyház lelkészlakása

19.	1877–1908	Hunyadi Imre, azelőtt Marosvásárhelyen, azelőtt Zselyken tanító
20.	1908–1950	Mikola János
21.	1950–1966	Schemmel Viktor, azelőtt Temesváron segédlelkész
22.	1966–1970	Rab Gyula, Apácára távozott
23.	1970–1976	Oláh Zoltán
24.	1976–1981	Mezei Botond
25.	1982-től	Harcsár Sándor

A fenti névjegyzékhez két megjegyzés tartozik:

1. 1655-től 1702-ig tartó időben nincs frott emlékünkhöz a zselyki lelkészekről. Feltehető, hogy az Erdélyi Fejedelemségnek e zavaros időszakában sok településben, így Zselyken is, az egyházközség mint felekezeti intézmény lelkészhiány miatt nem működött. Tudott dolog, hogy Ali pasa oszmán hadai Kemény János fejedelem seregét üldözve a Sajó-völgye és a Szamos középső szá-

kaszának vonalában mindent elpusztítottak, ami útjukba került. E pusztítás alól Zselyk sem volt kivétel.

2. A névjegyzékből hiányzik Józsa Márton evang. lelkipásztor, jelenleg nyugdíjas celldömölki lakos, aki 1945. november végén jött Zselykre az elmenekült Mikola Jánost helyettesíteni. Néhány heti otléte után – mivel Mikola János visszatért Zselykre –, elhagyja a falut.

Századunk negyedik évtizedének elején az egyházközség nehéz megpróbáltatáson ment át. Az előzményekkel s a következményekkel kapcsolatban idézzük néhai Göntzel János, egykori II. egyházatyá vallomását:

„1927-ben jött Zselykre Szász Sándor felekezeti tanító. Ebben a minőségében köteles volt a kántori szolgálatot teljesíteni. Református volt, s hogy népszerűségét fokozza, áttért a lutheránus hitre. Két évré rá hogy idejött, a falu népe feladta a felekezeti iskolát a súlyos egyházi adóteher miatt. Miután az iskola állami lett, a lelkipásztor elvettette Szász Sándortól a kántori földeket, amiről a tanító nem akart lemondani. Megindult a veszekedés a pap s a tanító között, aminek az lett a vége, hogy a tanító elvesztette a kántori földek használatát. Erre Szász visszatért a református hitre, s olyan odaadással fogott hozzá a reformátusokkal való törődéshez, amilyenre még nem volt példa. Haranglábat állíttatott az iskola udvarára, vasárnaponként összegyűltek s ő felolvasott a bibliából, zsoltárokat énekeltek. Mindez addig ment, míg a tanító beteg lett. Betegsége gyógyíthatatlan volt, s így fiatalon, 34 éves korában elhunyt. Ekkor Mikola tiszteletes úr megtiltotta, hogy az evangélikus temetőbe temessék, hogy temetése alatt a templom harangjait meghúzzák és hogy az egyházi fúvószenekar kivonuljon a temetésre. Szerintem itt Mikola tiszteletes úr nagyot hibázott, amit néhány presbiter társammal nem tudtam elnézni. A temetésre az egész falu kivonult, mert mindenki siratta népszerű tanítóját. A zenekar is kivonult. A harangokat én magam húztam meg, mivel a harangozó ettől el volt tiltva. A lelkipásztor fegyelmi eljárást kért az egyházi főhatóságtól.”

A főhatóság vizsgálatáról készült jegyzőkönyv, valamint Göntzel János vallomása szerint a „vétkeseket” megfosztották a consistoriumi tisztségüktől és egyházat kellett követniük. A kedélyek lecsillapodtak, de annál hevesebben törtek ki a II. világháborút

követő időben. Idézzük Magyarosi Márton akkori tanító krónikáját:

„...1945 április havában a helybeli presbiteriumnak a gyülekezet tagjai közül mintegy 80 százaléka által aláírt kérvény érkezett, melyben az aláírtak egy közgyűlést kértek, ahol megtárgyalják azt, hogy teljes létszámban egyöntetűen kimondják a gyülekezetnek a református egyházhoz való csatlakozását. Ez a téma már előbb megkezdődött. .. Az indító ok az volt, hogy az evangélikusokat (szászokat) szedik össze és internáló táborokba szállítják és Zselyk is veszélyeztetve van, mivel evangélikus község. .. Az áttérést még azzal indokolták, hogy most Zselyk itt maradt egyedül, a szomszéd községek reformátusok, ahol magyarok laknak és mindég kellemetlenség volt amikor valaki más faluból házasodott, mivel a tiszteletes úr nem akarta megesketni, vagy a gyermeket megkeresztelni. Voltak, akik semmi esetre sem akartak beleegyezni az áttérésbe. .. Ez azonban még jobban elmérgesítette a helyzetet. Az áttérési áramlat nem vallásos meggyőződésből indult és veszekedésre adott alkalmat. Az eredmény az lett, hogy a nyilatkozat jogerőre való emelkedése előtt két nappal visszavonták a jegyzőségről. .. november hó végén a gyülekezet nagy öröme megérkezett ide Józsa Márton fiatal lelkész, kit mint gyermeket mindenki jól ismert, mivel az apja itt volt tanító. Azzal a megbízással jött, hogy amíg a gyülekezet lelkésze visszatér, őt helyettesítse. Alig érkezett meg Józsa Márton és már jött a hír, hogy Mikola lelkész úton van hazafelé, december 7-én meg is érkezett a községbe. Másnap presbiteri gyűlést hívatott össze és kérte az ő visszafogadását. A presbiteriumból 11-en 6 ellenében azt javasolták, hogy nem fogadják vissza. Az eredmény mégis az lett, hogy sikerült meggyőzni a többséget s a presbiterium visszafogadta lelkészét, ki azonnal kért hat havi betegszabadságot, amit meg is kapott és egy nyilatkozatot is adott, melynek értelmében nem akar és nem fog többet a zselyki gyülekezetben szolgálni. Szabadsága letöltésére Kolozsvárra utazott.”

Eddig tart Magyarosi Márton krónikája. 1946 márciusától az egyházközségbe visszatért Mikola János lelkész, folytatta a krónikát:

„1946. március 24. M. J. lelkész mivel előre tudomása volt a község kiürítéséről és mivel fogata nem volt, szeptember 30-án feleségével és némi kézi csomaggal Besztercén át vasúton hagyta el

állomáshelyét, míg a lakosság nyolc nap múlva távozott a kiűrés következtében. Lelkész terve, hogy találkozhatik majd a szekérkaravánnal, nem sikerült. Elszakadt a gyülekezettől, kényszerhatások alatt sodródott nyugat felé... Bár nem szándékozott tovább szolgálni az 1946. márc. 17-iki közgyűlés sürgető hívására szabadságát megszaktotta és márc. 23-án újból visszatért állomáshelyére.”

Az egyházközség ügyvitelének alapját a jegyzőkönyvek (protocollumok), Emlékkönyvek és anyakönyvek képezték. az Emlékkönyvekbe a lelkipásztor írta az év fontosabb eseményeit, a gyülekezeti élet fontosabb mozzanatait. Különös figyelmet szenteltek a bejegyzők az időjárásnak és a termési eredményeknek. Bejegyzés tárgyát képezték a korai és késői fagykarak, jégverések, viharok, árvizek és más természeti jelenségek.

A falu demográfiájával kapcsolatban különös figyelmet érdemel a születési és halálozási anyakönyv. Mindkettő 1824–1970 közötti időből való.

Fent jelzett anyakönyvekbe az újszülött, illetve elhunyt nevét mindig magyarul írták, még akkor is ha a többi adat német nyelven íródott.

A két anyakönyvet vizsgálva megállapítást nyert:

- a leggyakoribb férfi keresztnév: Mihály, János, József, Márton és András; ritkábban használtak: György, István, Ferenc, Imre, Sámuel, Ádám, Péter, Antal, Sándor, Mózes és Pál;
- leggyakoribb női keresztnév: Mária, Erzsébet, Katalin, Éva és Rákhel; ritkábban: Rebeka, Zsófia, Judit, Borbála, Anna, Ilona, Ágnes, Klára és Karolina.

A családneveket a következőképpen lehet csoportosítani:

- helynevekkel kapcsolatosak: Hunyadi, Magyarosi, Szilágyi, Szigeti, Csegedi, Mezei, Bányai, Bocskai;
- foglalkozást jelölnek: Fazekas, Kovács, Szabó, Szűcs, Szerkes, Molnár, Kerekes;
- etnikai eredetűek: Székely, Rác, Szász, Lengyel;
- keresztnevékből erednek: Balázs, Filep, Gáspár;

- melléknevekből erednek: Kiss, Nagy, Sánta, Csorba, Fekete, Farkas, Borsos, Vízi, Kupás;
- társadalmi helyzetet jelöl: Szabados;
- más kategóriák: Gáll, Bartha, Józsa.

Zselyk demográfiai alakulására nemcsak a kivándorlás, a háborúk és az egykezés volt hatással, hanem a járványok is. Megállapítható, hogy 1824–1870 között 13 alkalommal volt negatív az évi természetes szaporulat. A skarlát 1829-ben, a himlő és a kolera 1836-ban, a diftéria 1841, 1848, 1860 és 1870-ben pusztított a 16 éven aluliak és az 1 évesnél kisebb korú gyermekek soraiban. A felnőttek sorait a malária és a vérhas ritkította 1826-ban majd 1848 és 1849-ben.

A születési és halálozási anyakönyvek alapján a következő helyzetkép készíthető az 1824–1870 közötti időről:

Év	Újszülött	Elhalálozás	Természetes szaporulat		Megjegyzés
			+	-	
1824	14	4	10		
1825	21	7	14		
1826	10	23		13	maláriajárvány
1827	15	18		3	
1828	10	6	4		
1829	19	28		9	skarlátjárvány
1830	25	15	10		
1831	20	20			
1832	18	10	8		
1833	25	12	13		
1834	19	14	5		
1835	19	13	6		
1836	13	28		15	kolera- és himlőjárvány
1837	13	8	5		
1838	30	5	25		
1839	21	12	9		
1840	16	9	7		
1841	21	32		11	diftérijárvány
1842	23	13	10		
1843	30	12	18		
1844	22	13	9		

Év	Újszülött	Elhalálozás	Természetes szaporulat		Megjegyzés
			+	-	
1845	17	16	1		
1846	17	11	6		
1847	26	18	8		
1848	17	25		8	diftéria- és vérhasjárvány
1849	23	32		9	
1850	26	17	9		
1851	19	23		4	
1852	35	21	14		
1853	16	26		10	diftériajárvány
1854	19	15	4		
1855	17	25		8	gyermekbetegség (?)
1856	18	27		9	gyermekbetegség
1857	23	18	5		
1858	14	9	5		
1859	21	17	4		
1860	24	25		1	diftériajárvány
1861	24	18	6		
1862	21	21			
1863	14	14			
1964	31	19	12		
1865	22	13	9		
1866	26	18	8		
1867	17	16	1		
1868	28	15	13		
1869	17	16	1		
1870	23	24		1	
Összesen	959	801	259	101	

Megjegyzés:

1. A fenti kimutatás szerint a falu lakossága 46 év alatt 158 lélekkel szaporodott.
2. A járványok kb. 75–80 gyermek halálát okozták ebben a periódusban.
3. A természetes szaporulat legáldásosabb esztendeje 1852 – 35 újszülöttel.

Az alábbi kimutatás 1971-ben készült:

A családok osztályozása a gyermekek száma szerint

Családok száma	Gyermek-telen	1 gyermek	2 gyermek	3 gyermek	4 gyermek	5 gyermek
114	43	23	32	13	3	–

FÖLDMŰVELÉS

A falu lakosságának fő foglalkozása a mezőgazdaság és az állattenyésztés volt a múltban is. Ezen kívül a gyümölcsstermesztéssel is foglalkoztak, s mindezeket kiegészítette a cserépkészítés, mint igen jövedelmező házi ipar.

A több mint 1000 hektárt kitevő zselyki határ túlnyomó részben domboldal, talaja agyagos, melynek megművelése próbára teszi úgy az ember, mint az igavonó állat erejét.

A határt ugarhagyással művelték, két-, később háromfordulós rendszerben. Mindkét határhasználat célja a föld termőképességének megtartása volt egyévig tartó „pihentetés” által. A pihentetett részt ugarnak nevezték, s legeltetésre használták.

Az ugarhagyás részletesebb ismertetése előtt szükséges megemlíteni, hogy a falu határán nem volt feudális birtok, lakosai földtulajdonnal bíró szabad parasztok voltak.

A háromfordulós művelési rend nem volt olyan egyszerű, mint ahogy azt valaki elképzelné. Beidegződött szokásjog fűződött hozzá, évszázadok tapasztalata tette egyre bonyolultabbá. A határt három, kb. egyenlő részre osztották. Ezek mindenike a teljes határ 30–31%-át képezte. Művelésük a következőképpen ment végbe: az első forduló egy éven át pihent, ez volt az ugar; ez alatt a második fordulóban kalászosokat termesztettek (búzát, rozsot, árpát); a harmadik fordulóban kukoricát. A következő évben az ugarban (kétszeri, sőt háromszori szántás után) kalászosokat termesztettek, a másodikban kukoricát, míg a harmadik fordulóban a tavaszi növények után ugar következett. A harmadik évben a kalászosok fordulójában kukorica következett, a második forduló ugarnak maradt, míg a harmadikat kalászosokkal vetették be. E

határhasználat lehetővé tette, hogy a három forduló mindenike, három év alatt egy évet pihenjen.

Az ugaron szarvasmarhát és juhot legeltettek, betakarítás utánától késő őszig, majd kora tavasztól május utolsó napjáig.

Minden év június első napján kezdődött az ugar első felszántása, a törés. E naptól kezdve az ugaron tilos volt a legeltetés. A törés fratlan szabályok, ceremóniák tartásával járt. Ezek áthágása lehetetlen volt, s ha mégis előfordult, a vétkeket szigorúan büntették.

Ugarhívó

Május 31-én este az ugarra csoportosítottak minden igavonó állatot. Ezek június 1-re virradólag az ugaron legeltek, hogy „jó erőben kezdhessék meg a törést”. Az a gazda, aki május 31-én este elsőnek érkezett ígás állataival az ugarra, ugarbíró lett. Az utána következő nyolc-tíz gazda „ugarpásztor”-i funkciót kapott. Az „örököt” (nyolc, tíz) az ugarbíró jelölte ki. Ezek feladata volt az állatok békés legeltetésére vigyázni, s jelenteniük kellett az ugarbírónak, ha valaki az ígás állatain kívül más jószágot is kihajtott az éjjeli legeltetésre. Az örök szerepe éjjélkor lejárt, ekkor az ugarpásztorok léptek szolgálatba.

Az ugarbírói tisztség viselése nehéz feladat volt, éppen ezért a gazdák nem versengtek érte. Nemcsak az ugar, hanem az egész határ felügyelője, szervezője volt, kinek tekintélye nagyobb volt a falusbíróénál. Írástudó és kitűnő memóriával rendelkező ember kellett legyen, s a falu határának tökéletes ismerője. Tudnia kellett, kinek mennyi földje van, mindhárom fordulóban, kinek hány ígás állata van, s ebből mennyit hajt ki a törést megelőző legeltetésre. Ellenőriznie kellett az örök és ugarpásztorok éberségét és a szabályok tiszteletben tartását. A legkisebb szabálysértésért pénzbeli büntetést kellett kiszabjon.

Az ugarbírói funkciójának gyakorlásában az ugarpásztorok segítettek. Legnagyobb támasza azonban a XIX. század második felében felfektetett (ma is létező) nyilvántartás, melyet a helybeliek „földkönyv”-nek neveznek. Ez magába foglalja a határban levő parcellákat és azok tulajdonosainak nevét. Amolyan helyi jellegű

telekkönyv volt, melynek hitelességét adott esetben az illetékes hatóságok elismerték.

Az ugar másodszori szántására, az úgynevezett forgatásra augusztus végén vagy szeptember elején került sor. Kezdetének nem volt állandó jellege, azt az ugarbíró határozta meg. Ugyanolyan ceremóniával zajlott, mint a törés, csakhogy ez alkalommal nem kellett ugarbíró, meg ugarpásztorokat tenni, mert érvényesek voltak a töréskor választottak.

Az ugar harmadszori szántása a gazdáktól függött. Akinek tehetsége volt megtette jobb termés reményében. E munkálathoz nem fűződött szabály meg ceremónia. Ugyancsak ceremóniamentes volt a másik két forduló megművelése.

Az ugarhagyásos művelés teljes képéhez tartozik annak tisztázása: mit tett az a gazda, akinek az ugarban nem volt földtulajdona? Ez a kapásnövények fordulójába tavaszbúzát is vetett (csakhogy a tavaszbúza termése sem mennyiségileg, sem minőségileg nem ért fel az őszi búzáéval). Ez a szükségmegoldás a tavaszi takarmánynövények, főleg a kukorica termesztésének a rovására ment. A kényszermegoldások arra a változatra, hogy az ugarban levő földjét felszántsa s bevesse, gondolni sem mert. „A rendet megbontani nem lehetett” – így a szájhagyomány az ugarhagyásos műveléssel kapcsolatban. Az ellenkezők kétszeresen bűnhődtek: bevetett földjét az ugaron legelő állatok letiporták, s ráadásul pénzbüntetést is kellett fizessen.

Géptársulat

36 zselyki gazda által létesített cséplőgép-szövetkezet. 1941-ben jött létre. Cséplőgépet és traktort vásároltak a budapesti Hoffer-Schrantz gépgyártótól. A társulat eredményesen működött, két év alatt kiegyenlítette a gépgyárral szembeni tartozását és a tagoknak is megtérült a befektetett összeg. A gépet és a traktort az 1950 februárjában létesült mezőgazdasági termelőszövetkezet „átvette”. Rövid időn belül mindkettő tönkrement. A falu életében a szövetkezési mozgalomnak figyelemreméltó hagyománya

volt. A XIX. század első felétől mondhatni sorozatban hozták létre a különféle szövetkezéseket, társulásokat.

Az írott emlékek alapján 1838-ban már létezett az „építő-egyesület”. Mielőtt ennek tevékenységét ismertetnénk, idézzünk Szabó Samu írásából¹:

„...Az általános szegénység dacára folyamatosan emelkednek a csinos, tűzmentes magánépületek is. Téglát, fedélcserépet ők magok készítenek... Az építkezést egy társulat vezeti, melyet a helység saját kebelében alakított, s mely minden évben öt házat kemény anyagból, tűzbiztosan fölépít. Önként tagjává lett minden háztulajdonos...”

Az egyesület írott alapszabállyal rendelkezett. Ennek fő pontjai a következők voltak:

- Aki építeni akar, jelenti magát ősszel a község előljáróinál, mely az egyesület ügyeit intézi.
- Következő év tavaszán a jelentkezők közül ötön segílyt kapnak (a sorrend megállapításában a sürgősség volt a legfőbb kritérium).
- A társulat az építtetőnek minden anyagát két mérföldről hazahordja.
- Minden tag köteles minden építtetőnek öt napszámot tenni.
- A társulat tagjai évenként két forint negyven krajcárt fizetnek, ebből minden építtető nyolcvan forintot kap segílyként.
- Az egylet akkor szűnik meg, amikor a faluban minden ház és gazdasági épület kemény anyagból fel lesz építve.

Az alapszabály külön kitér a tűzkárosultak segílyezésére.

„Tűzkár esetekben segílységül szükségeltetik egész háznál 7 egész egy ketted kőnek és 10840 téglának helyre vitele. Ha téгла nincs, 15 öl követ kell vinni. 192 szekér fővény, 144 napszám kézi dolgozókkal

1 Magyar olvasókönyv az V. és VI. o. számára, 57. old. Budapest, 1882.

és az építő fáknak helyre vitele. Gazdasági épületeknél: 11 öl kőnek és 88 szekér fővenynek helyre vitele és 117 napszamos. Minden helyre vitelnek csak 1 mérföld lehet távolsága.”

Az építőtársulat létrehozásában a szükséghelyzet játszott elsőrendű szerepet. Írott emlék tanúsítja, hogy a faluban 1736 és 1812-ben nagyméretű tűzvész pusztított, melyben a falu majdnem fele leégett. Mindkét esetben döntő jelentősége volt a vízhiánynak, melyben a falu alakulása óta szenved.

Az egyházi levéltárban az alábbi egyletek, társulatok létesítését igazolják a bejegyzett adatok:

– A „Zselyki Takarékos és Segélyező Egylet” 1897. április 2-án jött létre 115 alapító taggal.

– A múlt század végén egy állatbiztosítási egyesület működött. A szerencsétlenül járt vagy betegségben elhullott állatokért segélyt adtak. Nem sokáig működött a társulat. Feloszlását a visszaélések okozták.

– 1912-ben alakult a fogyasztási és értékesítő szövetkezet. Az egyházi levéltár adatai szerint²:

„1912. február 25-ikén megalakult a fogyasztási és értékesítő szövetkezet 108 taggal és 113 darab 30 koronás tüzletrésszel...”

Későbbi bejegyzés szerint 1932-ben fenti szövetkezetet felszámolták.

– 1941. augusztus 20-án nyílt meg Zselyken a második „Hangya” szövetkezet.

– „1938. január 28-án újból megalakult a Zselyki Gazdakör. Az Erdélyi Gazdasági Egylet kötelékében. Elnöke Kerekes Mihály 37 hsz.”

„1939. február 11. ünnepélyes vizsgával, közébeddel és táncmulatsággal végződött a gazdakör által rendezett tanfolyam.”

2 Zselyki ág. h. evang. egyhk. Emlékkönyve.

– „1941. július 20-ikán a zseliki Raiffeisen Takaréék Egylet megalakult, mint hitelszövetkezet.”

– „1946-ban a Takaréék és Segélyező Egyesület újból megalakult 96 taggal és 120 részvényvel.”

– „1946-ban megalakult a „Malomtársulat” 36 taggal. Vezetője Gál András.”

A malomtársulatot a géptársulat hozta létre. Közös erővel emelték fel az épületet két garattal. A köveket a cséplőgép társulat traktorával működtették. A társulat a tsz megalakulásakor feloszlott. A szocialista államrend nem tűrt meg semmiféle gazdasági jellegű egyesületet vagy csoportosulást, melynek – úgymond – kapitalista jellege volt.

– „1946-ban egy kisebb társulat zúzót vásárolt.” Takarmánygabona őrlésére használták. 1950-ben ez is feloszlott az előbb jelölt okok miatt.

– A két világháború között létesült a „Szebeni Szász Bank Fiókiintézete”. 1940-ben megszűnt létezni.

– A cserépezés is szövetkezés alapján működött.

Az egyházi levéltárban még a következő adatok találhatóak, melyek kapcsolatban vannak egyesletekkel, szövetkezőkkel.³

– „1942. január 6-tól 10-ig baromfitenyésztési tanfolyam volt.”

– „1942. január 14-én megalakult az iskolán kívüli Népművelési bizottság.”

– „1942. február 15-én téglafestési tanfolyamra kiküldve Gönczel János és Gásznár András.”

– „1942. február 17–18. Gyümölcsfavédelmi tanfolyam volt.”

– „1942. február 18-án Besztercére ment népfőiskolára 7 negyven éven aloli gazda.”

– „1942. március 13. Népfőiskolára ment 4 leány.”

– „1942. április 2-án véget ért a három hónapos női szabó és varrótanfolyam. A tanfolyamot Dávid Olga vezette nagy sikerrel. Mintegy 26 zseliki asszony és leány vett részt ezen a hasznos tanfolyamon.”

– „December hónapban volt a kukorica csuhé tanfolyam, melynek vezetője Kovács Béla volt.”

3 idem

Flukesz

Gúnynév, mely a mezőgazdaság kollektivizálásakor terjedt el, a mindennapi beszédben. A kommunista párt aktivistáit illették e jelzővel. A gúnynév szorosan kapcsolódik a „falu szocialista átalakításához”. „Tele van a falu flukeszekkel, – mondták, amikor a falut ellepték a párt aktivistái, hogy rávegyék a népet a kolhozba való belépésre. De évtizedek múlva is hallani lehetett: „...Megint jöttek valami flukeszek” – kijelentést ajakbiggyesztés és kézlegyintés kíséretében.

Tekintettel arra, hogy a flukesz és a kolgazd két egymást idéző fogalom, nem lehet az egyikről beszélni anélkül, hogy a másikat ne említenénk. Ezért ismertetjük röviden a kolgazd történetét.

1950. január – A faluban lévő pártszervezet feladatot kap: Hozzák létre a kolgazdot. Az alapszervezeten belül megoszlanak a vélemények. A kolhozosítás hívei kisebbségben vannak. A falu túlnyomó része hallani sem akar ilyesmiről. A „meggyőző munka” megkezdődik. A volt községi pénztárost megverik a belügyiek, felpofozzák ennek egykori szolgáját is, mivel nem a vállalatok szája íze szerint beszél volt gazdájáról. A faluban éjjel-nappal kéttagú milicista járőr cirkál az utcákon. Felesleges erődemonstráció.

1950. február – Folytatódik az agitáció, 32 családot sikerült „meggyőzni”. A lakosság tudomására hozzák, hogy a 32 család földjét tagosítják, majd kihirdetik: Másnap reggel falugyűlés lesz, jönnek a mérnökök tagosítani.

1950. február 14. – A falu népe az Ujjászahelyén gyülekezik, felkészült a tagosításra. Váratlan fordulat következik: a tömegből kiválik Magyarosi János fazekas, feláll egy farakásra, s a következőket mondja: „Hallgassanak meg jóemberek! Elődeink mindig összetartottak, amikor úgy hozta a sors. Határunkon még senki nem halt éhen. Ha összefogunk, meg fogunk tudni élni a kollektívben is. Én azt javasolom, ne szakadjunk széjjel, lépünk be mind a kollektívbel!” E szavakra az egybegyűltek éljeneztek. A flukeszek álla leakadt, amit ők karhatalmi segítséggel sem tudtak megtenni, megtette Fazekas Jancsi néhány perc alatt, szép szóval (és valóban senki által nem kényszerítve). Így kimondatott a falu teljes kollektivizálása.

1950. február 26. – Ünnepélyes keretek között felavatták a zselyki „szocializmus győzelme” kolgazdot. Az ünnepi szónokok rendkívüli jólétet jósoltak a gazdaság tagjainak, azon az alapon, hogy így van megírva a „brosúrákban”.

1950. március – A párt megyei bizottságának utasítására élesíteni kell az osztályharcot, le kell leplezni és kizárni a kolgazdba befurakodott kulákokat. Az ellenük felhozott vádakot még a leplezők sem hitték. Ez nem mentesítette Szigeti András vótbíró, Kereskes Mihály peti, Kereskes Magyarosi András, Borsos József farkó, Kereskes Kiss János meg Magyarosi János fazekast a kizárás alól. Utóbbit a Duna-csatornához vitték koncentrációs táborba, 1953-ban szabadult. Valamennyiüket kilakoltatták, házaikba gabonát tároltak, Szigeti A. házából helyi villamosüzemet létesítenek, Kereskes Mihály házából tanítói lakás lesz, Kereskes Kiss János házába a szövetségi bolt költözik, az istállókba pedig a négy brigád igás állatait szállásolják. A kulákosítással a legjobb gazdákat kapcsolták ki a mezőgazdasági termelőmunkából. A kilakoltatott családok egy-két évig Zselyken maradnak, meghúzódvá a szomszédoknál vagy rokonoknál, majd Besztercére költöznek, ahol az iparban helyezkednek el.

1950 őszén a felsőbb állami szervek villamos kisüzemet ajándóznak a kolgazdnak.

1952-ben a mezőgazdasági minisztérium mérnököket küld Zselykre, vetésforgó beállítására. A mérnökök kiváló munkát végeznek és 10 éves vetésforgót állítanak be. Ennek gyakorlati végrehajtására a kolgazd képtelennek bizonyul. Két év alatt a vetérend felbomlik.

1952 tavaszán 80 hektárnyi területen gyümölcsös létesül az Újhatárban. Zömmel alma (Jonathan, Delicios), körte (Alexander, Macskafej) és szilva (Besztercei és Olasz kék) csemetéket ültetnek. A gyümölcsös mint látvány is gyönyörű, de amióta az egész termőre fordult, nincs elegendő munkaerő a termés leszedéséhez. Tekintélyes része a termésnek a fán marad, s így a fagy végez vele. „Ezen még a lopás sem segít” – mondják a zselykiek.

1953-ban szőlőbrigád alakul a leghozzáértőbb zselyki gazdákból. E szakosítás rekordtermések sorozatához vezet. Csakhogy az évről évre csökkenő munkaerő következtében a négy mezei brigádból egy lesz, s a szőlőbrigád is megszűnik. A '70-es évek derekán már nagy tehertétel a Nagyhegy megműveltetése, s ezért, meg a tagság sürgetésére is, a mintegy 23 hektárt kitevő szőlőst a tagság

között felosztják. Ezzel a szőlőtermesztés újból magánkézre kerül. A további gyors munkaerőpadadás következtében a '80-as évek elejére a Nagyhegy teljes mértékben kiesik a művelésből, és így a falu egykori ékessége és büszkesége a szó legszorosabb értelmében teljesen megsemmisül. A karókat eltüzelik. Megmarad a falu közvetlen közelében levő „Faluszőlője” (mintegy 3,5 hektár). Meddig?...

A zselyki téesz terméseredményeiről pontos kimutatás nem készíthető, mert a hivatalosan közölt adatok zöme nem felel meg a realitásnak. Azok, akik nem hivatalos eredményeket mondhattak volna, hallgattak. Ami bizonyos és letagadhatatlan, a következő: A megalakuláskor összesen 80 hektár őszi búza vetést vett át a kolgazd a gazdáktól. E területről 29 vagon búzát csépeltek 1950 őszén, immáron a közösbén. Ez az eredmény 3625 kg-os átlagot jelentett, amit a téesz az egész 40 éves léte alatt egyetlen évben sem tudott megvalósítani. Mivel a hektáronkénti átlagot nem sikerült emelni, a téesz vezetői a művelési terület nagyobbitásához folyamodott. A '60-as évek derekán a búzával művelt terület háromszorosára emelkedett, de a hozam maradt a régi. Egyetlen évben, 1966-ban 240 hektárról 45 vagon takarítottak be. Ez volt a csúcs. Pedig ez csak féltérmet volt az első évihez viszonyítva.

Néhány szó az állatállományról: Az alakulás évében a kolgazdnak 27 fejős tehene, 36 lova és 48 ökre volt. A fejős állatok hozama megfelelő volt. A kolgazd rendszeresen szállított vaját a beszercei hetipiacra. Nem sokáig, mert újból jöttek a flukeszek, és arra kényszerítették a gazdaságot, hogy emelje az állatállományt. E célra a mezőgazdasági pénzügyetnek nyakló nélkül adták a kölcsönt. A zselykiek előbb egy 80, majd két, egyenként 120 főt befogadó istállót építettek. (Ma mindhárom üres.) 1960-ban egy hatalmas juhszín épült. Ez is kiürült, deszkafalait már évekkel ezelőtt széthordták.

Az állatállomány túlzott méretű felduzzasztása annak fokozatos leromlásához vezetett. A '70-es évek derekán már sok olyan fejőstehén volt, melyet tavasszal karókra téve vittek ki az istállóból. Ezek tejhozamáról beszélni nem lehet. A többiek hozamára pedig ráillett a román szójárás: „Detiu si vaca.”, vagyis „Egy tehén, egy deci.” Ide vezetett a takarmány s a lelkiismeret hiánya.

Amint a terméseredményekről nem lehetett és nem lehet a realitásnak megfelelő adathoz jutni, úgy a „zootechnika” eredményei is megismerhetetlenek. Csupán egy bizonyos: az állatállomány

növelésébe és az építkezésekbe fektetett összegek soha sem térültek meg.

A tévész további sorsáról csak közhelyeket lehet mondani. Éppen ezért ezeket nem említjük.

Befejezésül essen néhány szó a tévésben dolgozó legértékesebb tőkéről: az emberről.

A zselyki kolgazdot elsősorban az anyagi érdektelenség, másodsorban az egyke tette életképtelenné. Az ifjúság elmenekült, utánpótlása pedig nem létezik. 1949 és 1974 között 25 család költözött el (82 személy) és ezen kívül még 103 személy, a veszteség tehát összesen 185 személy. Megalakuláskor a kolgazdban 503 nyilvántartott munkaerő volt. Ez a szám 1970-re (tehát félidőkor) 322-re apadt.

Az alábbi statisztikák 1970-ben készültek. Az I. számú táblázat számszerű kimutatás a lakosság korcsoportok szerinti helyzetét demonstrálja.

Életkor években	A lakosság korcsoportok szerint										Összesen
	0-5	6-14	15-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-től	
férfi	19	28	21	21	26	35	27	17	16	3	213
nő	18	25	16	22	33	41	25	36	16	4	236
Össz.:	37	53	37	43	59	76	52	53	32	7	449

A II. számú kimutatásból kitűnik, hogy a falu összlakosságának majdnem 1/3 része nem végez termelőmunkát.

Lakosság összesen	E b b ő l:								Össz.
	nem iskolás korú	iskola köteles	tovább- tanul	tanerő	tanonc	tészen kívül	más foglalk.		
449	37	53	24	4	3	2	4	127	
ebből nő 236	18	25	5	4	-	1	1	54	

A III. számú kimutatás a tész adminisztrációját végző személyek számára vonatkozik. Az alacsony munkaerő-létszámból 12-en, zselkyi kifejezéssel élve „ülőmunkát” végeznek.

A tsz adminisztratív személyzete összesen: 12

Ebből:

elnök	1
könyvelő	3
pénztáros	1
brigádvezető	3
raktáros	1
szolgálatttevő	1
beszerző	1
mezőőr	1

A tsz effektív dolgozóinak száma: 310

A IV. számú kimutatás a tészben dolgozók egészségi helyzetére vonatkozik (1970-ben):

A betegség megnevezése	Korcsoportok szerint					Összesen
	21-30	31-40	41-50	51-60	60-tól	
alkohólizmus	-	-	1	1	-	2
asztma	-	-	-	1	1	2
basedow	-	-	1	-	-	1
beszédhiba	1	-	-	1	1	3
cukorbetegség	-	-	-	-	1	1
csont TBC	-	-	1	1	-	2
elmebetegség	2	-	-	3	2	7
epilepszia	-	-	1	-	-	1
gyomorbetegség	-	1	-	-	1	2
hallászsérülés	-	2	-	-	-	2
idegbetegség	-	-	1	-	-	1

A betegség megnevezése	Korcsoportok szerint					Összesen
	21-30	31-40	41-50	51-60	60-tól	
látáshiba	-	-	1	2	-	3
májbaj	-	1	3	-	5	9
méhbaj	-	1	-	-	-	1
mozgáshiba	-	2	1	-	-	3
paralízis	-	-	-	1	1	2
rák	-	-	-	1	2	3
reuma	-	1	3	-	8	12
spondilózis	-	-	-	-	2	2
szélütött	-	-	-	-	1	1
süketnéma	-	-	-	1	-	1
szívbj	-	-	4	1	5	10
tüdő TBC	-	1	3	1	1	6
vesebaj	-	-	-	-	-	1
vérnyomás	-	-	-	2	3	5
Összesen:	3	9	20	16	34	82
ebből nő:	-	4	8	6	11	29

A falu fonnyadása megállíthatatlannak tűnik. Megmenthető-e egy falu, melynek lakossága 1990-ben mindössze 132 lélek? A legfiatalabb férfi, Guthér Mihály 53 éves.

Rövid visszatekintést vetve Zselyk múltjára minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy sem a tatárdúlás, sem az Amerikába való kivándorlás, sem a kétízbeni tűzvész, sem a két világháború nem ártott annyit a településnek, mint a keleti típusú szocializmus, mint a flukeszek.

JUHÁSZAT

A zselyki juhtenyésztéssel kapcsolatban a szájhagyomány csupán egy bizonyos dologról tud: a juhtartás mindíg korlátozott volt. Szűkös legeltetési lehetőségek miatt korlátozott számú juhállományt lehetett tartani. A juhtenyésztés kezdetétől a múlt század második feléig családonként öt fejős juhot lehetett tartani, ez a szám később hétre, majd nyolcra növekedett.

A juhállomány részére a legelőt, a nyomásos határhasználat idején az ugar biztosította. Ennek feltörése után a nyáját a közlegelőre kellett hajtani, arra a határrészre, mely az igavonó és fejős állatok részére sem tudott elegendő mértékben „zöld aszalt” biztosítani.

A juhek legeltetésének kérdését megoldandó, 1869-ben legelőt vásároltak Löwenthal Samuel, sajóudvarhelyi földbirtokos özvegyétől (Runk és Muncsel nevű havasi legelő a Budaki havasokban). A vételárhoz (7500 forint) minden család egyenlő mértékben járult hozzá. Így jött létre az első közbirtokosság Zselyken.

A havasi legelőt ugartörés után használták, június közepétől szeptember 20-ig, vagyis a lekencei vásár napjáig. A juhászokon és ezek segédein kívül hét felhajtó meg egy meringyás szekér kísérte a nyáját. A felhajtók feladata volt a karámok összeállítása. Ez kb. három napi munkát igényel. A szekér a juhász szétszedhető kajibáját vitte, a fejeshez szükséges edényeket, málélisztet, paszulyt, zsiradékot, szalonnát és más nyers élelmiszert a juhászok részére. Ezeket a juhosgazdák adták össze, juhaik számának az arányában.

A falu juhállománya alszegi és felszegi nyájra oszlott. Eszerint volt „arszegi” turma és „ferszegi” turma. Gazdái pedig „asó kö-

zensíget” meg „feső közensíget” alkottak. Tehát két, egymástól teljesen független egységet képezett a két nyáj, külön vezetőséggel és adminisztrációval.

A juhász (pakulár) fogadása rendszerint karácsony és újév között történt és történik most is. Sajónagyfalusi és szentiváni juhások versengenek Zselykre szegődni. Helybeliek nem vállalkoznak ilyen funkció betöltésére. Szájhagyomány szerint helybeli juhász legutoljára 1911-ben volt.

Juhászfogadásra az „eső gazdához” gyűlnek a „közensíghöz” tartozó gazdák. Ha több jelentkező van, megkérdezik ki akar kevesebb fizetésért szegődni. Amíg a tanácskozás tart, a jelöltet kiküldik: „Menj ki, Vaszi!” Alkudozásra behívják: „Gyere bé, Vaszi!” Ez a jövés menés addig tart, míg az alku létre nem jön.

A juhász bére általában két közepes tehén árának felel meg. Ebben a bérben benne van a bojtár és a fejő fizetése is. A bért a közönség adja össze, mindenki juhai számának arányában. Külön díja van a fejősnek, meddőnek, éves báránynak, idei báránynak és bербécsnek. A pénzt az első gazda gyűjti be, ő adja át a juhásznak két-három részletben, megegyezés szerint.

Fogadáskor írásbeli szerződést is készítenek, melyben rögzítik a felek jogait és kötelelességeit. A szerződésben azt is rögzítik, hogy a határ melyik részében lehet legeltetni (a mezőőrök által megállapított kárt a juhász béréből levonják).

A szerződés értelmében a juhásznak minden egyes állatért felelnie kell. Előfordulnak elhullások, vagy az erdei vadak tesznek kárt a nyájban. Ilyen esetben a juhász köteles az elhullott juh fülét felmutatni a tulajdonosnak. De ezt csak akkor teheti, ha a juh fülében jel van. Amennyiben a juhász nem tud jeles fület felmutatni, meg kell fizetnie az elhullott állat árát. A szájhagyomány több esetről tud, amikor a juhász az általa levágott állat fülét összerágatta a kutyáival, hogy élethűnek lássék az elhullás.

A juhok bemérésének napja (György napja utáni hétköznapi) valóságos ünnep. Ekkor mindenki a juhok fejével van elfoglalva. A bemérés után italozás van, mely a késő esti órákig eltart. Mivel ebben csak férfiak vesznek részt, a juhbemérés napját „apák napjának” nevezik Zselyken.

A juhbemérés mozzanatai:

Előző estén az egész nyájat az első gazda udvarára terelik. Itt minden gazdának nyilatkoznia kell: hány fejős juha van, s

ezekből hányat akar bemérni. Az első gazda mindent feljegyez, majd kijelöli a „cirkálókat”, akiknek feladatuk ellenőrizni, hogy minden juh meg legyen fejve; ne legyen a nyájban több a bejelentettnél; kihajtani a nyájat a juhással az éjjeli legeltetésre; vigyázni, nehogy az éj folyamán a juhász valamelyik juhot megfejje.

Másnap a nyáj bejön az első gazda udvarára, s kezdetét veszi a fejés. Az első gazda vigyáz arra, hogy minden juh csak egyszer fejdődjön meg, s az edényekben ne legyen víz. Minden gazda csak a saját juhait fejheti.

Fejés után minden juhosgazdának külön lemérik a juhaitól fejt tejet, s ennek alapján készül el a „bemérési lista”, az eredmények csökkenő sorrendjében. A legjobb eredményt elérő gazda lesz a „fruntás”, vagyis az első gazda. Ez nemcsak címet, hanem funkciót is jelent. Ő a közönség vezetője, pénztárosa, adminisztrátora. A juhász munkáját állandóan ellenőrzi. Év végén a közönség gyűlése előtt beszámol a pénzügyi helyzetről, leltári tárgyokról, a juhászok tevékenységéről. A közönség közgyűlését ő hívja egybe, s a gyűlést így szólítja: „Tisztelt juhgyűlés!”.

A lista alapján minden gazda megkapja a beméréskor elért eredmény tízszeresét. Amikor a lista végére érnek „lejárt” a rend, s a „tejevése” előlről kezdődik. Kétszeri rend lejárása után a juhotat másodszor is bemérik, s ez a mérés egész őszig érvényes.

Mindkét beméréskor a fruntás és az utána következő kilenc gazda áldomást kell adjon. Az első gazda 1 liter pálinkát vagy 10 liter bort. A második gazda fél liter pálinkát vagy 5 liter bort. A többiek negyed liter pálinkát vagy 1 liter bort adnak. Ezen kívül egy-egy kenyeret.

Az első gazda kell számon tartsa azt is, hogy minden gazda készítsen egy kilenc „súg”-os „kaput”. Ezekből állítják össze a karámot.

Juhos gazda csak az lehet, aki valamelyik közönség pénztárába tagsági díjat fizet.

A nyáj herbécsei köztulajdont képeznek, mivel ezeket a közönség vásárolja.

A „tillá”-t háromhétenként árvezetik (a karám által bekerített és automatikusan trágyázott területet nevezik trillának. A karám földje így bő termést biztosít).

A juhtenyésztéssel kapcsolatos tárgyak és más kifejezések:

galáta	fenyődongából készült 10 literes veder (galeata román szóból idomítvá);
kapu	kilenc sűgos, karókból összeállított eleme a karámnak;
sajtos kendő	gyapjú- vagy vászonkendő, amelyen át a tejet szűrik;
hájta	juhászkutya (haita román szóból);
isztina	karám (stîna r. sz.)
mutálni (r. sz.)	karámot költöztetni;
sűg	hosszúsági mértékegység, zárt ököl kinyújtott hüvelykujjai;
pakulár (r. sz.)	juhász;
csobány (r. sz.)	juhász;
bács (r. sz.)	fejő juhász;
sztrungár (r. sz.)	juhászbojtár, karámos;
mior (r. sz.)	kétéves bárány, első hasas;
kirlán (r. sz.)	éves bárány;
cirkálás	éjjeli ellenőrzés;
cirkáló	éjjeli ellenőrzést végző személy.

PÁLINKAFŐZÉS

Egy 1230-ból származó frott emlék¹ arról tanúskodik, hogy Sajószentandráson már abban az időben léteztek gyümölcsös kertek. Egyes falvak határnevei, mint pl. Kertekmegett, Körtefáknál, Almafák rétje, Szilvafáknál, Szilvaskert, a zselkyi Szilvaskert bizonyítják, hogy vidékünkön a gyümölcsstermesztésnek több évszázados múltja van.

J. Böhm 1867-ben kiadott monografikus frásából kiderül, hogy a XIII. században zajlott mongol–tatár dúlások annyira tönkretették e vidéken lévő feudális domíniumok és parasztbirtokok gyümölcsöseit, hogy egy teljes évszázad kellett a kár pótlására.

A XVI. századból eredő adatok alapján² besztercei kereskedők több ízben küldtek Petru Rares, Moldva fejedelmének és több odavaló bojárnak ajándékként aszaltszilvát, hogy ezzel arra készítsék őket, hogy a besztercei disztriktummal a kereskedelmi kapcsolataikat minél jobban kiépítsék. A fejedelem írnoka Bartolomei, 1526-ban arra kéri a rettegieket,³ küldjenek minél több besztercei gyümölcsöt (fruges).

Beszterce városa élénk aszaltszilva-kereskedelmet folytatott Európa különböző városaival, melyben az akkori „Fekete sas” nevet viselő besztercei gyógyszerháznak vezető szerepe volt.⁴

1 Bistrita-Nasaud – Studii si cercetari etnografice, 1977.

2 idem

3 idem

4 idem

N. Iorga, román történész írásából kitűnik, hogy 1566-ban Alexandru Lapusneanu, Moldva fejedelme kéri Beszterce bíróját, küldjön neki aszaltszilvát és „agna vitae”-t (élet vizét) – így nevezték egykor a besztercei szilvából főzött pálinkát. A küldeményt (két hordó szilvóriumot) szigorú fegyveres kíséret mellett vitték, s a fejedelem 600 aranydukátot fizetett érte.⁵

Néhány helyi vonatkozású adat:

A múlt század házait úgy építették, hogy abban helyt kapjon egy kis kamra, melyet „főző”-nek, később „sandi”-nak neveztek.

Sandinak nevezik azt a kis kamrát – nagy fészert –, amelyben a pálinkafőző üst működik. Lehetett a lakóház különálló része, vagy valamelyik melléképület toldaléka. Neve azt sugallja, hogy idegen szem elől rejtett helyről van szó. A sandi igen jelentős háziiparnak, a pálinkafőzésnek a műhelye. Mivel ennek alapját a gyümölcs, főleg a szilvatermesztés képezi, érdemes néhány frott emléket figyelembe venni.

A múlt század derekán az frott emlék⁶ „majdnem minden házban létező 24–36 kupás pálinkafőző üstről” írt.

A századfordulókor kb. 90 üst működött a faluban.⁷

A pálinkafőzés főbb mozzanatai Zselyken a következők:

A főzésre szánt gyümölcsöt tágas faedényekben (hordók, csebrek, szüretelőkádak) 4-5 hétig erjesztik. Az erjesztett masszát „cef-ré”-nek nevezik. Ezt a „főzőüstben” addig főzik, míg szesztartalma van. Az így nyert párlatot „virics”-nek nevezik. A szesztartalom nélkül visszamaradt cefre neve: „dahat”. A viricset újból kifőzik a „tisztáló üst”-ben. A művelet a „tisztálás”. Ennek első cseppjeit, a „rezes”-t külön edénybe fogják fel, de sem íze, sem nagyfokú szesztartalma miatt (kb. 80–85°) fogyasztásra nem alkalmas. Ami a rezes után folyik, az már a fogyasztható pálinka. Ennek ereje maximálisan 52–54°. Szesztartalmát a lepárlás alatt szeszfokolóval („fakaló”-val) ellenőrzik. A tisztálás utolsó cseppjeit „utoj”-nak, az üstben visszamaradt folyadékot „ajbar”-nak nevezik. Ez utóbbi

⁵ idem

⁶ Székely közlöny 1861. 38., 39., 40. szám; Hunyagi Imre néprajzi írása Zselykről

⁷ idem

kettőt és a rezet házi gyógyszerként használják. Gyulladásos da-ganatokot vagy reumás testrészt dörzsölnék be vele.

Zselyken pálinkát kisebb méretű, eperfából készült hordóban tárolják. Véleményük szerint ez a „legalkalmasabb edény, ettől lesz a pálinkának aranyos színe”.

Ha valaki felteszi zselyki embernek a kérdést: „Mióta főznek pálinkát a faluban?“, a felelet biztosan ez: „Mióta a világ.” Bár az élő szájhagyomány és frott emlékek csak a múlt század dol-gairól tudnak, kétségtelen, hogy ez a komoly anyagi hasznot hozó háziipar már jóval azelőtt ismert volt.

A helybeli frott emlékek első ízben 1820-ban tesznek említést a pálinkafőzéssel kapcsolatban. Az egyházi Emlékkönyv⁸ egy con-sistoriális ülésről tanúskodik, melyben azt a „régí és alávaló szo-kás”-t vitatta, mely szerint a „gazdák a magok pálinkájokat vasárnapon szokták vinni eladni... Az határozódott meg, hogy az egyházfiak vigyázó szemmel legyenek az ilyen vasárnap rontók el-len.”

1831-ből eredő frott hagyományból⁹ kitűnik, hogy a vasárnapi pálinkaeladás minden intézkedés ellenére, még nagyobb méreteket öltött, s ezért az egyházi consistorium 24 forint bírságot állapított meg egyszeri kihágásért. Igen drasztikus intézkedés volt, de nyoma sincs az alkalmazásáról.

Idők folyamán a pénzügyi hatalmi szervek intézkedésekkel, törvényekkel igyekeztek a pálinkafőzést bizonyos keretek közé szo-rítani. Megkövetelték pl. az üstök tulajdonosaitól, hogy „szeszföz-de” feliratú táblát függeszzenék lakóházaik utca felőli falára. Ennek az intézkedésnek a gazdák egyharmada sem tett eleget. De a súlyosabb büntetést kilátásba helyező törvényeket sem vették ko-molyan. A megengedett kereteket túllépték, s a hatósági emberek éberségét igyekeztek kijátszani. A falu egyetlen bejáratát könnyű volt megfigyelés alatt tartani. Kitűnő helyet kfnált erre a „Tér-mány” nevű magaslat és a „Badankút oldal”. Itt feltűnés nélkül lehetett libát legeltetni, s innen a kiáltó szó is behallatszott a faluba. „Ha látsz valakit hogy jó a falu felé, kiabálsz!” – hangzott

8 Zselyki ág. h. evang. egyhk. Emlékkönyve

9 idem

a libapásztoroknak szóló utasítás. Így nem csoda, ha a fináncok által szervezett ellenőrzéseknek túlnyomó többsége kudarcba fulladt.

A környék piacain mindig keletje volt a házilag készített pálinkának. A zselykiek inkább a tekei hetivásáron üzleteltek, s ha nem voltak túl szigorú rendszabályok, elvegyültek a vásárosok közt, s fennhangon kínálták a keresett portékát. „Kupáva is, csuporra is!” (Kupával is, csuporral is!) – kiáltozták; vagy „Üsten főtt a leve, szilva is van benne!”; de románul is kiabáltak: „Tuica de prune, la mine!” (Van szilvapálinkám!). „Szekeremen szilva terem, pohárral is jól megmérem!” – rigmus azt jelentette, hogy a gazdának nagyobb mennyiségű pálinkája van, de ha kell, kicsiben is kiméri.

A zselykieknek nemcsak a hazai piacokon volt sikerük, hanem a tengeren túl is. Az Amerikába kivándorolt zselyki igyekezett ott is érvényesíteni itthon szerzett ezirányú gyakorlatát. Különösen a szesztilalom idején jelentett ez busás jövedelmet.

CSERÉPKÉSZÍTÉS

A zseliki cserépkészítésnek több mint másfél századnyi múltja van. Magyarosi Mihály, falusi nevén vénbájer honosította meg. Nevezett a besztercei cserépegetőknél dolgozott mint napszámos. Itt tanulta a cserépkészítésnek a módját. Kezdetben csak ő és családja készített cserepet. Néhány év alatt vagyont gyűjtött. Néhány család kivételével a falu lakossága megtanulta a cserépkészítést. A népesebb családok évente 40–50 ezer, sőt ennél is több cserepet gyártottak.

A környék, a mezőség falvainak lakói szívesen vásárolták a kiváló minőségű, pikkely formájú zseliki cserepet. De eljutott a cserep Szamosújvárra, Szászrégenbe, Marosvásárhelyre, sőt még Kolozsvárra is. A kolozsvári evangélikus templom is zseliki csereppel van fedve.

A cserépkészítés nehézsége felmérhető: egyetlen cserep formálásakor a készítőnek háromszor kell lehajolnia. A jó cserépkészítő naponta 400–500 darabot, sőt ennél többet is kitapos.

A cserépkészítő helyet *cserépcsűr*nek nevezik, mely szérúból, csürből és égető kemencéből áll. A szérú kb. 9–10 m hosszú és 6–8 m széles lesímtott és fővénnyel behintett hely, ahol a formából kiütött cserep szárad. A csűr falak nélküli fedeles építmény, melynek fele az égető kemence fölött van, másik fele a kiégetett cserep tárolására szolgál.

A cserep nyersanyagát, a fehértót ősszel, a fagy beállta előtt kell kitermelni, halomba rakni. Ez télen megfagy, s amikor feldolgozásra kerül, könnyen „dagasztható”. Az agyagot az „agyaglyukban” lábbal dagasztják (vizet adagolva) mígnem csomótlan lesz. Úgy a fehértő kitermelését, mint a dagasztást férfi végzi.

A formálásra kész agyagot nagyobb tömbökben a munkaasztalra teszik. Az asztal kb. 2,5 m hosszú és 0,8–1 m széles. Az agyagtömbből zsineggel vagy fémhuzallal vágják le a cseréphez szükséges mennyiséget. Ezt formába nyomkodják kézzel, majd lábbal tapossák. A formát előzőleg fővényel hintik be, hogy ne tapadjon hozzá az agyag. A taposás után a forma újból az asztalra kerül, ahol a kidudorodó részeket zsineggel leszelik, majd egy fakéssel (simító) lesimítják. Ezután a formából a cserepet kiütik. Ezt a műveletet gyermek is végezheti.

A cserep a szérún szárad, míg megkeményszik. Ezután felszedik és páncélba rakják (egy páncélban 1000–1200 cserep van).

Ezután az égetés következik. A kemence 6–8 m hosszú, 4–5 m széles téglafalú építmény és kb. 2–2,5 m mélyen a földbe van ásva. A kemence aljában téglahasábok vannak (lovak), ezekre rakják az égetni való cserepet. Egy kemencében 8–10 ló van. Alul két tűzlyuk van.

Egy kemence (10 lovas) befogadó képessége 7000–8000 cserep. Két-három napon át éjjel-nappal tüzelnek „míg a tűz fe nem jű a kemence tetejibe”. Ekkor leföldelik és lassú tűzzel tovább fűtik, míg a föld megszárad, s a tűz átüt a földelésen. Ezután a földelést téglával besikárolják (tapasztják), s néhány napig kotolni hagyják. Végül a földelésen több lyukat csinálnak, hogy a cserep kihűljön.

Nagyobb mennyiségű cserepért a vevő házhoz jött. A megrendelésre szerződést kötöttek. S „ha minden bévágatt”, akkor azt mondták „érdemes vót küszkelődni”.

A cserepkészítést az időjárás befolyásolja. A szérúre kirakott, száradni való cserepen az esőcsepp nyomot hagy. Megtörténik, hogy az esőverte cserepet össze kell gyúrni és újból formálni.

A falu határában négy cserepcsűr volt: három közös és egy községi tulajdonban. A cserepcsűrök tulajdonosai írásbeli egyezményt kötöttek, melyben rögzítették a tulajdonos jogait és kötelességeit.

Alább ismertetünk egy 1866-ból eredő egyezményt:

A bevezető részben az időpont (1866. június 23.) van megjelölve és a cserepcsűr helye (Fődhídná).

Az első pontban a társulat tagjai vannak felsorolva.

A második pont rögzíti, hogy a társulat hét tagja cserepcsürről épített és megvásárolták örök áron a csűr melletti „jószágot” (föld-

det) Göntzel Józseftől. A vételárat a hét gazda fizette egyenlő arányban.

A harmadik pont megállapítja, hogy a megvásárolt területet felosztják hét egyenlő részre, minden tag köteles a maga részét rendben tartani. Mivel a felosztott helyek fekvése nem egyforma, s hogy ebből senkinek kára ne legyen, a részeket évenként egymás közt cserélik.

A negyedik pont megállapítja annak szükségét, hogy a tagság bizonyos rendtartással használja a cserépcsúrt.

Az ötödik pontban rögzítve van, hogy minden tagnak jogában áll évenként egyszer igénybe venni a kemencét, fizetés nélkül.

Ha valaki több ízben akar égetni, minden ezer cserép után 12 krajcárt fizet. A határozat e pontja érvényes cserépre, téglára egyaránt. Az így begyűlt pénzt a cserépcsúr karbantartására, esetleg bővítésére fordítják.

A kemence használatáért járó díjat minden tag köteles kifizetni és a „fehatalmazó” előtt beszámolni. Senki a cserepét nem szállíthatja el a csúrtól míg a megfelelő díjat ki nem fizeti.

A hatodik pont az esetleges károkra vonatkozik. Ezeket az köteles fizetni, akinél a kárt megállapították. A javítási költségeket minden tag egyenlő arányban viseli. A javítási munkálatokat pedig az a tag végzi, akinél a kárt megállapították.

A hetedik pont kimondja, hogy a kemencét az használja előbb, aki egy kemencére való cserepet elkészített. Ha több tag ugyanazon időben készül el, akkor sorshúzással (nyílhúzással) döntenek.

A nyolcadik pontban rögzítették az égetési és kirakási munkálatok határidejét. Az égetés, berakással együtt, hét nap alatt kell végbemenjen. A kihülésre és kirakásra összesen 13 nap elegendő kell legyen. Minden napi késésért 1 forint büntetés fizetendő.

A kilencedik pont a sürgős tennivalókra vonatkozik. Ha nagyobb és sürgős javításra van szükség, minden tag köteles kimenni a helyszínre, ellenkező esetben kisebb baj esetén 10 krajcár, egész napot igénybe vevő javításért 30 krajcár büntetés fizetendő.

A tizedik pont kimondja, hogy Gönczel Józsefet rendes tagnak tekintik, mivel a csúr melletti földjét a társulatnak eladta. Nevezettet arra kötelezik, hogy „be ke avassa magát”, vagyis áldomást kell fizessen.

Végül az aláírások következnek: Magyarosi Mihály vénbájer, Magyarosi András, Hunyadi József, Magyarosi István, Hunyadi Kata, Magyarosi Mihály, Kiss János és Göntzel János.

A zselykiek téglát is készítettek, de csak saját részükre, mondván, hogy a téglakészítés nem olyan „jó geseft”, mint a cserépkészítés.

A cseréppel való vásárlásnak az anyagi hasznon kívül volt egy másik pozitív oldala: a zselykieket kimozdította otthonaikból, az úton szerzett tapasztalataikat itthon megvitatták, s a hasznosat igyekeztek megvalósítani.

BULCS (VÁSÁR)

A *bulcs* román nyelvből vett, idomított szó: bilci=vásár. Az évenként augusztus hónap második felében tartandó besztercei vásárt nevezik így.

A zselykiek által leglátogatottabb vásárhelyek voltak: Beszterce, Teke, Nagysajó, Monor, Bethlen, Mezőszentmihály, Szászrégen és Petele.

Beszterce négy vásárjáról a következők mondhatók:

A február hónapban tartott vásárt „gyapotvásárnak” nevezték. Bár megmaradt, de elvesztette jellegét, mivel az az áru, amiről nevét kapta, évtizedek óta nem létezik. Azaz elenyészően csekély számú vevő, aki igényt tart e rendkívül ritka árura, feketén szerzi be.

A májusi vásárt „kakukkvásárnak” is nevezik. Nevét a kakukkról kapta, mivel napjáig a kakukknak meg kell szólalnia. E sokadalomban a zselykiek szarvasmarhát, lovat adtak-vettek. Ez a férfiak vására volt.

Az augusztus végi bulcsban a zselykiek szarvasmarhát, lovat, cserepet, juhtúrót s gabonát adtak el. Ruhaneműt, posztót, szövetet, bársonyt, selymet, meg lábbelit vásároltak. Az asszonyok részére magas szárú, fűzős cipőt, a férfiaknak bakancsot meg bokszcizmát.

A novemberi vásárt Katalin napján tartották, ezért „Katalin vásárnak” nevezték. Legkeresettebb áruja a gyapjú volt, a gyapjúból szőtt takarók, csergék.

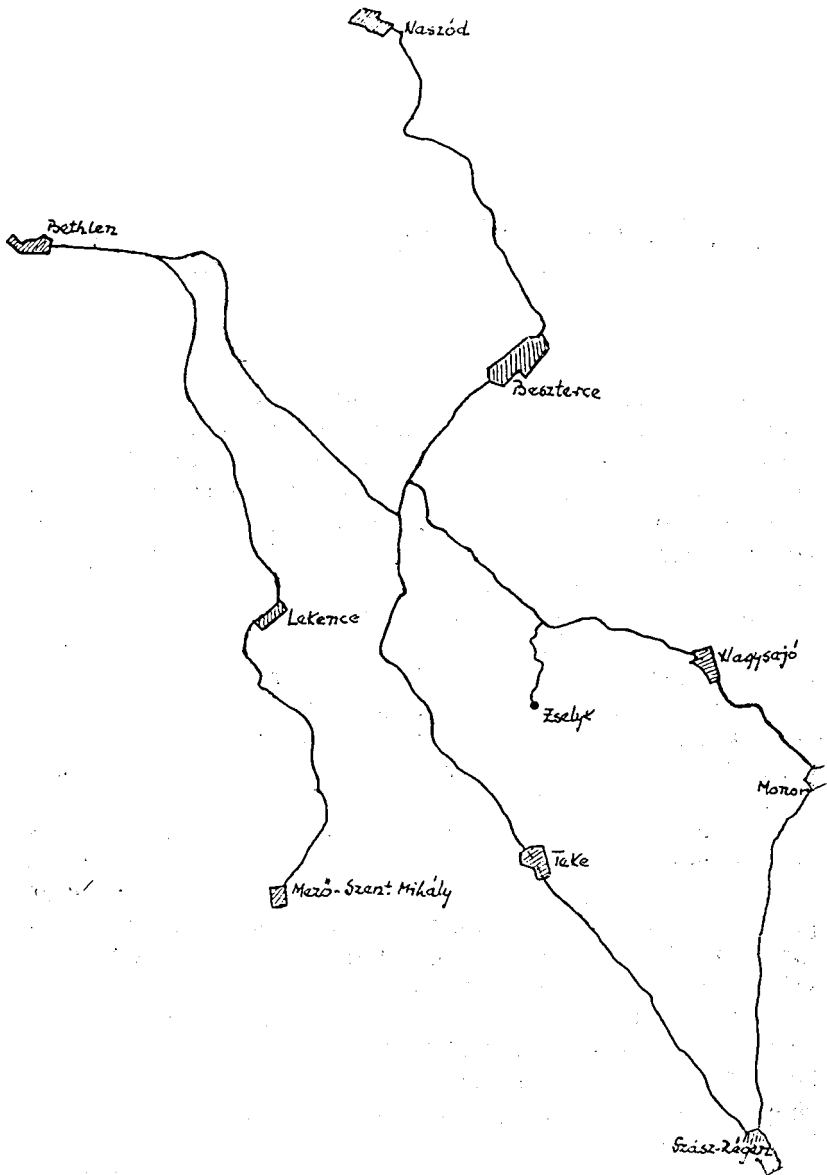
A vásárok mindenikének megvolt, s részben ma is megvan a sajátos jellege. A tekei áprilisi vásárban juhot adtak-vettek. A lenkei sokadalomban általában szarvasmarhát, a szentmihályin ser-

tést, a régeni és a petelei vásáron lovat adtak-vettek. Egy korabeli frott emlék a következőket írja:

„...Híresek szép csikóik. Nem is kezd hozzá az idegenből jött lókereskedő a vásárláshoz a besztercei és a szászrégeni vásárokon, míg a zselykiek, szokásuk szerint tömegesen – mintegy huszárcsapatba nem táncoltatnak...” (Lásd Székely Közlöny, 1861. év 38. szám, Hunyadi Imre néprajzi írása Zselykről.)

A környékbeli hetivásárokat rendszeresen látogatják. Hétfőn Tekébe, kedden és pénteken Besztercére, szerdán Nagysajóra és csütörtökön Lekencére viszik áruikat. A múltban a zselykiek által leglátogatottabb hetipiac a tekei volt. Itt a zselykiek pálinkát és cserépet árultak. Az előbbi áru kínálását már láttuk. A cserépet kezükben lóbálva kínálták.

A szokott sokadalmi vásárláson kívül a zselykiek utazó kereskedést is folytattak. Akik a nyár folyamán több tízezer cserépet készítettek, az őszi betakarítás után cseréppel rakott szeke-reikkel járták be a mezőség falvait. A cserépért búzát, zabot, kukoricát, meg juhot kaptak. A kereskedés e fajtáját csoportosan végezték.

A zselykiek által látogatott vásárok

VISELET, SZÖVÉS, FONÁS

Fiatalasszonyok ünnepi viselete a *fikető, fiketőkötő*. Anyaga fekete bársony. Színes, apró virágmintákkal hímzett, szélén nagyobb szemű fehér gyönggyel díszített, az egész hajzatot fedő fejdísz. Ennek tartozéka a „fiketőkötő”, mely a fikető anyagából készül, s annak díszítő elemeivel hímzett, kb. 7–8 cm széles és arasznyi hosszú szalagpár, melyet vékony, fekete pertlivel kötnek a nyakra. Díszes mellkendőnek is lehetne nevezni.

Míndkettő kimondottan szász eredetű viselet.

Az asszonyok viseletéhez tartozott: kék vagy piros szoknya, fehér – csipkebetétes – kötény, fekete bársony lájbi, fehér ing. A menyecskék (fiatalasszonyok) ünnepi viselete volt még a fehér szoknya, amihez kötelező módon színes kötény járt és a kötény színének megfelelő lájbi. Lábukon fekete, magas szárú, fűzős cipőt hordtak.

A leány viselet: fekete vagy piros bársonylájbi, fehér ing, fehér szoknya és fehér – csipkebetétes – kötény. Hátral, a vállra tűzve színes, virághímzéses szalagok, fejen keskeny, kör alakú gyöngyös pártta, melynek fedőjére egy pár vállig és egy pár szoknya aljig érő széles piros szalag van tűzve. Lábukon fekete, lágyszárú csizma, vagy magas szárú fekete fűzős cipő van.

Idős asszonyok viselete: fekete vagy sötétkék bársonyszoknya, fehér ing, a szoknya anyagából készült mellény, fejen sötét árnyalatú szórkendő vagy hárászkendő vagy sötétkék bársonyból készült virághímzéses és dúsan rojtozott fejkendő. Lábukon magas szárú fekete fűzős cipő.

A férfiak régebbi viselete: a szűk szárú, fehér posztóból készült „bükszi”, fehér ing (csuklóban bő), magas gallérjára fekete

Zselyki házaspár ünneplőben

selyemből készült nyakravalót kötöttek (szász hatás). Fekete lájbi és fekete posztóból, báránybőr galléros gujbi, melyhez szórsapkát vagy szórkalapot viseltek (fekete színű). Lábon fekete csizma. Később a bukszit a fekete szövetből készült csizmanadrág váltotta fel.

A XX. század negyedik évtizedéig a férfi ünnepi viselet jellegzetes darabja volt a fekete posztóból készült, lábszárközépig érő szakmány, mely kimondottan templomi viselet volt. Hosszú és bő ujja, csupán díszje volt a szakmánynak, mivel azt vállra vetve viselték. A szakmányt a legény konfirmáláskor öltötte magára először. A '30-as évek elején a szakmányt már egyre kevesebben öltötték magukra, mondván, hogy az felesleges ruhadarab, előállítására pedig nagyon költséges. Így néhány év alatt a szakmány teljesen mértékben eltűnt.

A zselyki népviselettel kapcsolatban meg kell említenünk mint különlegességet, hogy az eredeti menyasszonyi öltözet színe a fekete volt. A menyasszony öltözetében a fehér színt csupán a fejét övező mirtuszkoszorú képviselte.

Az asszonyok téli viseletéhez tartozott a fekete anyagból készült, gallér nélküli, karcsúsított és fekete gyönggyel hímezett gujbi (ujjas).

A házi szövéshez használt szövőszéket *asztalvátának* vagy *osztovátának* is nevezik. Bükkfából készült szerkezet, melyet a zselyki ezermesterek házilag állítottak elő.

Az asztalváta elülső része az alsó és felső „hasajó”-ból áll. Az alsóra a megszótt vászon tekerődik, a felsőn a vászon át van vetve.

A nyújtó fonalat „Pankastar”-hoz kötik (fapálca, 75–80 cm hosszú), és így tekerik fel a „tekerő rúd”-ra. A pankastart még „papné segginek” is nevezik. Amikor a fonal elfogy, vagyis a pankastar a nyüsthöz ér, azt mondják, hogy „fefardult a papné segge”.

A nyújtó fonalat a nyüstökön, illetve a bordán át dugdossák. Ezt a műveletet „fogdosásnak” nevezik. A nyüst és a borda mértékegysége a „pászma”. Egy pászmában 30 szál (hurok) van. Ugyanennyi a „fogak” száma a bordában. Van hetes (210 fogú), kilences (270 fogú), tízes (300 fogú), tizenegyes (330 fogú), tizenkettes (360 fogú) és tizenhatos (480 fogú) borda. A hetes bordával kendőket, a kilences és tízessel zsákvásznat, a tizenegy és

Zselyki menyecske főkötője

tizenkettessel mintás abroszokat, terítőket, a tizenhatossal alsólepedőt szőnek.

A nyújtó fonalon keresztülmenő szálat „verőnek” vagy „verőszálnak” nevezik. A verőszálat „vetőrlő” viszi.

A nyüstök, illetve nyüstpárok váltómozgását „a lábítók” teszik lehetővé. A nyüstök a nyüstkarikára vannak függesztve, amit „sikótyú”-nak is neveznek.

A nyújtó fonalat kenővel bekenik, amittől fényes és puha lesz. A kenő összetétele: fagyott töknek a bele vagy forró, hagymás lével leöntött korpá. A kenő anyagába lenmagot is szoktak főzni, mert ettől puhább a vászon.

A szövőszékről levett vásznat vízben áztatják (feloldja a kenőt), majd kisulykolják és a napra teszik száradni. A sulykolást „sujak”-kal végzik „sujkaló padan”. Miután a vászon megszárad meghúzzák, majd kétrét fogják s a „serítő fára” szoroson felcsavarják. Csavarás közben sulyokkal ütögetik, amitől a vászon kismul. Egy vég felcsavart vászonnak „bog” a neve.

Zselyki vászonfélék:

elegyített vászon – a nyújtójának 1/3-a kender a többi gyapot; a verő szál gyapot. Férfi és női inget készítenek belőle, de keresztzemes hímzésre is használják;

elegyítetlen vászon – nyújtója kender, verője gyapot. Alsónadrágot, lepedőt, durvább törülközőt készítenek belőle;

négynyüstes vászon – szövés a nyújtója, s csepű a verője. Zsák és lepedő készül belőle;

négynyüstes gyapatvászon – úgy a nyújtó, mint a verő gyapot. „Abrasznak való vászon”-nak is nevezik.

A zselyki asszonyok nemcsak vásznat, hanem posztót is szöttek. Ilyen volt a harisnyának való fehér posztó, mely „tisztán” gyapjúból készült és a fekete posztó, melynek nyújtója fekete gyapot, verője pedig gyapjú volt.

Szövési minták:

bendős – négynyüstös, apró, a méhsejthez hasonló minta; nyújtója gyapot, verője gyapjú, abrosznak való;

koszorús – négynyüstös, koszorú alakú minta, abrosz és ágyműnek való;

kockás – négynyüstös minta, abrosznak való;

táblás – ötnyüstös vászon (az ötödik a zárönyüst), terítők, abrosz részére;

rudas – négynyüstös, törülközőnek való minta;

fenyőágas – négynyüstös, törülközőnek való minta.

Zselyken a házi szövésről már csak múlt időben lehet beszélni. Ennek eltűnése következtében megszűnt a kender termesztése is. A háziszőttés vásznakat teljesen kiszorította a textilipar.

TURNEREK – FÚVÓSZENEKAR

A zselyki fúvószenekar tagjait nevezik így. Kölcsönszó, mely németül (szászul is) tornyot, illetve tornyost jelent. A környék egykori szász falvaiban így nevezték a fúvószenekarok tagjait, mivel azok egyházi ünnepek alkalmakor a toronyban zenéltek. Innen tehát az elnevezés.

A zselyki fúvószenekar 1879-ben alakult. Létrejöttével kapcsolatban Kerekes Mihály peti (született 1889. II. 5.) egykori zenekari tag a következőket mondta:

„Nagyapám, Kerekes János (1844–1897) a zenekarnak alapítója volt. Többször elmondta, hogy az alakulás előtti évben Winda falubeli szászok fúvószenekara Zselyken szerepelt a hagyományos kirmeci ünnepkor. Addig nem járt a faluban ilyen alakulat, akkor láttak először és közeliről ilyesmit. Ennek hatására a faluból nyolcan: Gásznár János, Kerekes János, Józsa Mihály vótbíró, Hunyadi János ádámmarci, Borsos Mihály ferkó, Borsos József, Magyarosi András fazakas és Guthér József bancsi elhatározták, hogy fúvószenekart létesítsenek. Segítségükre volt Hunyadi Imre lelkes és Láng Simon tanító, akik az írásbeli ügyeket végezték. A budapesti Schunda-céggel vették fel a kapcsolatot. Persze a legnehezebb volt a pénz előteremtése. 25 forintot, meg egy hangszer árát fizették fejenként a közös alapba. Amikor a cég leszállította a nyolc hangszert, még négy taggal bővült a kezdeményezők csoportja: Kiss Mihály kicsifarkas, Magyarosi András kicsi, Bocskai János kassa és Fülöp Mihály csatlakoztak. Amikor az újabb négy hangszer is megérkezett már 12 hangszer volt. Ehhez hozzá kell adni a tubát, amit az egyházközség vásárolt. Magas ára miatt a kezdeményezők nem tudták volna megvenni. A zenekarnak tehát volt egy sz-

klarinetja, egy bé-klarinetja, egy esz-pisztonja, két szárnykürtje, két esz-trombitája, két baritonja, két vadászkürtje, egy eufóniuma és egy b-tubája.”

Ezzel az összetétellel kezdte meg működését a zenekar. A karmester Láng Simon volt.

Az alapítóknak nem okozott fejtörést a patronálás kérdése. A példa adva volt. A környék szász falvaiban már jóval 1879 előtt működtek fúvószenekarok, mint egyházhoz tartozó együttesek. A zseliki fúvósok sem tettek másként. Lemondtak a hangszerek tulajdonjogáról az egyház javára, de fenntartották maguknak a használat jogát. A hangszereket csakis fúvós joggal rendelkezők használhatták, s ezek kiöregedése után a jog átszállt a fiakra (esetleg vőkre).

A megtisztelő turner címen kívül a zenekari tagoknak még egyéb kiváltság is kijárt, mint pl. a „fajog” és a „makkjog”. Előbbi alapján előnyösebb körülmények között jutottak tűzifához a községi erdőből, az utóbbi alapján az őszi makkos csordába egy malaccal többet járathattak.

A fúvósjog alapján való működésnél jobbat kitalálni, abban az időben nem lehetett. Következményeire sem az alapításkor, sem azután nem gondoltak. A fúvósjog oda vezetett, hogy adott időben több tagnak sem rátermettsége, sem zenei hallása nem volt, de a jog alapján a zenekar köteles volt őt is befogadni. Ilyen körülmények között egyre gyakoribbá vált a pontatlan intonáció. Ez pedig maga után vonta a népszerűség csökkenését, sőt alkalmat adott a gúnyolódásra. A zenekaron kívül álló „zabhegyezők” a turnereket „rézszájúaknak” gúnyolták. Ehhez kapcsolódott később a „purcogató banda” jelző, mely kimondottan a csökkent színvonalú kivitelezésre célzott.

A zenekari próbákat az iskola egyik termében tartották késő ősztől a következő év tavaszáig, hetenként kétszer. A mindenkori karmester feladata volt a hiányzásokról, késésekről kimutatást vezetni. Ezekre pénzbüntetést állapítottak meg, s az évi „zárszámadások” alkalmakor a büntetéseket behajtották.

A számadásokat mindig vidám poharazással zárták. Ennek anyagi alapját a hiányzásokért, meg a késésekért kirótt büntetések képezték. Ha ez nem volt elegendő, előkerültek a titkos feljegyzések, s ezek alapján fizetni kellett a hamis intonációért, a néhány

*Az 1879-ben alakult zselyki fúvószenekar alapító tagjai.
Középen Láng Simon rektor, karmesterül, tőle balra Józsa Márton tanító,
Láng utóda. A felvétel 1888-ban készült*

*A 90 éves zselyki fúvószenekar. Karmester Wass György
A felvétel 1969-ben készült*

perc késésért vagy azért, mert az illető nem volt megborotválkozva.

A zselyki fúvósok tevékenységében elismerésre méltó a folytonosság. Alakulástól kezdve (az 1945. évet kivéve) a mai napig működik. A több mint 100 éves múlttal rendelkező együttes sorait két ízben is háború tizedelte. De a legkritikusabb időkben is létezett. Ha szükség volt, a megritkult sorokat kitöredett tagokkal egészítették ki. Így a háború éveiben is az újévi istentisztelet keretében megszólalhattak a kürtök, hirdetvén a lutheri bátorítást: Erős várunk nekünk az Isten!

A II. világháború hősi halottakat követelt az együttestől, név szerint: Bocskai János kassa, Szigeti János, Hunyadi János ádám-marci és ifj. Kerekes Mihály peti. A súlyos veszteséget betetőzte a hangszerek eltűnése. Mint ismeretes a falu lakosságát menekülésre kényszerítették, s a néhány napi távollét elegendő volt arra, hogy a próbateremben maradt hangszereket a faluban fosztogató személyek elvigyék. A turnerek nem tudtak beletörődni a zenekar megszűntébe. Több tag kezdeményezésére akció indult az újraalakulásért. Rövid idő alatt összegyűlt az anyagi alap, melyből 22 hangszert vásároltak a marosvásárhelyi Pulter és a kolozsvári Bucsi cégtől. Így 1946-ban már újból megszólaltak a zselyki kürtök.

1947 februárjában következett be a váratlan fordulat: kitűdött a meneküléskor eltűnt hangszerek holléte. A beszercei törvényszék ügyészségének házkutatási engedélye alapján a hangszerek hiánytalanul előkerültek. Így a két készletből kiválasztották a legjobb karban lévő 32 hangszert. Ez a készlet alkotja ma is a fúvószenekar hangszerállományát.

Az átszervezett együttesben megszűnt a fúvósjog, kimondták, hogy a fúvószenekarnak bárki tagja lehet, akinek vele született hajlama van, s aki elsajátítja a zeneelmélet alapvető fogalmait és a hangszer kezelésének technikáját.

Az újjáalakult együttes a következő tagokból áll: Kerekes Kiss Pál, Kerekes András feri, Borsos János halmágyi, Bocskai János kassa, Borsos András barstók, Kerekes Kis Mihály, Magyarosi Márton balázs, Hunyadi Mihály pufa, Kerekes Mihály vótbfő, Kerekes János kapta, Borsos Mihály, Kerekes Mihály nagyfarkas, Magyarosi Mihály mózsimarci, Guthér Mihály palkó, Magyarosi János mártanpista, Kerekes Aladár lander, Gásznár Kupás János, Szabados Sándor, Balázs Imre, Gásznár János, Magyarosi Márton

kantarás, Kiss Mihály, Kupás Mihály, Kupás György és Szabados Mihály. A karmesteri teendőket Magyarosi Márton kantarás látta el, aki az újjászervezésben és az utána következő időben elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A kezdeti évek műsorkészletéből a következő partitúrák maradtak meg: Szerelemnégyes, Lassú és csárdás, Habakuk ugrás, Polka, Polka és mazurka, Galopp, Magyar induló, Martonoczi induló, Népfölkelők indulója, Kossuth egyveleg, Kamilla induló, Lujza induló. Egyetlen lejegyzésen sincs feltüntetve a szerző neve.

A zenekar múltjához és jelenéhez kapcsolódik a „tisztelt nemes zenekar” megszólítás. Alakuláskor és még jóval azután is a falu társadalmi ranglétrájának legfelsőbb fokán a nemesek álltak, ezek sarjadékai vélték magukat nemeseknek. Különcködés volt ez a javából. Nemcsak Zselyken, másutt is létezett ilyesmi. A zenekar alapítói túlnyomó részben „nemesek” voltak. Innen ered tehát e megtisztelő cím, amivel a turnereket illették, nyilvános szerepléskor az alkalmi szónokok. A tisztelt nemes zenekar címzés akkor is használatban volt, amikor az együttes soraiban már egyetlen nemes sem létezett. Az '50-es évek elején a szocializmus helyi bajnokai valóságos kampányt indítottak e megszólítás ellen. Úgy vélték, rossz fényt vet az együttesre, meg a szónokra ez az idejélműltá megszólítás. Nem győzték fejüket csóválni, majd ledorongolni azt, akinek a szája rájárt a régire. Arra nem gondoltak, hogy a szó új tartalommal telítődött, a szóhasználat más nézőponthoz igazodik. Mert a gyümölcs- és szőlőoltáshoz értő zselyki embernek a nemes szebbet, jobbat, értékesebbet jelent. Tehát ezt és semmi mást nem akart kifejezni a tisztelt nemes zenekar címzés.

A zselyki turnerek tevékenységét kezdettől napjainkig nyolc karmester vezette az alábbi sorrendben:

1. Láng Simon	tanító	1879–1893
2. Józsa Márton	tanító	1893–1906, 1912–1920
3. Valentini András	tanító	1906–1912, 1920–1922
4. Salamon Gyula n.*	tanító	1923–1927
(Wagner János t.**)		

* n. – névleges, ** t. – tényleges

5. Szász Sándor n. (Nepovin törzsőrmester t.)	tanító	1927–1933
6. Magyarosi Márton	földműves	1933–1953, 1956–1959, 1965–1966
7. Borsos András	földműves	1953–1954, 1972–napjainkig
8. Wass György	tanító	1954–1956, 1959–1965, 1966–1972

A névjegyzéket Láng Simon vezeti. „Tanító volt a javából.” A zenekar létrehozásának lelkes szervezője. „Öreg, szürke ember volt, aki a hivatásának élt, abban őszült meg.” – Így a szájhagyomány. Amikor az együttes részére a kottákat másolta, nem gondolta, hogy munkájával egy műkedvelő zenekar évszázados útját készíti elő, s hogy ez a zenekar képes lesz két világháború által megtépázott sorokkal több mint 100 esztendőn át működni.

Az egyházi emlékkönyvben 1893-ban beírt feljegyzés szerint aggkora és gyógyíthatatlan betegsége miatt kellett távoznia Besztercére, kovácmester fiához. Néhány hét múlva újabb bejegyzés történt, mely szerint április 28-án Láng Simon elhunyt. Temetésén részt vettek a falu előljárói, öregek, ifjak, több mint százan. Ott voltak legkedvesebb tanítványai is, a turnerek.

Láng Simon után a közvetlen munkatárs és tanítvány, Józsa Márton tanító vette át a zenekar vezetését. Mesteréhez méltó lelkesedéssel végezte munkáját. Az egykori tanítványok így nyilatkoztak tanítómesterükről:

„Nagy odaadással foglalkozott a turnerekkel, nagyon szigorú volt ez az alacsony termetű és peckes járású emberke. A próbaestéket hetenként háromszor tartotta az iskola egyik termében. Mindenkinek megvolt az állandó helye, a kották és hangszerek glédában álltak a szekrényben. Mindenkitől megkövetelte a kotta ismeretét és a falcs hangokért nagyon tudott haragudni.”

A következő karmester Valentini András a zenekart nem sok sikerrel vezette. Szájhagyomány szerint elég jól tudott hegedülni, de a fúvószenekart nem szerette. Annál jobban szeretett gazdálkodni, teheneket meg bivalyt tartott, de nem vetette meg a pálinkafőzést sem. Egykori szomszédja, id. Kerekes Mihály peti a következőket mondta: „Ketten Valentinnel pálinkafőző üstöt szereltünk fel az iskola pincéjében. Nagyon alkalmas hely volt, a fináncoknak eszükbe sem jutott, hogy az iskola pincéjében ilyesmi után kutassanak.”

Salamon Gyula és Szász Sándor csupán névleges karmesterei voltak a zenekarnak. A nevük alatt zárójelben lévő két név jelöli a ténylegeseket. Wagner János, bátosi szász tanító havonként jött Zselykre a turnereket oktatni. Az újoncokat otthonába vitte két-három heti képzésre. Nepovin törzsőrmester az egyik beszercei katonai zenekarnak volt karmesterhelyettese. Minden hét végén kiszállt Zselykre, s fő érdeme volt, hogy a zenekar sorait rendezte. Abban az időben a turnerek nyilvános szereplésekkor rendezetlen alakzatban jelentek meg, temetésekkor pedig csoportba verődve, olykor lépést sem tartva meneteltek. Nepovin törzsőrmester rendet teremtett ezen a téren. Órákon át gyakoroltatta a zárt rendet a falu utcáin.

Magyarosi Márton, zselyki születésű földműves, falusi nevén kantarás Marci, katonai szolgálatát a beszercei katonazenekarnál töltötte. Leszerelése után a helyi zenekarban mint póttag működött, mivel fúvós joga nem volt. Később rendes tag lett, majd karmester. A műkedvelés más terén is rendkívülit alkotott. Nagyapjától megtanult hegedülni és verbunkolni. Népes táncscsoportot szervezett, s ezekkel számos vendégszereplésen, fesztiválon vett részt, sikerrel. Szívvel-lélekkel dolgozott a turnerekért 20 éven át, megszakítás nélkül, s néhány évet még azután is.

Borsos András, helybeli földműves, alapismereteit a zselyki zenekarban szerezte. Katonai szolgálatát katonazenekarnál töltötte. Itt ismerte meg a zenekar szerkezeti felépítését, a különböző hangszercsoportok szerepét, a hangszerek transzponálását. 1953-ban átvette az együttes vezetését. Rátermettsége megvolt, csak az volt a „baj”, hogy túl fiatal volt. A zenekar zömének nem tetszett az alig 23 éves legény „dirigálása”. Ezért kellett átadja funkcióját. A továbbiakban a zenekar tartópillérévé vált, mindig abban a hangszercsoportban működött, ahol szükség mutatkozott. Megér-

tette, hogy még öregednie kell ahhoz, hogy tekintéllyel bíró karmester legyen. Ezt 1972-ben elérte, mai nap is ő vezeti a turnereket.

A zenekari tevékenységet az 1954–1979 közötti időben a következő sajtószemelvények tükrözik. (Ezek ismertetése előtt meg kell említeni, hogy a turnerekről első ízben 1936-ban írtak a német nyelvű Bistritzer Deutsche Zeitung 24. évf. 7. számában. A rövid tudósítás szerint: „1936. január 18-án nagyszerű, táncsal egybekötött műkedvelői színelőadást rendezett Besztercén az iparosegylet meghívására a zseliki nőegylet a zenekarral együtt... a Zselyken építendő Kultúrház-alap javára. Úgy az előadás, mint a bemutatott táncok és zenei művek rendkívül sikert arattak...”

1956-ban a műkedvelők országos versenyének tartományi szakaszáról a kolozsvári Faclia című napilap a következő tudósítást írta:

„A tartományi versenyen megjelent hangszeres együttesek előadásában megállapítható volt egy magasabb színvonalú művészi érték, az árnyalatok betartása és egy figyelmet érdemlő összeszokottság. Példaképpen említhető a Beszterce rajonbeli Zselyk falu fúvószenekara. A versenybizottság előtt bemutatott művek előadási modorából megállapítható volt, hogy úgy a zenekar tagjai, mint a karmester említésre méltó művészi érettséggel rendelkeznek. A megfelelő hangerő s az árnyalatok helyes intonációja alapján méltán váltottak ki egyöntetű elismerést...”

Utunk folyóirat XVI. évf. 26. (661) szám – 1961. június 30., „A zseliki zenei napok” – Barabási Erzsébet cikkéből:

„... Amikor megismerkedtem a »zseliki zenei napok« rövid, de hiteles történetével, nem győzök álmélnokolni a nagy lelkesedéssel és kötelességtudással, mely az odavalósi kollektivistákat arra készíti, hogy a legnagyobb dologidőben is, estéről estére fúvószenekari próbát rendezzenek...”

A zenekar fennállásának 90-ik évfordulójára rendezett ünnepélyen részt vett riporter írásából:

Falvak Dolgozó Népe hetilap, 1969. március 25. – „Kilencven év” (Hajas István riportjából):

„... Az ünnepi szónok szépen, némi pátozzsal sorol tényeket, neveteket, eseményeket. A teremben pissenést se hallani. Pedig tudván tudott, hogy nem közvetíti direkt adásban a rádió az eseményt, nem nyüzsgönek itt filmesek, a rettentő nagy sár, a nehéz megközelíthetőség miatt... szóval mintha nem is lenne indokolt a pátozzos előadás. Mégis nagy esemény, bár csak helyi érdekű. Annyira nagy, hogy aprólékos gonddal kellett rá hónapokig készülni, fényképes, zenekari kalendáriumokat, emlékpecsétet, s hasonló dolgokat előkészíteni – házilag persze. Az ünnepeltek, a zenekar tagjai úgy állnak, oly feszes figyelemben, mintha karmesterük vezénylőpálcáját emelte volna magásra... Figyelek, s közben elgondolom, hogy mint lehetett egykor fáklyaláng egy fúvőszenekar is a kultúrához vezető úton. A pátozzos emlékezésből kihámozható egy közösség társadalmi története, örökös szomja a szebbre, a kultúrára. Jogot szerezni a zenekarba való belépésre, viselni a megtisztelő turner címet az egész faluban általános vágy volt itt hosszú évtizedeken át... Hogy milyen hatással volt a falura, annak több nemzedékét beleértve, meglátszik a pissenés nélkül hallgató mostani közönségen is. Pedig hát nem »vájtfülű« zene-rajongók ülnek itt, csak egyszerű parasztemberek meg parasztasszonyok... A kultúrversenyeken való részvételeik hatása lehet, ahol rajoni, tartományi első helyezéseket vívtak ki. A kolozsvári, a bukaresti rádióban... a róluk készített filmek, röviden: a világba való kitekintésüknek tulajdonítható a finomabb érzék... azon a Zselyken, melynek rendes útja sincsen, ahová télvíz idején... nagyon körülményesen, nehezen lehet csak eljutni...”

Előre napilap – 1970. január 9. – 6898 szám; „Helytállás a göderben” (Gy. Szabó Gyula riportjából):

✓ „... Ötvennégyben vettem át a zenekar vezetését. Nehéz is volt ez a munka, meg könnyű is. Könnyű, mert évtizedeken át beidegződött az emberekbe a pontosság, a következetesség igénye önmagukkal szemben... S nehéz, mert előttem nem olyan művekre oktatták az embereket, amelyekre kellett volna, amilyenekkel könnyen megbirkóztak volna, sok volt a fogyatékoság a művészi kivitelben, le kellett szoktatnom őket a harsogó előadásmódról. Megérte azért a fáradságot. Két alkalommal, 1956-ban és 1961-ben elsősk voltunk a tartományban...”

1974-ben az együttes a Román Televízió adásában. A tévé szerkesztősége brigádot küldött riportot készíteni Zselykről. A riportert Máthé Éva, az operatőr Öllerer József volt. Április első felében egy hétig tartott a riportanyag felvétele, mely felölelte a falu életének jellegzetes mozzanatait... A zenekar a zselyki „Lakodalmas”-okat adta elő. A több mint félórás riport május hó közepén jelent meg a képernyőn a magyar nyelvű adás keretében.

1979. július 3. – aranybetűkkel írt dátum a turnerek életében. A zenekar betöltötte fennállásának 100-ik évét. A tagok már egy évvel azelőtt megkezdték az előkészületeket a nagy évfordulóra. Két bizottságot alakítottak, egyik az adminisztrációs ügyeket intézte, másik a zenei felkészüléssel volt elfoglalva.

A művelődési ügyekkel foglalkozó megyei bizottság diplomákat és emlékérmeket készített. Legszébb ajándék volt: 25 rend sötétkék szövetből készült egyenruha. A megyei illetékes szervek ezzel is kifejezték elismerésüket a nagymúltú zenekarral szemben.

Szabadtéri színpadot állítottak fel a „Patoki kert”-ben. A színpad háttérét öreg diófák képezték.

Az ünnepi műsor déli 12 órakor kezdődött. A zenekar a színpad mellett indulót intonált, majd a díszelnökség elfoglalta helyét a színpadon. Tagjai voltak: Stefanescu Pompei, a megyei kultúr-bizottság elnöke; Portik Béla, a megyei tanfelügyelő; Prahase Mircea, a kultúr-bizottság tagja; Dura Valer, községi néptanács elnök; Bartes Pavel, néptanács titkár; Wass György, egykori karmester; Kerekes János, zenekari elnök; Magyarosi Márton, egykori karmester; Borsos András, jelenkori karmester. Dura Valer beszédében ismertette a százéves zenekar múltját, méltatta jelenét. Majd a diplomák és emlékjelvények kiosztására került sor. Ezután következett a zenekar mősora, majd a vendég táncsoportok mutatnak be színpompás műsort.

SZOKÁSOK, HIEDELMEK

Kirmec

Templomszentelés ünnepe, minden év február 2-ika után következő első vasárnap tartják. Szászoktól átvett szokás. Az ünnep neve idomított szó, a német Kirschmesse-ből, mely templomi ünnepet jelent. Az év legrangosabb táncmulatságának van elkönyvelve a Kirmeci bál, melyre illet, és illik ma is meghívni a rokonokat, barátokat, ismerősöket.

A Kirmeci bál-nak rendkívüli rangot kölcsönzött, hogy azt az egyházközség patronálta. A Kirmec napján a zselykiek „Vivát, jó kirmec!” – köszöntéssel üdvözölték egymást.

A második világháború előtt a Kirmeci bált a társadalmi rétegek külön rendezték. Muzsikást fogadtak a nemeseknek és a virilistáknak, s külön a zabhegyezőknek, ami azt jelentette, hogy a nemesek és virilisták a zabhegyezőktől elkülönülve mulattak. Előbbiek egy tágasabb házban, utóbbiak – mivel számbeli fölényben voltak – a művelődési otthon termében.

A szájhagyomány szerint volt olyan időszak, amikor a szolgálégyek is külön mulattak.

Hamvazás

Kihalt népi játék volt hamvazó szerdán. Az egész falu ifjúságát mozgósította. A szántóvető munkáját jelképezte, s munkája gyümölcésének tisztelgett. Felvonulás volt a falu utcáin. A menetet

hat „ökör” által húzott eke nyitotta meg (ökörnek öltöztetett legények vontatták a szánra helyezett ekét), melynek szarvát a „szántó ember” tartotta. Az ökrök mellett haladt a hajtó, karikás ostorral csattogtatva. Az eke után a „vető ember” következett, aki zsákból szórta a magot jelképező polyvát. Ezután a borona következett, melyet két „ökör” húzott szánon. A menetet lovasszekér zárta, erre tették az „alamizsnát”. Három-négy legény minden házba bement, köszöntötte a gazdát és szerencsét kívánt a terméshez. A gazda megköszönte a jókívánságot, majd itallal és kaláccsal kínálta a „béköszentőket”, majd a gazdasszony átadta az alamizsnát (szalonnát, kolbászt, 1 liter bort, maréknyi lisztet, 2-3 deci pálinkát). A felvonulás után a megbeszélthelyen összegyűltek, s elfogyasztották a szerzeményt.

A hamvazás hagyománya 1950-ben megszakadt. Az újonnan alakult kollektív gazdaság politikai vezetői miszticizmusnak minősítették a hamvazást, s ezért nem engedélyezték.

Kakasbanda – kakaslövés

A kakasbanda legényekből álló csoport (8–12 fő), mely a húsvéti kakaslövés nevet viselő népi játék céljából alakul.

A kakasbanda tagjai (rendszerint szomszédok) tyúkot, kalácsot, pálinkát és bort visznek a házhoz, melynek kertjében a kakaslövés zajlik. Kakast (kakasokat) a soron következő legény viszi.

E húsvét-harmadnapos játék abból áll, hogy a kakasbanda tagjai rendre két-két lövést adnak le, bizonyos távolságból egy „kipányvázott” (fél lábától kikötött) kakasra.

Aki a kakast eltalálta, bort kapott jutalmul, s kalapjába tűzhetette a kakas tollát.

Amíg a játék tartott, addig az asszonyok, leányok megsütötték a tyúkokat meg a lelőtt kakasokat, előkészítették az asztalozáshoz szükséges ételeket.

Kezdetben a kakaslövés fegyvere a nyílpuska volt, később a vadászpuska. Nyílpuskát házilag készítettek.

Ha a kakasbandának nem volt nyíl- vagy vadászpuskája, akkor a fegyver mogyorófabot volt. A kakaslövésnek ez a változata sok-

kal szórakoztatóbb volt, ugyanis a versenyzőnek bekötött szemmel kellett közelíteni a kakashoz bizonyos távolságról, s mielőtt elindult volna, néhányszor megforgatták maga körül. Ilyen körülmények között a botütések rendszerint a kakastól messzire hulltak a földre.

Lakodalom

A zselki lakodalom „felségjele” a *nyüszőpálca*, *nyüszőbot*. Mindkét elnevezés használatban van. A nyüszőpálca részére a bodzafa vastagabb ágát tavasszal vágják. A kb. 110 cm hosszú bot külső kérgét lehántják, s az alatta lévő rostos réteget éles késsel, szakaszosan, felkaparják; a felkapart részt tűz közelében szárítják, amitől a rostszálak fűrtbe zsugorodnak. A pálcát színes szalagokkal, csokrosan díszítik. A hívogató csoport három nőtagja visz nyüszőpalcát (két nyüszőleány és egy nyüszőasszony), a két vőfély kezében „vőfipálca” van (vékony szárú fokos, mely a fogantyú alatt fehér szalaggal van átkötve).

A hívogató csoport énekszóval járja a falut, betérve azokhoz a családokhoz, akiket elvárnak a lakodalomba. A vőfik ugyanazt a szöveget mondják minden háznál: *„Tisztelt házigazga (háziasszony)! Vőlegény, menyasszony, öregapa, öreganya énáltalam igen szépen megüszelti és arra kéri, jöjjenek el a lakodalomba!”*

A lakodalom főbb mozzanatai:

Úgy a vőlegényes, mint a menyasszonyos háznál egyformák az előkészületek. Amíg a hívogatás zajlik, mindkét házban a szakácsnő, férfiak, ifjak vegeyesen „csumáznak”. Néhányan maskarának öltöznek, átmennek a másik lakodalmas házhoz. Itt rövid italozás után némajátékot mutatnak be, melynek szereplői: vőlegény, menyasszony és pap. A némajelenet témája: a türelmetlen vőlegény nem tudja kivárni a pap áldását, s a menyasszonyra mászik. Ezt a pap nem nézheti tétlenül, félrelöki a vőlegényt és ő mászik a menyasszonyra. A derűkeltésen kívül a csumázás másik célja: kifürkészni a lakodalmas ház italainak minőségét, étrendjének specialitásait.

A házasságkötés egyházi szertartása alatt a szülők és „fennjárók” előkészítik az asztalokat, a ház kapuja elé nagy halom szal-

Zselyki hívogató csoport, középen a nyűszőasszony, két oldalt nyűszőleányok és vőfélyek (a nők kezében nyűszópálca)

mát raknak, a bejáratozatot ágakkal eltorlaszolják. Amikor a lakodalmas menet visszatér, a szalmát meggyújtják. A vőfiknek minden akadályt el kell hárítaniok, a tüzet el kell oltaniok. Megtörténhet, hogy ezalatt a menyasszonyt „ellopják”, ami újabb bonyodalmat jelent, mert a menyasszonyt a vőfiknek ki kell váltaniok.

A lakomát (a vőlegény házánál zajlik) tánc követi, majd a „menyasszony tánca”, vagyis az ajándékozás. Régen az ajándékozás nem volt oly gazdag mint manapság. Az ajándékozóik zöme azzal a megszokott megjegyzéssel adta át szerény ajándékát, hogy „Ha nem elég, pótolja ki a jóisten”.

Ajándékozás után a menyasszonyt a „szentelőbe” viszik. Nász-nagyasszony, nyűszőasszony kísérik az új asszonyt a templomba, ahol a lelkipásztor áldását adja a házasságra. A szentelőből visszatérve a menyasszony fejéről leveszik a gyöngyös pártát és a mirtuszkoszorút és helyébe „fiketőt” és csipkekendőt kötnek. A ceremónia után az „éjféli vacsora” következik, külön a vőlegényes, illetve a menyasszonyos háznál. Ennek végzetével kiosztják a lakodalmas házak ajándékát a vendégeknek: minden négy személy

Völegény pántlikás kalappal

egy tyúkot és kalácsot kap. Ezután a két lakodalmas ház vendégei egyesülnek a vőlegény házánál, s folytatódik a másnap délig tartó tánc.

A lakodalom befejező része az „ágytörő”, mely kimondottan a házások hangulatos és hagyományos mulatsága. Sajátos ceremóniája azzal kezdődik, hogy összegyűjtik azokat, akik nem tartottak ki a mulatásban. Kötélre fűzve viszik vissza a lakodalmas házhoz, és büntetésképpen jókora botütést mérnek hátsó felére. Ütés után kapnak egy nagy pohár égetett pálinkát, azzal a mondókéval, hogy: „Ídd meg, ez a legjobb orvosság a fenekedre”.

Az ágytörő hagyományos itala az „ígetett pálinka”, melynek elkészítését a násznagy irányítja. A ház közepére öblös, zománcozott edényt helyeznek, ebbe szilvapálinkát, cukrot és vizet tesznek. Ezt meggyújtják, s addig kavarják, míg a cukor teljesen elolvad. Ekkor a násznagy kiadja a parancsot: „Fűdd el, sógar!” A lángot valaki (rendszerint turner) elfújja, majd a násznagy mérítőkannal mindenki poharát megtölti. Az „ígetett pálinkát” forrón isszák. „Vedd bé gyamram, ez majd meggyógyít.”

Temetés

A falu belterületének nyugati oldalán terül el a Cserény és a Szurdok nevű határrészben a temető, amit *Isten veteményeskertjének* neveznek. Az egyházi vagyoni leltár szerint 1179 négyszöglet kitevő és deszkával körülkerített evangélikus temető. Ezenkívül létezett egy másik, csupán 198 négyszöglet kitevő temető is, mely „más vallásúak” temetőjeként szerepel a vagyoni leltárban. A két temetőt elválasztó kerítés a II. világháború után eltűnt.

A temetőnek e sajátos elnevezése a temetés szószólójának mondókáiban fordul elő gyakrabban. Mivel a szószólónak Zselyken fontos szerepe van a temetés ceremóniájában, alább ismeretjük.

A funkciót betöltheti közeli rokon, szomszéd vagy barát. A temetést megelőző este fogadja a virrasztásra egybegyűlteket. Utóbbiak a kántor vezetésével jönnek, aki belépésekor a szószó-

lőhoz intézi szavait: „Tisztelt szomorú ház szószólója! Tudomásul vettük, hogy e ház öregebbik (v. fiatalabbik) tagját a boldog halál kiszóllította az élők sorából, akinek eljöttünk a virrasztójára. Azt kívánom, hogy a holnapi napon a halottat tisztességesen eltakarítsuk. Hátramaradottainak vigasztalást kívánok.” A szószóló válasza: „Tisztelt kántor úr! E szomorú ház tagjai hálásan köszönik énáltalam a megtiszteltetést. Hátramaradottainak ugyancsak vigasztalást kívánok.”

A sírnál, miután az egyházi szertartás véget ért, a szószóló következők: „Tisztelt, tiszteletre méltó tiszteletes úr! Tisztelt kántor úr! Tisztelt nemes zenekar! Férfiak és asszonynépek, kik ezen a temetésen megjelentek! Igen hálaadó szívvel veszik a szomorú felek és köszönik is énáltalam, hogy nem sajnálták fáradságukat, elmentek az ő megszorodott házakhoz, felvették az ők szomorú halottjukat, elvitték Istennek anyaszentegyházába, hogy ottan megadassék a tiszteletes úr által az őtet megillető végtisztességtétel. Onnan viszont felvették és elksérték a hallgatás helyére, Isten veteményes kertjébe, hogy visszaadassék a test a földnek, amelyből vétetett. Azt kívánom a jó Istentől, hogy testére való nézt, azon sírban, ahova helyeződött, nyugodjék csendesesen. A hátramaradott hozzátartozóit pedig az Isten vigasztalja meg azon hathatós vigasztalásával: Mind jó, amit Isten térsen, szent az ő akaratja.”

E mondókára az egyház gondnoka válaszol: „Kigyelmed köszönő szavaira azt felelem, hogy amit tettünk szívesen cselekedtünk, mert keresztényi kötelességünk így kívánja.”

A temetés befejező aktusa a tor. A szószóló feladata torba való meghívás. A temetőben egyszerűen kikiáltja: „Mindenki jöjjön el a torba!”

A consistoriális gyűléseken felvett néhány jegyzőkönyvből kitűnik, hogy a századfordulót követő évtizedekben a lelkipásztor részéről élénk tiltakozás nyilvánult meg a torozás ellen. Megtörtént ugyanis, hogy a halotti tor zajos mulatozásba csapott. A lelkipásztor igyekezete hiábavalónak bizonyult. A torok betiltására tett javaslatait az egyházi vezetés tagjai elfogadták, de nem tartották magukat a határozatokhoz. A lelkész harcának az lett a vége, hogy őt többet a torba nem hívták, mondván, hogy „Aki a tornak ellensége, ne menjen oda.”

Hiedelmek

Akárcsak másutt, úgy Zselyken is voltak és vannak ma is jelenségek, melyek különböző babonákban, hiedelmekben gyökereznek. Főleg asszonyoknál tapasztalható a babonáság, de vannak férfiak is (és nem is kevesen), akik arra is vigyáznak, nehogy bal lábbal lépjenek ki a házból. Vásárba vagy vadászatra menő személy illetlenségnek, rosszindulatnak minősíti, ha valaki szerencsét kíván a vásárhoz, illetve a vadászathoz – mondván, hogy akkor a szerencse elkerüli.

Az üres vederral szembe jövő személyt igyekeznek elkerülni, mert nem hoz szerencsét. Az újesztendő is csak akkor lesz szerencsés, ha azt férfi köszönti először.

Megszámlálhatatlanok az apró-cseprő babonás megnyilvánulások. Hogy hisznek is a babonákban, kétségbe vonható. Vannak, akik megmosolyogják, de azok is – adott esetben – a hiedelmek szerint cselekszenek, mert így szokás.

- *Csecsemővel kapcsolatos hiedelmek:*

Kereszteletlen csecsemő éjjel felsír.

A magára hagyott csecsemőt „meg ke biztasítani”. Ha a házból a felnőttek kimennek, a csecsemő mellé ollót vagy tollúseprűt tesznek, mely minden veszedelemtől megóvja, s kicserélni sem tudják a gyereket.

Rossz szemű embernek mondják az olyan személyt, aki ígézni tud, aki szemével verni tud. Általános vélemény: a kétszer elválasztott csecsemőből lesz a rossz szemű ember, aki meg tudja ígézni a csecsemőt, az ifjat, a felnőttet, el tudja venni a szoptatós anya és a fejős állatok tejét stb.

Szemmel vert csecsemőnek szemet kell oltani. Kilenc darab paraszat csupornyí vízbe kell dobni. A szenes vízzel meg kell kenni a csecsemő fejét, bölcsőjére vagy ágyára keresztet kell tenni.

Csecsemőnek csuklójára piros fonalat vagy piros gyöngyöt kell kötni, mert ez megóvja a szemmel való veréstől.

Ha szoptatós anya gyermekágyas asszonyt látogat, onnan való távozásakor az anya párnája alá kell fejjen kevés tejet, nehogy „elvigye” az anya tejét vagy a csecsemő álmát.

● ***Halottal kapcsolatos hiedelmek:***

Haldoklóra ha rákiáltanak, magához tér.

Ha a haldokló utolsó kívánságát nem teljesítik, visszajár.

Halott gyermek ha kísért, ruháját össze kell szedni és azt a ház ablakán keresztül szegény fiúnak (esetleg pásztorfiúnak) oda kell adni.

Megátkozott halott nem pihen, állandóan visszajár.

Ha a megátkozott halott nem hibás, az átok visszaszáll.

Ha a ravatalon fekvő arca mosolygós – fiatal, ha komor – öreg következik.

A ravatalon fekvő halott feje arra billen, amerre a következő lakik (alszeg vagy felszeg).

Miután a ravatalról a koporsót leveszik, a ravatalt féoldalra kell állítani.

A koporsót (a halottal) a ház minden szobáján végig kell vinni. Ekkor vesz búcsút a halott a háztól. Ezt azért is tenni kell, hogy ne következzen valaki a családból.

A ravatalon fekvő halott lábát össze kell kötni, nehogy fel tudjon kelni. A koporsó lezárása előtt a kötést ki kell oldani. Ezt kell tenni minden kötéssel.

Halott szemfedelét a szájnál ki kell vágni, hogy a halott lelke el tudjon röppenni.

Halott hajából tincset vágnak, hogy legyen mivel füstölni azt, aki a halottal gyakran álmodik.

A halott sírgödörbe rögöt dobnak, hogy nyugalma békés legyen. Fémpénzt is dobnak, hogy a másvilágon gazdag legyen.

● ***Állatokkal kapcsolatos hiedelmek:***

Éjjel vonító kutya halált jelez.

Ha bagoly kuvikkol a házon, meghal valaki.

Ha állapotos asszony kutyától megijed, a kutya szőrével kell füstölni az illetőt, hogy a gyermek ne legyen kutya formájú és ne ugasson.

Kísértet kutyába is bújhat, vagy kutya alakjában jelenik meg.

Aki nappal békát öl, éjjel a béka a hasára pisil.

Fekete macska ha utad keresztezi, rosszul jársz.

Nyúl keresztezi az utad, nem játsz sikerrel.

Ha kiskutyába kísértet bújik, az embert nem engedi tovább menni, körülötte lábatlankodik. Ilyenkor az ember a nyelvével kell keresztet vessen, hogy a kutyától (kísértettől) szabaduljon. Keresztvetés után a kiskutya elszalad.

● *Fejős állatokkal kapcsolatos hiedelmek:*

Juh ellése után három napon át (vagy nyolc napig) semmit a házból ki nem adnak, nehogy az anyaállat tejét is odaadják.

Ha a tehén fejés közben pisil, el van véve a teje.

Tehén ellése után még vizet sem adnak ki a házból, nehogy azzal a tejet is odaadják.

A szemmel verő háza előtt való elhaladó fejős állat bög.

Amikor a fejős állatot először hajtják ki a legelőre, a kaput alul el kell kötni (kb. tenyérynire a földtől) kötéllel vagy láncsal. A távozó állatnak azon kell átlépnie (vagy ugornia), s ez megvédi az állatot a tej elvesztésétől és a meddőségtől.

A szájhagyomány szerint megtörtént:

„K. M. meg volt győződve, hogy szomszédasszonya el tudja venni a tehén tejét, s fekete macska képében jár »rontást« csinálni. Sikertült neki az istálló körül ólalkodó fekete macskát vasvillával megszúrni, úgy, hogy az fél szemére megvakult. Másnapra a rontani tudó asszony is elvesztette a fél szeme világát. A tehén teje csak nem tért vissza. Erre az ember szörnyű haraggal támadt szomszédasszonyára, és megfenyegette, agyonveri, ha nem adja vissza a tehenének a tejét. Az asszony egy csupor vizet adott neki, hogy öntse az istállóajtó félfájára. A tehén teje visszajött.”

● *Betegségek elkerülése, gyógyítása:*

Hirtelen rosszullet, fejfájás, hasfájás vagy derékfájás esetén szemet kell oltani. A vízzel meg kell kenni a beteg fejét, s néhány kortyot kell igyon a szenes vízből. Ugyanezt kell tenni a szemmel veréskor.

Mindenféle rontást „csinálmány”-nak is mondják. Pl. az egyszerű csalánkiütésre is azt mondják: „Té meg vagy csináltatva.”

Aki lóheveredésbe lép, annak kiütések, kelések lesznek a testén.

Mindenféle kiütés vagy kelés ellen egy fő kendert el kell hullatni az úton. Aki azt felveszi, máris „átvette” a betegséget.

Szemfájás ellen: fiú gyermeket szoptató anya tejét kell a szemébe fejni.

Aki pénteken nem „fűsülködik” (fészülködik) fájása elmúlik.

Sümölcsöt be kell kenni almával, majd az almát át kell dobni a házon. A műveletet három pénteken meg kell ismételni, hogy a sümölcs elmúljon.

K. Andrásné a következőt mondta el:

„Tíz éves lehettem, amikor szemeim bedagadtak, alig láttam. Édesanyám átvitt Sajónagyfaluba egy javasasszonyhoz, aki nagyon jól tudott »gyeszkintálni« (ráolvasással betegséget, rontást űzni). Ez levitt a patakra, beállított a vízbe, ő is beállt, majd egy nagy kést dugott egy nyírfaseprűbe, s azt rongyokkal bébugyolálta. Aztán a seprűt a szemem elélt mozgatta, s aztán a fejem körül is, és közben, félig hangosan, állandóan mondott valamit, de nem értettem. Aztán azt mondta, mossam meg az arcom a patak vizébe, de a vízből csak a folyás irányából vehettem a tenyerembe, mert azt mondta, csak így viszi el a folyóvíz a betegséget. Kilenc napon át csinálta velem az asszony a gyeszkintálást, de nem volt semmi hatása. Végül egy beszercei orvos gyógyított meg.”

● *András napi hiedelmek:*

András nap előtt, ha a lány böjtöt tart, megálmodja leendő férjét.

András nap előtti éjjel, ha a lány 13 almamagot tesz a párnája alá, megálmodja jövődöbelijét.

András napja előtti napon, aki böjtöt tart, még a csillagok feljönek, megálmodja leendő párját.

Aki András napja előtti éjjelre tükröt, fésűt tesz párnája alá, megálmodja ki lesz a férje.

● *Egyéb hiedelmek, babonák:*

Ha a tyúkok fára szállnak és ott tetveződnek, eső lesz.

Ha a madár alatt repül, eső lesz.

Ha vízkeresztkor megcseppen az eresz, tedd el az fíket.
Korán reggel ha a madarak csivitelnek, aznap eső lesz.

Prognózis:

„Végy elő 12 hagymát, lyukaszd ki, s a lyukakba tégy sót. Ezt szilveszter napján tegyed. Tedd a hagymákat sorban a tálás, vagy a kemence tetejére, vagy az ablakpárkányra. Az első hagyma január, a második február, s így tovább. Vízkereszt napján vizsgáld meg a hagymákat. Amelyikben a só nedves, abban a hónapban esős időre számíts.”

Kenyér bevetésekor be kell csukni az ajtót, hogy a sütés sikerüljön.

Kováaszt nem jó a házból kiadni, mert sümölcs lesz annak testén, aki azt kiadta.

Ha a fonal szapulásakor varjú repül át a szapuló kád felett, foltos lesz a fonal.

Küszöbre pénzt kell ütni, hogy a pénz jöjjön a házba.

Kovász kiadása fogfájást, fejfájást idéz elő.

Rontást lehet előidézni ha 9 szem hótszenet, 9 szem paszulyt és 9 tollút a küszöbre tesznek.

Állapotos asszony ne tegyen fát a tűzre fordítva, mert gyermeke fordítva fog világra jönni.

Házasulni való lány, vagy legény házánál szokás a küszöb elé paszulyt szórni, hogy aki azon keresztüllép szándékuknak megnyerjék.

Legényt „megcsinálják”, hogy a leányt elvegye: a leány ürülékét megszártják, azt pálinkába teszik, s ezt a legénnyel megitatják.

A következő történetet K. A. mondta el:

Kapáláskor történt. Kimentünk a határba édesapámmal (K. M.) megkapálni a kukoricát. Amint kapáltunk, egy béka állandóan ott ugrált, hol az én lábam, hol az apám lába körül. Bosszantott a dolog, megfogtam a békát és messzire eldobtam.

– Minek dobtad el – mondta édesapám –, úgyis visszajő.

Kis idő múlva a béka tényleg visszajött, s megint ott ugrált körülöttünk.

– Ez a béka éhes – szolt az apám.

Elővette az otthonról hozott laskát és adott belőle a békának. Ez megette, amit kapott. Aztán nem láttuk többet.

Egy-két év múlva a tekei vásárba mentünk édesapámmal. Egyszer csak egy idősebb ember lépett apám mellé és megszólította.

- Köszönöm a jóságodat – mondta az idegen.
- Ki vagy te? Nem is ismerlek – mondta az apám.
- De biz ismersz. Nem emlékszel? Egyszer enni adtál!
- Mikor? – kérdezte apám.
- Kukorica kapáláskor – volt a válasz. – Én voltam az a béka, akit te laskával megváltottál. Így váltam újra emberré. Varázs alatt voltam – mondja az idegen, aztán elvegyült a sokadalomban, s többé nem láttuk.

● ***Böjtök:***

Három péntek fogadása kívánságot teljesít.

Kilenc péntek tartása rontást idéz elő.

Húsvét előtti hat péntek böjtölése bűnbocsánatot ad.

Kerekböjt a neve a hét napjainak hetenként való böjtölésének. Fogfájás, hátfájás, derékfájás és fejfájástól véd meg vagy azokat elmulasztja. Kívánságot is teljesít.

MESÉK

Az együgyű pakulár

Egyszer egy ember beállott pakulárnak, s kapott bére fejében egy cseber tejet. Feltette a csebert a fejére, hogy könnyebben vihesse haza. Útközben elkezdett számolni, hogy mit is fog venni a tej árából? Először is vesz egy malacot, azt felnöveli, s amikor az megmalacozik, akkor lesz egy csorda malaca. Azokat is mind fel fogja növelni, s vesz belőlük birtokot. Rendre úgy meg fog gazdagodni, hogy négylovas hintóval fog járni.

– Akkor fognak ám nagyot köszönni az emberek – gondolta magában. – Földig fognak hajolni! Így ni!

S azzal lehajolt, s a tej mind egy cseppig kiömlött.
Így a pakulár továbbra is csak szegény maradt.

*(Lejegyezve 1954-ben,
Magyarosi János minyuska elbeszélése nyomán)*

A tolvaj fia

Volt egyszer, hol nem volt, volt egy tolvaj. Annak volt egy fia, s az is tolvaj volt. Egyszer a fia azt mondta az apjának:

– Édesapám, én már nagyobb tolvaj vagyok, mint ke.

– Ha nagyobb vagy, hát mutasd meg! – mondta az apja.

Erre a fiú vett egy ökörfarkot, becövekelt jó szoroson a földbe, s húzni kezdte. Amint húzta, arrafelé jött két ember öt juhval. A fiú elkezdett kiabálni:

– Héj, emberek! Jöjjenek segíteni, mert az ökreim beleragadtak a sárba, hogy csak a farkuk látszik.

Az emberek megsajnálták a fiút, s húzni kezdték a farkát. De a farkok nem engedett, mert jól be volt cövekelve. Erre a fiú azt mondta:

– Keedek csak húzzák tovább, én megyek, hívjak még segítséget.

A két ember tovább húzta a farkot, s nem vette észre, hogy a fiú elhajtotta a juhokat.

A tolvaj megdicsérte a fiát. A juhokat megsütötték és jóízűen megették. A két ember a mai napig is húzza a farkot. Ha meg nem unta.

*(Lejegyezve 1954-ben,
Magyarosi János minyuska elbeszélése nyomán)*

Az öregember, meg a fia

Valamikor régen volt egy falu, s abban szalmatetős házak, a házak előtt jegenyék és fűzfák ágai hajladoztak. Ott a lónak úgy mondták, hogy lú, a kenyérnek kinyér, az édesnek fides. De azért a falu népe nagyon rendes volt.

A rendesek között voltak rendetlenek is. Így történt, hogy volt egy ember, s annak egy fia. Az apa nagyon rosszul nevelte a fiát. Telt-múlt az idő, az ember nagyon megöregedett, s a fia megnőtt, megnősült, s az apjával többet nem törődött, csak a feleségével, meg a kislíával.

Egyszer azt mondta a menyecske az urának:

– Tedd szekérre apádat, mert már úgyis pusztulni való, s vidd ki a Szénafűbe. De kézzel meg ne fogd, hanem csak úgy egy horoggal húzd le a szekérről.

Így is tett az öregember fia, feltette az apját a szekérre, s egy horgot is. Elindultak a Szénafűbe, s a kicsi fia is elkísérte.

Amikor a Szénafűbe értek, lehúzta az apját a szekérről a horoggal, s elindultak hazafelé. Mikor a Pagyarához értek, azt mondja a kicsi fiú az apjának:

– Édesapám, a horgot ott felejtettük.

– Az már nem kell úgyse – mondta az apja.

– Dehogynem! – felelte a kicsi fiú. – Mikor maga megöregszik, én mivel húzzam le a szekérről?

Erre az ember visszafordította a szekeret, feltette az öregapját a szekérre és hazavitte. Aztán boldogan éltek, míg meg nem haltak.

*(Lejegyezve 1962-ben, Magyarosi Márton
balázsmarci elbeszélése nyomán)*

A szegény ember, meg a kapzsi pap

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény ember. Egy vasárnap elment a templomba és nagy áhítattal hallgatta, amit a pap mondott.

– Kedves testvéreim – mondta a pap –, Isten hatalma olyan nagy, hogy ha ő akarja, a bot is elsülhet, mint a puska.

Ezt sehogy sem tudta megérteni a szegény ember.

– No, megállj, majd kipróbálok! – gondolta.

A pap délután vadászni ment. A szegény ember tudta, és ő is kiment az erdőbe. Vágott magának egy jókora botot és elbújt az egyik bokor mögé. Csakhamar egy nyúl ugrott fel, s a pap rálőtt. De alighogy elsült a puska, egy bot repült a nyúl felé. A szegény ember meg a pap egyszerre értek a nyúlhoz. A pap elcsodálkozva kérdezte.

– Ugyanbiza hogyan akarod elvinni a nyulat, mikor én lőttem meg, neked meg nincs is puskád?!

Erre a szegény ember rávágta:

– Ha Isten akarja, a bot is elsülhet. Ezt a tiszteletes úrtól hallottam.

A pap nem akarta sem a nyulat, sem a szavát veszíteni, és ezért így szólt:

– Gyere, vigyük lakásomra a nyulat. Ott majd elosztjuk.

Hazaértek, s a pap cselédje kisütötte a nyulat. Amikor az asztalra került, azt mondta a pap:

– Tudod mit? Én arra gondoltam, feküdjünk most le, és amelyikünk szebbet álmodik, azé legyen a sült nyúl.

Ebbe is beleegyezett a szegény ember. Lefeküdtek. A pap a hálószobájában, a szegény ember a konyhában.

Éjfélkor felébredt a szegény ember, mert nem tudott aludni az éhségtől. Felkelt, megkereste a nyulat, s egy cseppig megette. Ezután újból lefeküdt, de most már jólesett az alvás. Csakhogy semmit sem álmodott. Reggel meg azon törte a fejét, hogy mit fog mondani?

Aztán jött a pap, s kezdte mondani az álmát:

– Álmomban angyal voltam, s felmentem a mennybe.

– Igaza van, tiszteletes úr – vágott közbe a szegény ember. – Én is ott jártam, s láttam a tiszteletes urat, s azt hittem, többé nem is jön vissza, s ezért megettem a nyulat.

Így járt túl a szegény ember a pap eszén.

*(Lejegyezve 1962-ben, Magyarosi Márton
balázsmarci elbeszélése nyomán)*

Véres Vaszi

Volt egyszer egy szegény asszony s annak egy fia meg egy kakasa. A szegény asszony beteg lett és nem volt miből vegyenenek orvosságot. Elküldte ezért a fiát, adja el a kakast és vegyen a pénzen orvosságot.

Amint ment a fiú az erdőn keresztül, meglátott egy embert a lábánál fogva felakasztva s ijedtében elkiáltotta magát. De még jobban megijedt, amikor az akasztott ember megszólalt:

– Gyere fiú, vágd el a kötelet, mert már két éve, hogy így lógok.

A fiú megsajnálta a lógó embert, elővette bicskáját s elvágta a kötelet.

– Ezután a te embered vagyok, meglásd, meghálálom amiért megszabadítottál. A nevem Véres Vaszi. De most hadd süssük meg azt a kakast, mert két esztendeje, hogy nem ettem.

A fiú elmondta, hogy mit kell csináljon a kakással és beteg édesanyja várja otthon az orvossággal.

– Egyet se búsulj – mondta Vaszi – ha velem tartasz, olyan gazdag leszel, hogy megveheted az egész világot.

Jóízűen megették a kakast, aztán még azon éjjel Vaszi megkereste lovát, meg szekérét, s elindultak ketten hegyen-völgyön át. Egyszer csak elérték az ezüst erdőt s onnan az ezüst rétre jutottak, ahol az ezüst patak folydogált.

– Étesd meg a lovam – szólta Vaszi – én majd addig bebújok a híd alá.

Alig mondta ezt ki, jött a hétfejű sárkány s úgy csattogtatott, hogy zengett belé az ezüst erdő. Kétlovas hintóval jött, s amikor a hídhoz ért, a lovak megálltak, mintha főbe ütötték volna őket. Hiába ütötte a lovakat, hiába káromkodott, a lovak meg se moccantak.

– Táncsak nincs itt Véres Vaszi – mondta a sárkány. – Hogy enné meg a világ falója, hiszen két esztendeje, hogy felakasztották.

– De biz itt vagyok – mondta Vaszi.

– Gyere ki a híd alól – szólta a sárkány – csináljak belőled varjaknak való húst.

– De biz én nem félek – mondta Vaszi – s azzal ment is neki a sárkánynak. Addig küszködtek, míg Vaszi levágta a sárkánynak mind a hét fejét. Aztán övé lett s a fiúé a sárkány egész birodalma.

Mentek tovább az aranyerdőig és az aranypatakig. Itt Vaszi megint elbújt a híd alá s a fiú megetette a lovat. De jött a tizenhét fejű sárkány négy lóval, hintóval, és úgy csattogtatott, hogy zengett belé az aranyerdő. De amikor a hídhoz ért, ez is úgy járt, mint a hétfejű sárkány.

– Hogy a világ falója egye meg, tán nincs itt Véres Vaszi?

– De biz itt vagyok!

– Na, csak gyere ki a híd alól, hadd csináljak belőled a varjaknak húst – szólt a sárkány.

De Vaszi ezt is legyőzte, s övé és a fiúé lett az aranybirodalom is.

Mentek tovább, míg a gyémánterdőn át a gyémántpatakhhoz nem értek. De itt már a huszonhétfejű sárkány volt az úr. Jött is nagy haraggal, de a hídnál úgy járt mint a másik kettő. Hiába volt hat ló a hintójába fogva. Ekkor Vasziból lett fábólkerék, a sárkányból vasbólkerék, felmentek a gyémánthegy legtetetejére és onnan legurultak, majd összecsaptak. A vasbólkerék szikrát hányt, meggyúlt és elégett. A fábólkerék nem vetett szikrát és megmaradt. Újból Vaszi lett belőle s megkapták a gyémánt birodalmat.

Hej, de megörült ennek a fiú. Lesz most már pénz orvosságára az anyjának s azt gondolta, hogy ezzel véget is ért Veres Vaszival való kóborlása. De Vaszi csak rácsapott a lóra és mentek tovább, amíg a sárkányok nagyapjáig nem értek. A sárkány kidugta palotája ablakán a fejét, a Vaszi nyomban le is vágta. A sárkány kidugott erre hét fejet. De Vaszi azokat is levágta. Ekkor a sárkány kiszólt:

– Hadd meg a többi fejemet, mert megmondom, hogy hol lakik a király, akinek van három lánya. S ha meg tudod mondani a királynak, hol szaggatnak el a leányai egy éjszaka hét pár cipőt, akkor a király neked adja fele birodalmát s egyik leányát, akit te választasz.

Megörült erre Vaszi s indultak is egyenest a királyhoz. Jelentette a királynak, hogy ő meg tudja mondani, hol szaggatnak el a leányai egy éjszaka hét pár cipőt. A király azt mondta:

– Kilencvenkilencnek van már a feje karóban, s tied lesz a századik, ha nem fogod megmondani.

Vaszi csak arra kérte a királyt, engedje meg neki, hogy ott aludjon, ahol a leányok.

Éjfél tájban a nagyobbik leány felkelt, odament Vaszihoz, hallgassa még, alszik-e. De Vaszi tette magát. A leány akkor azt mondta:

– Hipp-hopp, ott vagyok, ahol akarok.

Azonnal el is tűnt és egy nagy havasban lett, ahol minden éjjel a három leány kaszaélen táncolt és így szaggatták el a hét pár cipőt. Aztán felkeltek rendre a kisebb leányok is és mint az első, el is tűntek. Erre aztán Vaszi is felkelt és ő is azt mondta:

– Hipp-hopp, ott vagyok, ahol akarok.

S máris a havasban volt, ahol a leányok már javában járták a táncot a kaszaélen. A leányok addig táncoltak, míg bele nem fáradtak a hét-hét pár cipőt el nem szaggattak. Akkor mind a hárman lepihentek és egy órát aludtak. Ezalatt Vaszi ellopta az egyik gyűrűjét, a másik zsebkendőjét s harmadiknak levágta egy hajtincset. Azzal megint azt mondta:

– Hipp-hopp, ott vagyok, ahol akarok.

S máris a szobában volt, ahol azelőtt aludt. Később megjött a három leány is, s amikor látták, hogy Vaszi az ágyban horkol, azt mondták:

– Na, ennek is karóban lesz holnap a feje.

Reggel a király hívatta Vaszit meg a leányait. Aztán Vaszi elmondta, hogy hol van a havas, ahol a három leány kaszaélen táncol minden éjjel s elszaggatnak hét pár cipőt. Hiába tagadták a leányok, mert Vaszi elővette a gyűrűt, a zsebkendőt meg a tincs haját s megmutatta a királynak.

A király örömeben Vaszinak adta fele birodalmát meg legszebbik leányát, azt amelyiktől Vaszi a gyűrűt vette el, s csaptak nagy lakodalmat.

A szegény asszony fia is gazdag ember lett, mert Vaszi megajándékozta, s olyan orvosságot vett az édesanyjának, amittől olyan egészséges lett, mint a makk.

ADOMÁK

Ha én erdész volnék

Józsa András fiatal korában megjárta Amerikát. Az Ohio állambeli Columbusban töltött sok évet. Ott, ahol a zselykiek legtöbbször a gyors gazdagodás reményében dolgozott. Valahányszor az amerikai évekről számolt be, mondanivalóját mindig így fejezte be: „Amerikai vasgyárakban rapagtattam a csantjaimat.”

A szocialista mezőgazdaság éveiben a fia sokáig volt a téesz alapszervezetének titkára, aki ebben a minőségében sok kiváltságban részesítette önmagát. Így a tűzifa beszerzésében is megmutatta, mire képes. Az erdőre mindig két ökrös és két lovas fogattal ment.

Egy ilyen fabeszerzési alkalomkor András bácsi már éppen lefeküdni készült, amikor valaki hevesen dőngetni kezdte az utcaajtót, s kiabált:

– Hé, Andris bá! Jöjjön ke gyorsan, hozza a viharlámpát, s nyissa ki a kaput, mert megjöttünk a fával!

Andris bácsi, amilyen gyorsan tudott, engedelmeskedett. Aztán meglepetten nézte azt a temérdek fát, amit a négy fogat hozott. Magában mérlegelte, micsoda pusztítást vihettek végbe az erdőben ezek az emberek. Odament a fiához, s szemrehányó hangon csak annyit mondott: „Édes fi-am, ha én most erdész volnék, a te csontyaid a tömlec fenekén rothadnának.”

(Lejegyezve 1969-ben)

A megvastagodott töltött-toll

A kolgadz igen baloldali elnökét, K. Jánost 1956 őszén, kemény szóc-sata után, leváltották az elnökségből. A sértett fél hetekig ki sem mozdult otthonról. Aztán mégis ki kellett mozdulnia, mert otthonulésért nem írt normát a brigádos.

- Ossz má be engem is! – szolt az elcsapott elnök a brigadosnak.
- De olyan helyre tegyéi, ahol kevesen vannak.
- Jól van, Jancsi, én beosztalak tégedet a szőlőbe ásni, ott akár egyedül is áshatsz.

Másnap reggel K. János vállára vette az ásóját, s elindult a szőlőhegy felé. Balszerencséjére szembe jött vele M. György, a falu tréfacsinálója, aki nem tudott elhaladni mellette úgy, hogy oda ne döfjön neki:

- Hú, te Jancsi, be megvastagodott a töltőtollad!

(Lejegyezve 1956-ban)

Mi lesz a juhokkal?

1950 februárjában megalakult a kollektív gazdaság Zselyken is. A vezetőség kimondta, hogy a tagság legtöbb 7 juhot tarthat. Akinek ennél többje volt, az a többletet le kellett adja a téésznek. Így verbuválódott mintegy 160–180 juh a kolgazd részére. Ehhez az állományhoz takarmányt is begyűjtöttek, ami rövid 1 hónap alatt elfogyott. A vezetőség nem győzött eleget óbégatni: „Nincs mit adni a juhoknak, el fognak pusztulni!”

- Nincs semmi baj emberek, nem kell beszarni! – mondta M. Marci bácsi, a légnagyobb nyugalmat színlelve. – Majd adunk nekik brosurákat.

(Lejegyezve 1950-ben)

A vén Mózsi Minya az operában

Közelmúltban történt, hogy a vén Mózsi Minyát unokaöccse, egy színházi rendező, elvitte az operába Erkel: Hunyadi László c. művét megnézni. El kell mondani azt is, hogy az öreg rendes neve Hunyadi Mihály s titokban meg van győződve, hogy a hajdani Hunyadiak egyenes leszármazottja.

Később egy keresztelőn a következőképpen mesélte el a látottakat:

- Én azt hittem – mondta -, hogy azok a Hunyadiak valami nagy vitézek voltak. De láttam, hogy amikor el kellett volna menjen megvédeni a hazát, hát nekifogott órákig énekelni... Aztán, mikor a börtönben volt, odajött hozzá egy nő, a fene tudja, ki volt, anyja-e vagy szeretője?... aztán akkor is ahelyett, hogy kiszaladt volna a nyitott ajtón, nekifogott megint énekelni, mfg jött az ór és bezárta az ajtót.

Egy üst-per emlékeiből

Valamikor, a harmincas évek derekán, törvény elé idézték M. J.-t tiltott pálinkafőzés miatt.

Az első tárgyaláson M. J. beismerte tettét. De meg is bánta nyomban. Elhatározta, hogy a következő tárgyaláson mindent tagadni fog.

Így is történt. A második tárgyaláson a bíró megkérdezte M. J.-t, hogy beismeri-e tettét?

– Nem ismerek be semmit!

– Hogy-hogy? – hökkent meg a bíró –, hiszen az első tárgyaláson mindent bevallott!

– Az lehet. De akkor hazudtam!

Billintettél, sógor?

A felszabadulás utáni évek valamelyikében történt, hogy a fúvószenekar a szokott próbáját tartotta. A zenekart akkor Magyarosi Marci bácsi vezette, s mint rendesen, sokat kellett küszködnie sógorával, akivel amúgy sem értették meg egymást.

Marci bácsi magyarázott:

– Né, ennél a kótánál billintesz, ennél meg nem billintesz, ennél meg így kell billinteni, annál meg úgy.

(Kótának mondta a hangjegyet, a billintés alatt a hangszerek billentyűzetén a fekvéseket értette.)

– Na, most már érted?

– Értem, hangzott bizonytalanul, s mindenki tudta, hogy a sógor nem érti.

– Na, akkor most játszodjuk el mind az egészen ezt a részt, de sógor, te vigyázz a billintésre!

Beintette a zenekart s állandóan sógorát figyelte. Hirtelen nagy félkört írt le a bal kezével s elkiáltotta magát:

– Állj! Ördög a pokol!

A zenekar elhallgatott, s Marci bácsi dühösen förmedt a sógorára:

– Billintettél, sógor?

– Hát persze, hogy billintettem!

– De nem is kellett volna!

– Hászén... nem is billintettem!

A csizmadia meg az ökrök

A termelőszövetkezet megalakulása után Áts András, a csizmadia is beosztást kapott, mégpedig saját kérésére. Örnek osztották be az egyik ökröstállóhoz.

Egyszer, amint a fejszéken üldögélt a csizmadia, belekötött az egyik ökrös:

- Ugyan biza Áts elvtárs, miért nem ül ke inkább a suszterszéken, 'sze úgy sem ért ke az ökrökhöz!

- Már hogy én nem értek? - S úgy pattant fel, mintha kígyó marta volna meg. S hogy bizonyítsa szakértelmét, az egyik ökör felé fordult és odaszólt:

- Parta, kérem!

Andris bácsi meg a süldők

Jellegetes alakja volt a falunak G. Andris bácsi. Hatalmas és mindig hegyesre pödört bajuszán kívül még volt egy átkozott szokása. Az, hogy szeretett nagyokat mondani. Sokan állították róla, hogy nem lett volna meg a teljes esze. Felületes megállapítás volt ez, mert volt neki esze, s nem is kevés.

Amikor nem fizlett a munka, nekifogott jajgatni. Felesége meg két-ségbeesve kérdezte:

- Beteg ke, Andris? Mije fáj?

- Jaj, Zsuzsika, fáj mindenem!

- De mégis mije fáj jobban?

- A hasam, jaj a hasam!

- Főztek egy engedelmes teát? - kérdezte Zsuzsika néni simogatón.

- Inkább egy kis engedelmes töltött káposztát!

Szomorúan ballagott egy nap lefelé az úton Andris bá. Látni lehetett rajta, hogy valami nagy baja van. A süldőit siratta, három szép féléves süldőt, amelyek azon éjjel elpusztultak.

Amint ment magában hümmögve, megszólította a pap:

- Mi baj van, Andris bácsi? - miért olyan szomorú?

- Jaj, a süldőim, tiszteletes úr... drága süldők... megdöglöttek az éjjel... a drága süldők...

- No, ne búsuljon azért, Andris bácsi - vigasztalta a pap. - Az isten adta, ő elvette, s majd ad helyette mást.

Erre már az öreg kijött a béketűrésből. Nagyon kanyarított a bajszán és a pap szeme közé vágta:

– Nekem, bizony ne cserélgesse!

Ének a normakönyvről

Borsos András a faluban mindenki úgy hívta, hogy „Kanadás”. Tíz évet dolgozott Kanadában a két világháború közötti időben. 1938 őszén jött haza, s keresetéből házat épített, vett két szilaj lovat, vadonatúj hámos és szekeret. Amikor Besztercére való menet áthajtott a közbeeső falvakon, megcsípte a lovakat, hadd lássa a világ, ki is az a Kanadás. Meg is jegyezték az emberek, hogy úgy hajt át a falun, mint Illés próféta a tüzes szekeren.

Ottlétekor megtanult angolul, hozott haza „egy rakás úri gúnyát” meg nyakkendőket.

Egész héten szorgalmasan dolgozott a határban. Vasárnap kiöltözött, nyakkendőt kötött, a zsebébe „cigaretta” tett, s elment a barátokhoz beszélgetni. Ha a művelődési otthonban tánc volt, oda is benézett. Tangózni meg bosztonozni tanította a fiatalságot.

1950-ben ő is tagja lett a tévesznek. Egy évi közös munka után, egy ismert dalnak a szövegét átírta a következőképpen:

Van nekem egy normakönyvem,
Belenézek, hull a könnyem,
Az van abba beleírva,
Hogy a norma visz a sírba!

Amikor a kaszálóban előadta szerzeményét, igen nagy népszerűsége lett szert. Néhány nap múlva megjelentek a faluban a belbiztonság emberei. Két altiszt kezdett nyomozni az ügyben. Azzal zárult az ügy, hogy András bácsinak komoly ígéretet kellett tennie, hogy többet ilyen verset nem farag.

Vadászaton

Az ötvenes évek elején az általános iskola kerítését javították. A javítók közt volt Császnár András bácsi is, akit falusi nevén „puluká”-nak hívtak, s aki ifjúkori élményeivel, főleg vadászkalandjaival szórakoztatta a munkálatban résztvevőket.

– Engem mindig magukkal vittek a vadászok, mivelhogy jól ismertem a vadak járását, tudtam, hol vannak az erdőben a lucások. Egyszer Mikola tiszteletes úrral mentem.

– Na Andris fiam – mondta a pap –, te itt fogsz állni lesbe, s várod, hogy jöjjön a vaddisznó. Az egyik puskáját nekem adta, mivelhogy neki kettő volt. Hát, egyszer csak jön két disznó, amolyan süldőfélék, egymás mellett, mint két testvér. Megvártam amíg oldalvást érnek, aztán fel a puskát s paakk... egy lövéssel mind a kettőt ledűtettem. Biza, fiú, az volt egy lövés!

Az egyik fiatalember megkockáztatta a kérdést:

– Na, már, Andris bá, hát hogy lehetett az, hogy egy lövéssel mind a kettőt? Ejsze járomba voltak fogva?!

A nem várt kérdésre nagyon begurult Andris bácsi. Előbb végigmérte a hitetlenkedőt, majd foghegyről odavetette:

– Keresztanyád pi...ja, nem értesz hozzá!

KÖZMONDÁSOK ÉS SZÓLÁSOK

Ésszel indulj, okkal járj!

*

Ebül szerzett jószágnak ebül kell elvesznie!

*

Arany a sárban is arany!

*

Megterem a virág a gaz között is!

*

Ígérni könnyű, megtartani nehéz!

*

Rossz tanácsadó a harag!

*

Kit a kígyó megmar, fél az a gyfktól is!

*

Ki hazudni szokott, a lopást sem szégyelli!

*

Mit jó kedvvel teszel, nem esik nehezen!

*

Nem sok kalácsot eszik, ki a dolgot kerüli!

*

Hamar járó hamar fárad!

*

Hamar kezdi, hamar unja!

*

Henyélő gazdának álmos a bérese!

*

Ki tüt lopott, ökröt is próbál!

*

Jobb félütről visszatérni, mint rossz helyre érni!

Nyesés nélkül fa nem nő szépen!

Ha egy pénz a jövedelmed, ne költés kettőt!

Aki mással jót tesz, az magának keres!

A szép szó az ellenséget is kibékít!

Keserű a tűrés, de édes a gyümölcse!

Szomjas lesz az útonjáró, akár szegény, akár báró!

Beteg embernek orvos a barátja!

Aki tanul halad, a hanyag elmarad!

Nagy mester a példa!

Minden nehéz utat meggyőz az akarat!

Termelj többet, jobban élsz, tanulj jobban, többet érsz!

A könnyű is nehéz a nemakarónak!

A rend sok időt takarít!

Természetté válik a szokás!

Ki dolgozni nem szeret, nem érdemel kenyeret!

Kinek bő az idő, kifogy belőle!

Ne csak tudd a jót, tedd is meg!

Bajlódik, mint Faszko a kúrtóval.

Sz. János, falusi nevén Faszko, a feleségének kellett segítsen a kúrtós kalács sütésében. Mivel nem sokat értett hozzá, sokat kellett bajlódnia, mfg a nyolc csavarás kalács megsült.

Bekapja, mint éhes tyúk a taknyot.

Falánk ember mohóságát fejezi ki.

Bevágta, mint szél a budiajtót.

Arra mondják, aki a pohár pálinkát vagy bort egyetlen hajtásra kiissza.

Bedől, mint Marci a tangóba.

Vagyis nagyon nekifekszik a munkának. B. Márton legénykorában nagyon szerette a tangót, s úgy bedőlni, mint ő, senki sem tudott e táncba.

Erőlködik, mint a töketlen kutya.

Fejlődik, mint a püpos gyermek.

Valamilyen folyamatnak az előre látható sikertelenségét fejezi ki.

El van foglalva, mint Szent Péter a tehenével.

Gyűjtöget, mint a makkos egér.

Gyenge lábon áll, mint a kacsánykát.

A hasonlat a határban lévő romos kútgárgyára vonatkozik.

Hosszú, mint egy böjtös nap.

Olyan, mint a kutya vacsorája.

Bizonytalan dolgokra mondják.

Minden benne van, mint egy jó seggberúgásban.

Jól fűszerezett levesre, töltött káposztára mondják.

Kihasad, mint a Gyuricák kecskéje.

A Kenderes utcában laktak Gyuricák. A háziasszony kenyeret süttött, s miután kiszedte a kemencéből, odatette a dagasztótekenyőbe. A kamra ajtaját nyitva felejtette, s a kecske bement és mind megette a friss kenyeret, de nem sokáig élvezhette amit evett, mert felfúvódott a bendője és kihasadt.

Fortélyos, mint Fátyol Gyuri lova.

Lovat vásárolt Fátyol Gyuri a régeni vásáron. Csak hazatértekor vette észre, hogy a ló egyik szemére vak. Eladta, némi veszteséggel a lekencei vásáron, s vett egy másikat, amelyik látott. Boldogan jött haza a szép kiállítású lóval. Néhány nap múlva befogta vadonatúj szekérbe. A szekér derekát megrakta szénával, s elindult a beszercei hetivásárra. Minden rendben ment. De csak a falu végéig. Itt a ló megállt. – Nofene! – mondta Gyuri. – Mitől ijedtél meg? – Aztán meghúzta a gyepelőt, hogy indulásra bírja a lovát, de az meg se mozdult. Aztán egyre keményebb érvek következtek: a korbács, majd ennek a nyele. S mint végső argumentum: az ülődeszka. A műveletbe Gyuri alaposan beleizzadt. Leszállt a szekérről, de már csak a káromkodáshoz volt ereje. – Hogy a farkasok egyék meg a beledet! Hozom a vadászpuskámat, s kivégezlek. – Látszik, hogy nem értesz a lovakhoz – mondta az egyik bámuló. – Tegy egy öl szénát alája, s gyűjtsd meg. – Fátyol Gyuri úgy tett, amint ajánlották. A hatás nem maradt el, a ló elindult. De csak néhány lépést tett. Ezzel a szekeret az égő szénacsomó fölé vonta. Erre már a bámulók is odaugrottak, és sikerült a szekeret megmenteni az enyészettől.

TALÁLÓS KÉRDÉSEK

Melyik ágyban nincs párna?

(A melegágyban)

Melyik haját nem lehet megfésűlni?

(A kenyérhaját)

Melyik szekérrre nem lehet szénát rakni?

(A Göncölszekérrre)

Egyen bé, ötön ki. Mi az?

(Kesztyű)

Sokat nyílik, mégsem virágzik. Mi az?

(Ajtó)

Ha rám nézel, visszanézek, ha kinevetsz, kinevetlek.

(Tükör)

Vízen megyen, nem locsog, nádton megyen, nem zörög.

(Árnyék)

Minél többet fürdik, annál feketébb.

(Tollhegy)

Piacra ment nagyanyó, mégis szól a zeneszó.

(Rádió)

Nem fa, s mégis sok a levele, szép mesékkel, versikékkal van tele.

(Könyv)

Kereke van, nem szereti, fölemeli, ha teheti.

(Repülőgép)

Ha felveszik sír, ha leteszik hallgat.

(Lánc)

Nem etetik zabbal, nem hajtják ostorral.
Benzinfüstöt ereget, ekét vontat, gépeket!

(Traktor)

Télien szalad, nyáron alszik!

(Szánkó)

Piros, de nem alma, rétes, de nem béles, kóstoltam, nem édes!

(Hagyma)

Kevés pénz az ára, mégse fér a házba!

(Villanyfény)

Tiszta, fényes születésem, lucskos, sáros temetésem!

(Hó)

Melyik hónapban eszik a ló a legkevesebbet?

(Februárban)

Mikor jó a kicsi alma?

(Mikor nincs nagy)

Fehér mező, fekete vetés, hárman dolgoznak, kettő meg henyél!

(Papír, írás, ujjak)

Zöld, de nem bokor, vörös, de nem alma,
farka van, de nem egér!

(Hónapos retek)

Négy testvérnek egy kalapja. Mi az?

(Asztal lábakkal)

Erdőn terem, réten hízik, minden házban pofonverik!

(Szita)

Mi az, mi ágyában sosem nyugszik?

(Folyóvíz)

Vas a feje, fa a lába. Mi az?

(Kalapács)

Amíg él, addig áll, holta után szaladgál.

(Szélfújta kóré)

Melyik a legolcsóbb mérték?

(A szemmérték)

Nekem nincsen, nem is bánom.

De ha volna, oda nem adnám a világ kincséért.

(Félszem)

Melyik a legnagyobb tál?

(A torontál)

Se nem eszik, se nem nyelik, mégis a szájukba veszik.

(Pipa)

Fent jár, nem madár, lyukba bújik, nem bogár.

(Puskagolyó)

Hogy hívják Kolozsváron a taligát?

(Ott sem hívják, hanem tolják)

Minél többet vesznek el belőle, annál nagyobb lesz,
minél többet tesznek hozzá, annál kisebb lesz.

(Gödör)

Ipadnak, napadnak, három vaknak,

hat kappannak, hány körme van?

(148)

Vásárba ment a csizmadia lányostól.

Vele ment a szabó feleségestől.

Vettek három almát, mégis mindegyiknek jutott egy alma.

(A csizmadia lánya a szabó felesége volt)

RIKOLTÁSOK

Uccu lábam, jól vigyázz,
te meg másik, ne hibázz!

*

Kicsi nekem ez a ház!
Ha nem tetszik, csinálj mást!
Ruca tolla, motolla,
kendnek arra mi gondja!

*

Van a lónak jó nagy feje,
ott legyen a bűnnek helye!

*

Aki engem nem szeret,
egye meg az egeret!

*

Azt mondják az okosok,
hogy a munka sohse sok!

*

Sárga rigó, kendermag,
jaj, de büszke legény vagy!

FÖLDRAJZI NEVEK, HATÁRNEVEK

1. Akasztófák
2. Ádám tója
3. Barsas Gyurka táblája
4. Bancsider martja
5. Bejáró Hódak
6. Badankút ódal
7. Bakrak között
8. Budakán táblája
9. Bükk előtt
10. Brlán táblája
11. Barazdajuk
12. Barta Pista színafüje
13. Bikarít
14. Barsas martja
15. Batra Mínya táblája
16. Bancsider táblája
17. Bancsider szigete
18. Bangart
19. Cigányok ösvenye
20. Cseríny
21. Csicsaj kútjáná
22. Csankás
 - Eső csankás rít
 - Hátusó csankás rít
23. Demihán ódal
24. Dipsel útná
25. Dillők (v. Dírlők)
26. Dótya Kati táblája
27. Ereszvinnyig
28. Eklézsia rítje
29. Falu szőlője
30. Fehéregyházi szurdak
31. Feső színafü
32. Ferencz tere
33. Feri bakra
34. Fehéregyházi ódal
35. Fátyal Gyuri ódala
36. Fehéregyházi rít
37. Fövényes
38. Gásznár színafüje
39. Gagület
40. Gál gödre
41. Garbi táblája
42. Gál táblája
43. Gyümölcs ódal
44. Hargas
45. Hargas Iratvány
46. Hócár
47. Hódak
48. Hosszú hódak
49. Idai útná
50. Idai bérc
51. Iskola kertje
52. Jancsi Marci gödre
53. Józsa kútjáná
54. Kakasvár
55. Kantarás gyümölcse
56. Kapus
57. Kapuná
58. Kásahegy
59. Kendervig
60. Két árak között

Zselyk határneveinek térképe

61. Két kert között
 62. Kicsi bükk
 63. Kiserdő ódal
 64. Kalbász
 65. Kalbászrít
 66. Közplábdódal (váiyukná)
 67. Kráng alatt
 68. Küsvágás
 69. Küsmely tisztása
 70. Lapasbükk
 71. Liget (v. Lüget)
 72. Lejáró
 73. Lapastérmány
 74. Lejáródamb
 75. malamrít (v. Malami rít)
 76. Medvelyuk
 77. Magyarosi tisztása
 78. Mínyuska csúriné
 79. Nyáras teteje
 80. Nyilak kertje
 81. Nagyfali rít
 82. Oszlás (v. Asztás)
 83. Pásztaarak színafüje
 84. Pufa martja
 85. Palkó martja
 86. Pufa kapus
 87. Pistóka martja
 88. Pázsint
 89. Paján
 (v. Péter Pál szurdaka)
 90. Rabi gödre
 91. Rekettye
 92. Rípás kert
 93. Rítek
 94. Rózsahegy
 95. Rígi temető
 96. Rövidláb
 97. Sáros útódal
 98. Sás
 99. Sereglyes
 100. Suller rítje
 101. Szabó táblája
 102. Szálas alatt
 103. Szentiványi göder
 104. Székálypán szurdaka
 105. Színafü
 106. Szilvafás
 107. Szőlő alatt
 108. Szőlőfar
 109. Szőlőhegy (v. Nagyhegy)
 110. Szőlőútná
 111. Szukcseber
 112. Szurdak
 113. Térmány (fesz sé asó)
 114. Térmány ódal
 115. Tövises ódal
 116. Tórit
 117. Temető rít
 118. Tökesrít
 119. Újhatár
 120. Újszódal
 121. Újszódal alatt
 122. Újszódal gödre
 123. Új föld
 125. Vót bíró martja
 126. Varga Mínya szőlője
 127. Varga Mínya rétje
 128. Zsellírek nyila
 129. Zsuzsi táblája

ERDŐNEVEK

130. Aknai erdő
 131. Bükk
 132. Csicsaj
 133. Ereszvíny
 134. Kráng
 135. Kapusódal
 136. Pagyaré
 137. Rabi gödre
 138. Szálas
 139. Tógyes
 140. Új szódal erdője
 141. Hócár erdője
 142. Szőlő erdője

KÚTNEVEK

143. Badankút
 144. Bükk kútja
 145. Clmentikút
 146. Csicsaj kútja
 147. Dipsel út kútja
 148. Fazekas kútja (kettő van)
 149. Gárgyás kút
 150. Lander forrása
 151. Mózsi Marci Mínya kútja
 (forrása)

152. Oszlás (v. Asztás) kútja
 153. Pázsint kútja
 154. Szurdak kútja
 155. Új kút
 156. Ucca kútja
 157. Vótbíró kútja

HATÁRBAN LEVŐ HIDAK

158. Földhíd
 159. Határhíd
 160. Kakasvár hídja
 161. Kráng hídja
 162. Macskás hídja
 163. Rípás kertek hídja
 164. Sás hídja
 165. Térmány hídja

FALUBAN LEVŐ HIDAK

166. Vízi hídja
 167. Pap hídja
 168. Dalaja hídja
 169. Káraly hídja
 (v. Juci hídja)
 170. Iskala hídja
 171. Temető hídja
 (Turnerek hídja)

DŰLŐUTAK

172. Szukcseber útja
 173. Rítek útja
 174. Fehéregyházi út
 175. Akasztófa útja
 176. Szurdak útja
 177. Rózsahegy útja
 178. Dipsel út
 179. Idal út
 180. Tekel út
 181. Hócár útja
 182. Gyepük köze
 183. Földhíd útja
 184. Szőlőút

185. Gyümölcs útja
 186. Térmány útja
 187. Kalbász útja
 188. Pagyaré útja
 189. Nyáras útja
 190. Kapus útja
 191. Csicsaj útja
 192. Üstek útja
 193. Bükk útja
 194. Parandjukak
 195. Hódak útja
 196. Kendervíg útja

SIKÁTOROK

197. Kicsi Farkas sikátora
 198. Dalaja sikátora
 199. Mózsi sikátora

ÁROKNEVEK

200. Barazdajuk árka
 201. Csargó árka
 202. Fejritős árok
 203. Fazekas árka
 204. Kalbász árka
 205. Lapasbükk árka
 206. Csankás árka
 207. Sás árka

UTCANEVEK

208. Kicsi utca
 209. Pinteki utca
 210. Kenderes utca
 (Kenderes kert)

FALURÉSZNEVEK

211. Arszeg
 212. Ferszeg
 213. Ujjász helye (falu közepén
 lévő kiszélesedő tér – új
 ház helye)

A határnevekkel kapcsolatos magyarázat

- Akasztófák** – Egykor ítéletvégrehajtó hely, ahol akasztófák voltak felállítva. A hatalom emberei időnként kiszálltak törvényt ülni. A szájhagyomány egy legény akasztásáról tud. A vétkes egy Rebi nevű leányt ölt meg, a Rabi gödre nevű határrészben.
- Bangart** – Feltehetően a német Baumgarten-ből idomított szó. A szőlősök alatti gyümölcsösök helyét jelöli.
- Badankút** – A szájhagyomány szerint marosvásárhelyi Bodor kútjáról kapta a nevét.
- Bejáró hódak** – A holdak befelé, azaz a lejtő irányába voltak mérve.
- Cigányok ösvénye** – Nagyida felé vezető erdei ösvény, melyet az odaváló cigány zenészek használtak, amikor Zselykre jöttek muzsikálni.
- Cseriny** – A szalmafedelű házak végét nevezték így. Tulajdonképpen a határ cserényét, azaz végét jelzi.
- Csicsaj (v. Csicsaj erdője)** – A falu keleti részén lévő határrész. Évtizedeken át tartott a vita Szentiván és Zselyk között e határrész tulajdonjoga felett. 1870–1872 között, szájhagyomány szerint, Szigeti Mihály (csudás Minya) beleunt a határrész felletti huzavonába, s két liter pálinkával a tarisznyájában Bécsbe ment a császárhoz, hogy a Csicsajt visszakövetelje. Gyalogszerrel ment, több mint egy hónapon át tartott az út. Visszatértekor elmondta, hogy előállították, elmondta panaszát, s a pálinkát is elfogadták. Hogy mennyi ebből a realitás, nem tudni, de az megfelel a valóságnak, hogy csudás Minya visszatérte után nem sok időre Zselyk visszakapta a Csicsajt.
- Dilló** – Határrész, ahol a marhacsorda delelt a háromfordulós határhasználat idején.
- Fejírítós árok** – Többször szürke agyag (fehérítő) található. Cserépkészítésre igen alkalmas.
- Gagyület, vagy Gagyaület** – Határnév. A háziszóttas vászonból készített gatyá két szára közé varrt betétet nevezték így. A határrész ehhez a rombusz alakú betéthez hasonlít. Innen az elnevezés.

Hargas – A barázdákat csak ívben lehetett húzni, horoghoz hasonló formája volt.

Kalbász – E határrész nem formájáról, hanem minőségéről kapta a nevét. „Finom, mint a kalbász.” (vagyis jó termő)

Macskás – Egykor fás terület volt, sok vadmacskával.

Malamrít – A falu malma volt itt 1910–1912 között.

Medvejuk – Erdő melletti határrész, ahol medvék járnak.

Pásztarak színafüje – A pásztorok kaptak kaszálót e határrészben, később az iskolánál működő mesterek meg községi előljárók is használták.

Seregjes – Egykor vackorfával benőtt határrész, melyben sok seregély fészelt. Ma szántóföld.

Színafü – Ritka tölgyerdő, a falu egyik aranybányája. Kitűnő minőségű szénát terem, disznócsorda makkoltatására alkalmas. A határrész tölgyfáiból épült a falu.

Szukcseber – szúk cseber.

Térmány – Megtérül az, ki bejárja.

Tökes rít – A berbécs herezacskójához hasonló formája van.

Örekes tilalmas (örökös tilalmas) – határnév a zseliki határban.

A háromfordulós határhasználat idején a határnak volt egy negyedik része is, mely a tartalék szerepét töltötte be. Az egész határnak mintegy 7–8%-át képezte. Itt tetszés szerint lehetett kendert, veteményt vagy éppen kalászoszt is termesztetni.

A határnév első része azt jelentette, hogy állandó jelleggel bírt, míg a második része a legeltetésre vonatkozott, ugyanis itt az év egyetlen szakaszában sem volt szabad legeltetni.

Nem tévesztendő össze az „Ökres tilalmas” (ökrös tilalmas) határrésszel, mely a közlegelőnek elkülönített része volt. Itt csak az ökrök legelhettek.

Lejáródomb – Zseliki határnév, egykor bokros terület, ma szántóföld.

Szájhagyomány szerint itt rejtőzködött Bujor (Buzsor) nevű rabló. A szájhagyomány másik változata szerint a Lejáródomb abból a sárból keletkezett, amelyet az a mesebeli óriás, aki a falut megalkotta, a csizmájáról letakarított.

A legenda szerint Zselyket egy órás alkotta, abban az időben, amikor a földet óriások lakták. Így a legenda:

„Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy óriás, aki mindig erre járt sós vizet meríteni a kulacsába abból a forrásból, ami a falu határában volt. Aztán, hogy megmerítette a kulacsát, leheveredett az erdő szélére, elévette a tarisznyáját, s jóllakott. Aztán egy másik tarisznyából, amit mindig magával hordott, elévette a játékait. Ezeket ő faragta magának fából. Volt köztük ember, asszan, gyermek, tehen, kecske meg lú, meg házak és istállók. Ezeket maga elé rakta és elnézegette. Egyszer úgy történt, hogy az óriás játék közben elaludt. Sokáig aludt, aztán mikor felébredt azt látta, hogy a játékaik mind életre keltek. Hát így keletkezett ez a falu...

*(Lejegyezve 1954-ben, Kupás Mihály 73 éves
zselyki lakos elbeszélése nyomán)*

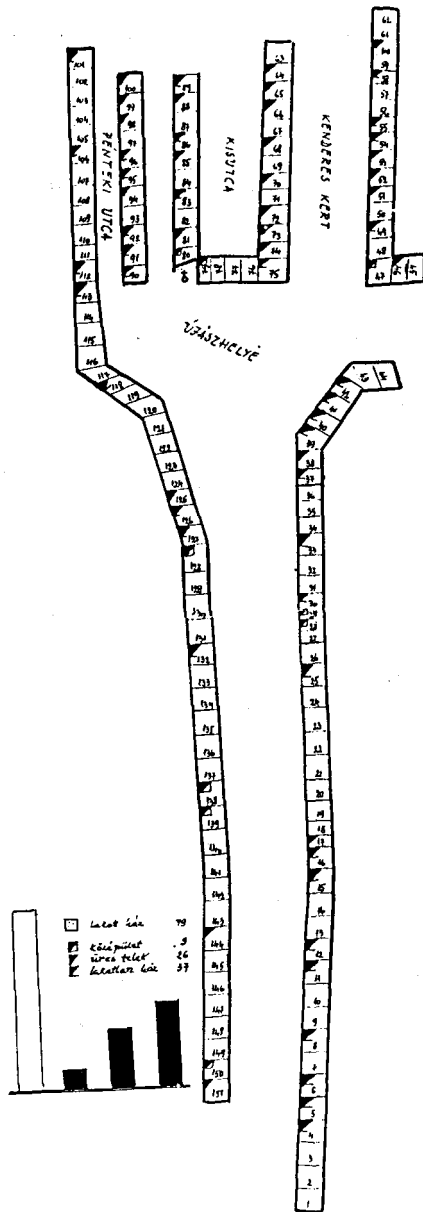
Idalá, Idefe, Idáta – Idala az alsó szomszédot, Idefe a felső szomszédot és Idáta a szemközt lévő szomszédot jelöli.

Ezek a kifejezések csak a közvetlen alsó, felső, illetve szemközt szomszédokra vonatkozik.

A falu házsorait „rendeknek” nevezik. „Rendek alatt” pedig a házak előtti kikövezett részt. Pl. „Menj a rendek alatt, mert ott nincs sár.”

A mellékelt két vázlat a rendek elnéptelenedését szemlélteti. Az első (1973-ra vonatkozó adatok) szerint a 116 lakóházból csupán öt volt lakatlan. 1990-ben a lakatlan házak száma 37-re emelkedett. Ez azt jelenti, hogy 17 év alatt Zselyken 32 ház vált teljesen lakatlanná.

Csodának kellene történnie, hogy ez a falu megmeneküljön a végpusztulástól.

Zselyki rendek 1990-ben

TÁJSZAVAK

aksasar – feltehetően az assesor-ból idomított szó. Azokat az ifjakat illette a cím, akik az egyházi consistórium ülésén az ifjúságot képviselték. Nem vehettek részt a határozatok hozatalában. A presbitérium jelölte őket kétévenként.

angyalozás – karácsony esti népi szokás. Idősebb legények, férfiak (ritkán nők), arcukat kendővel teljesen elfedve, kifordított bundában és fehér alsószoknyában, ostorral, karjukon ajándékokkal telt kosárral járnak a rokonok gyermekeit megajándékozni. Az úton csattogtatnak, jelezvén jövetelüket. Az ajtót vesszővel ütögetik kopogtatás helyett. A gyermekeknek imát vagy karácsonyi verset kell mondaniuk, és fogadalmat kell tenniük a jó magaviseletre. Az angyalozó személy némán végzi teendőit, nehogy a hangjáról felismerjék. Az ajándékok kiosztása után kosarából almát és diót önt a földre, melyeket a gyerekek – miközben az angyalozó „rájuk szó” néhányat a vesszővel – össze kell gyűjtsenek.

áskapál, áskálódik – valaki ellen izgat, valakinek vermet ás

bakveréb – csökönyös emberre mondják; („*Minya is nagy bakveréb.*”)

bambóc – cukorka; („*Vettem a fiamnak bambócat a sakadalomban*” [sokadalomban].)

barascsihány (boroscsalán) – orgonavirág

batrafaragott (botrafaragott) – modortalan, faragatlan emberre mondják

batyikó – fakalapács

béfagy – elfogy; („*Béfagyatt az aratás.*” [Elfogyott az aratni való.])

békerítés – a fúvószenekar tagjai nevezik a prima és a secunda voltát első, illetve második békerítésnek

bészed – elhisz; („*Minya mindent bészed.*”)

bidergetni – csóválni

bikatekenyő (békateknő) – vastag szárú, 15–20 cm hosszú gyomnövényből font játékszer, mely teknőhöz hasonlít

billíteni – 1. fúvós hangszer billentyűjét lenyomni; 2. hazudni; („*Ne billents akkarát!*” [*Ne hazudj olyan nagyot!*])

bódarag – kóborol

bótajja – túlzott mértékben dédelgeti

bölcsőhúzás – a méhek által végzett anyagölcső kiéptítését nevezik így

cibre – fővésben levő szilvafz

cirmalni – bosszantani

csankó, csankázás – fürthöz hasonló méhraj; a méhek rajzását nevezik csankázásnak

császkál – húzza a lábát

cselleng – téblábol

cseszketel – valamivel babrál, barkácsol

cseszla – kis légy, muslica

csibik – vászonból vagy szövetsből készült siltes sapka férfiak részére

csigur-bigur – szedett-vedett, értéktelen dolog neve; jellemtelen emberre is mondják

csimpaszkodik – akaszkodik; („*Felcsimpaszkadatt az anyja nyakába.*”)

csíp – a szövőszék tartozéka, a fonal (nyújtó) szétválasztására használt, 65–70 cm hosszú és 3-4 cm széles lécpár; a nyüstök elé helyezik

csiperkedik – lábujjhegyre áll

csúp – v. párnacsúp – a vetett ágyon levő párnákra húzzák; vászonból készült, hímzet pácsázkál – húzza a lábát

csucsujgatja – gügyög a gyermeknek

dadó, dadóka – dédanya beceneve

davaj – a második világháborút követő időben volt bíró

dedó, dedóka – dédapa beceneve

- dikhic – rátarti emberre mondják; („Nagy dikhic az én komám.”)
- ebbezni – fellebbezni
- egyedüve – egyedül; („Kivel vótá a vásárba? – Egyedüve.”)
- ehalad – valamitől valaki megszabadul; (*Elhaladtá a betegsigtű.*)
- egymásra való níz (nézt) – egymásra való tekintettel
- ekapul – a normális gondolkodás folyamatának időnként és rövid ideig tartó megszakadása; („*Ekapul az esze.*”)
- ekvekel – kitérő választ adó, mellébeszélő személyre mondják
- elütni a tüzet – sütökemencében a parazsat szétteríteni
- fajm, fajmak – a határban levő vízmosás; („*A sok fajmaktu alig lehet szántani.*”)
- farmabeli – tepsiben sült kalács
- faszko – gúnynev
- fataró – felnőtt férfira mondott gúnyszó
- fedőkíve – a kalangyába rakott gabona legfelső kévéje, melyet kalászaival lefele raknak, hogy levezesse az esővizet
- félkesztyű – kelekótya
- félmatring – mint előbb
- fenékkíve – a kalangya legalsó kévéje; kalászaival visszatúrva helyezik a kalangyakaró mellé; a rajta fekvő kévék kalásza nem érintkeznek a földdel
- fentő – gúla alakú, négy karóból összetakolt készítmény; szalastakarmányt (inkább lucernát, lóherét) szárítanak rajta; a fentőzés – a takarmány felrakása a fentőre
- furdancs – fúró (kézi szerszám)
- fűkama (főkoma) – keresztiszülő; a keresztelőbe hívott vendégek mindenike „kama”; akik a gyermeket keresztvíz alá tartják, azok kapják a megtisztelő (megkülönböztető) címet
- getyerzsa – a román gateaja-ból idomított szó, száraz, vékony ágat jelent; („*Tégy egy pár getyerzsát a tűzre.*”)
- gujbi – fekete vagy szürke posztóbból készült ujjas (kabát)
- gujbizódás – népi játék volt; a gujbit ujjai végétől fogva egymáshoz verik; a fonóban a „kicsi legények” csak 9 óráig tartózkodhattak; ha a kicsi legény többet ült, meggujbizták
- gúzsas karó – szalmakazal két végén és a közepén levő karó, melyet gúzs díszít

guvasztani – nyúzni, lenyúzni a bőrt az állatról; („*Guvaszd meg a bárányt!*”); a bőr hámlására is használt kifejezés; („*Leguvasztatt a bőr a pafájáru.*”)

gürbelő – fából vagy fémből készült retesz; („*Bezártam a kaput a gürbelővel.*”)

gyemnél – biztat, nógat, ösztökél

gyengepásztor – erélytelen, akarat nélküli ember

gyökint – bóbiskol

gyűrűfa – vékony cserfaveaszó, gereblye kávját készítik belőle

hammas – házi szőttes vászon, a szapuló teknőbe tett fonalat tatarják be vele, s erre szórják a hamut

hájdermenkű – szitok

hátravaló pántlika – színes, virágmintás pántlika, ünnepi viselethez

hejdám – átlagosnál magasabb nőre vagy férfira mondják

ige – a szövésnél a nyújtófonal legkisebb mértékegysége

ingyen való – hiába való

iraggya – irtózó emberre mondják; („*Ne lgy ajan iraggya!*”)

kamiszió – bizottság

kampana – kútgém

kápcsis – kótyagos; kápcsis juh – mételyes juh

kápricsán – házsártos

karcas – forrásban levő must

karcasas – korcsos; a csárdáshoz hasonló, gyors népi tánc

kasarnya – kézi kosár

kastekenyő – fás kosár

katymatal – kotyvaszt

katymáty – sáros gödör

kiüss – kártyajátékban az első hívót nevezik így

kompász – lépése a földmérő körzőjéhez hasonlít

körfi – gyümölcs: körte

kötésrathadás – méhek betegsége

lamp – petróleumlámpa

lampalaj – petróleum

langaléta – magas növésű, sovány nő

- lapasít – álmos emberre mondják
lapaskalács – kelesztett tésztából sültött palacsinta; tetejére porcukrot hintenek; bor, pálinka mellé fogyasztják
lecsegtető – pálca végére erősített vászondarab, mellyel forró zsírt vagy olajat kennek
lecsepp – cseppnyi ital
lecsketel – sekély vízben tapicskol
lémerő – levesmerő kanál
lenő – 5-6 cm széles, fekete posztóból készült szalag, asszonyok kötik a derekukra, hátul leér a szoknya széléig
lepő – pásztorok részére készített félfedeles kaliba
levágni a mükast – kosaras méhészetben a mézet kivenni a család feláldozásával
limbász – vastagnyelvű
liu – dongás szerkezetű, öblös tölcser; hordóra illesztik
lúpar – lópor; szeszély („*A kamámban sak a lúpar.*”)

májusfa – nemrég kihalt népi szokás volt a májusfa tevése, előjárókat tiszteltek meg vele
marékszedő – arató csoport tagja, aki a markokat kévébe rakja megereszkedik – elsül a fegyver
megment – nehezen végrehajtható dologra mondják („*Ez a kapálás is megment valahagy.*”)
megtéríteni – szabad, kézzel megütni
mellenás – beteges
ménlócsitkó – méncsikó
metné – a mert szót met-nek mondja
mézelő – kaptárban levő tér, ahova a lépeket teszik
muzikás pénz – fogadott népi zenészek bére

netentők – félkegyelmű

nyálazó – fonóban szokás „nyálazó”-t adni: ital laposkaláccsal
nyelet – egy korty ital
nyilazás – sorsolás
nyimuruk – vakarcs

ótatt – cigarettavég, csikk; a szocialista mezőgazdaság kezdeti szakaszában a hazai dohányipar legolcsóbb cigarettája volt az

„OLT” („Te milyen szivart szísz? Olt-at? – hangzott a kérdés.
– „Nem, ótattat.” – volt a válasz.)

öreg kutya – vadászatban jártas vadászkutya

öreglegény – a legénysereg felelőse volt

öreglőján – a leánysereg felelőse volt

pájkabat – káka

paszkanca – nem csokros viola; meddő asszony

pattanás – a fonóban legény és leány csókváltása; a fonóban a leány az orsókarikát csókkal kellett kiváltsa a legénytől

pemete – sütőkemence kelléke; rúd végére kötött kukoricacsuhé, amivel vizet permeteznek a sütőkemencébe

piszkiba – ügyvéd, minden lében kanál

puhár – vastag falú cserép- vagy bádogcsupor

pundás – szőlőcsész

rassznyavalya – szitok

rétajja – létra

seprútánc – lakodalom utáni ágytörő tréfás tánc; „*Járjuk e a seprútáncat!*” – felhívásra a férfiak felsorakoznak; elől a tánc vezetője seprűvel a kezében vezeti a sort, mindenkinek utánoznia kell a vezető mozdulatait, aki ezt nem teszi, a vezető a hátára üt a seprűvel

sétár – sajtár

simándoros – hízelgő emberre mondják

síp – a fúvószenekar rézhangszereit nevezik így

sipola – a fúvószenekar fafúvósainak neve

sorló – sarló

suhincár – 10–13 éves, vézna fiúgyermek

súralni – a szőlőt utoljára kapálni

suta – csapott homlok

suvasztani – lopni

szájpénz – bor, pálinka, amelyet az árulkodni szándékozónak adnak, hallgatás céljából

szakaszt – szalmát és takarmány raknak szakasztba

szakáns – kiállhatatlan természetű férfira mondják

szentántenciafluj – így nevezte néhai Szigeti József, a falu volt állatorvosa azt a folyadékot, amelyet maga készített, s amellyel a pókos lovak lábait kenegette; hogy mit jelentett – feltehetően ő sem tudta, összetételét nem árulta el

szerkelni – szerezni, beszerezni

szetána – kiállhatatlan természetű férfira mondják

szivanó – szénvonó

szukás lú – bogaras ló

taksálni – pénzbírsággal illetni

tarnácfája – a tornác karfája, melyre kaptárakat helyeznek

tánda – ügyetlen

tézsla – rudat helyettesítő eszköz, a járom tartozéka; az ekét, boronát, hengert kötik hozzá

turtyu – lapos fejű

ugyitak – ugyebár

újévi ajándik – házi sütésű mézespogácsa, karácsony szombatján viszik, a háziasszony süti keresztgyermekének, nincs összefüggésben az angyalozással

vakarintás – becsmérő szó; („Annyit sem ér, mint egy vakarintás.”)

vankuj – faragatlan, durva ember

vékás föld – a termőföld mértékegysége, kiterjedését vékában fejezték ki

vicinus – határbeli szomszéd

vőfi – a legkisebb tisztség volt az ifjúság körében; összejöveteleken az öreglegénynek segédkeztek a rend fenntartásában

vőfik párja – táncmulatságok alkalmakor volt szokásban eljárni a vőfik párját; („*Gyertek járjuk el a vőfik párját!*” – hangzott a felhívás az öreglegény részéről. A felhívásra az ifjúság vőfélyei kiszolgálták a leánysereg minden tagját legénnyel; a vőfi a leányt kézen fogta és a leány által kijelölt legény elé vezette; az öreglegény a pár megkezdése előtt kikiáltotta: *»Jó leginy barátaim, ez a vőfik párja lesz. Senki a neki szolgált liányt meg ne vesse. Szivart a szájában, kapapot vagy sapkát a fején senki ne tartson!*”) A vőfik párját a karcsas dallamára járták.

zabhegyezők – gúnynév, mellyel Zselyken a törpebirtokosokat illették a társadalmi ranglétra legmagasabb fokán állók. Tudott dolog, hogy a XIX. században három törvény: az 1842-es országgyűlés határozata; az 1871. évi XVIII. törvénycikk és az 1886-os törvény „szentesítette” a társadalmi rétegződést. Különösen a legutóbbi volt a legkategórikusabb, mert kimondta, hogy a falusi társadalom vagyontalanjai és a kis vagyonnal rendelkezők, de közterhet nem viselő személyek, nem vehetnek részt a falu belviszonyainak intézéseiben. Ezzel megerősödött a „virilizmus” intézménye, mely mindenütt, s így Zselyken is határvonalat húzott a törpebirtokosok és a módosabb réteg közé. Helyi viszonylatban a virilizmus túltett a törvénszabta határokon.

A ranglétra legmagasabb fokán a „nemesek” álltak, a falu legősibb családjai, amelyek tagjai magukat nemeseknek titulálták anélkül, hogy azt okirattal bizonyíthatták volna. Ezek közül választották a község és az egyház fő előljáróit. Az 1879-ben alakult műkedvelő fúvószenekar alapító tagjai is, túlnyomórésztben nemesek voltak.

A ranglétra középső fokán a virilisták álltak. Ahhoz, hogy valaki elnyerje a virilista címet, bizonyos mennyiségű földtulajdonnal kellett rendelkezzen. Tehát ez a rang megvásárolható volt. Számptalan frott és fratlan hagyomány tanúskodik, hogy az Amerikába kivándorlók zöme azért vállalta a kitántorgás minden nehézségét, hogy az ott szerzett pénzből földet vásárolhasson, s ezáltal elnyerje a megtisztelő virilista címet. A ranglétra legalsó fokán a törpebirtokosok álltak, akiket az előbbi két réteg tagjai zabhegyezőknek gúnyoltak, mintegy figyelmeztetvén, hogy a falu belső ügyeinek intézésében semmiféle funkciót nem tölthetnek be.

Falusi nevek

pista Józsi Mínya
pista Jancsi Andris
gyuri minya Andris
mártan pista Mínya
ádám marci Jancsi
mihály pista Mínya
barsas gyurka Mínya
gyuri Józsi Jancsi
mózi marci Mínya
ádám jancsi Margit
pista józsi Józsi
kicsi minya Mínya
sándar Mányi

palkó Erzsi
ferenc Beni
gyurica Erzsi
gyurka Jancsi
balázs Mányi
jeger Etus
fátyal Róza
rabi Andris
lander Aladár
kacán Marci
écsi Imra
bancsi Jóska

Családnevek (1974)

Ács
Balázs
Balla
Bezsnel
Bocskai
Borsos
Burján
Csillag
Erős
Fárr
Fodor
Gásznár
Gásznár-Kupás
Gönczel

Guthér
Hunyadi
Kerekes
Kerekes-Kiss
Kertész
Kiss
Kovács
Kupás
Magyarosi
Rémán
Schuller
Szabados
Szigeti
Zakariás

UTÓSZÓ (egyben ajánlás)

Zselyk több évszázados története összekapcsolódik a magyarság történetével.

Beszterce-Naszód vármegye egyik ősi települése, az erdélyi „királyföld”-re esik (Königsboden), szász település, amely a tatár betörés után vált vegyes ajkúvá, magyar beházasodások révén. Mindez száj-hagyományokból és etimológiai elemzések révén kikövetkeztethető.

A szász eredethez kapcsolódóan és annak megfelelően evangélikus egyházközség jött létre, amelynek hívei azonban a szerző által említett „történelmileg ellenőrizhető korokban” mindig magyarok voltak. Ezt a körülményt, a történelmileg és társadalmilag kialakult etnikai helyzetet a Szász Országos Egyház, amely a kisebbségi jogok iránt kellő érzékenységgel kíséreltetett, tiszteletben tartotta.

Az itt közzétett, sajátos szerkesztésű és elemzésű tanulmány a település történetét sajátos szóhasználati, etimológiai elemzés keretében mutatja be. Ez több szempontból is hasznos és érdekes is egyben.

Rámutat a szóhasználat ősi, eredetmeghatározó szerepére, jelentéstartalmuk helytörténeti, néprajzi, kultúrtörténeti fontosságára. Olyan szókincstár ez, amelyben feltárulnak a mindennapok történései, a gazdálkodás, a életmód, a szokások, a hagyományok egész – a település minden fontos szegmentumát áttekinthető – rendszerére.

A születéstől a halálig, a határnevektől a jeles napokig, az átöröklött, továbbélő és újonnan felvett szokásokig. Bizonyító erejű tanulmány arra nézve is, hogy a népi, nemzeti, nemzetiségi kultúrkörök – legyenek azok gazdaságiak és szellemiek – hogyan hatják át egymást, gazdagítva a koronként sajátosan alakuló arculatot.

Wass György tanító úr, ennek a szerzőlött érdekes tanulmánynak a szerzője, más helyen Szabó Samu 1858-ból eredő gondolatait idézi:

„Zselyk falu, Beszterce vidékén, 700 lakossal bíró magyar helység. Lakói vidámak, barátságosak, vendégszeretők, s ami bennök a legszebb: oly szorgalmasak, a munkában oly kitartóak, hogy párjok nincsen messze földön...”

Miért vállalkozott a Györffy István Néprajzi Egyesület e tanulmány közzlésére? Oka van annak, s több is. Az egyik az, hogy a benne leírtak hiteles, tényeken alapuló történetét tükrözik egy olyan településnek, amely akár tipikus példája és eredménye lehet a kisebbségi lét megőrzésének és megmentésének. Mert az nem mások és a másság ellen való.

Értékeinek alábecsülése nemcsak az etnikai, nemzetiségi létjogsultság ellen hat, de ellene van az egyetemes emberi és kulturális értékeknek is.

Mindehhez azonban kiválasztottak és kiválasztódók kellene. A huszadik század specializálódása révén sem kedvez a polihisztorságnak. Ennek ellenére feltűnnek – hál’ Isten – olyan „megátalkodottak”, mint Wass György tanító úr. (A „tanító” itt nemcsak társadalmi helyzetet, hanem a sokoldalúan felvállalt szellemi vezéregyéniséget jelez.)

Településtörténetet kutat, gazdálkodási, népeleti szokásokat gyűjt össze, hoz összefüggésbe egymással, hagyományokat tár fel, s konkrét szerepet is vállal továbbélésükben, pl. a fúvószena hagyományápolásában.

Oskolamesterek példáját követi, azokét, akik századokon át valóban lámpásai lehettek a tradícióknak, a szellemnek az értelem és a lélek épülésének.

Tették és teszik ezt úgy, mint Wass György, aki egy már többnyelvű település erkölcsi kohéziójának mestere, az elszigetelő, s valljuk be, helyenként gyűlölséget tápláló, különállás ellen küzdő ember.

Mert a XXI. század küszöbén már nincs más esély: vagy az önpusztító szembenállás, vagy a megértésen és együttműködésen alapuló együttélés.

Zselyk csak egy falu, Romániában. Beszterce-Naszód vármegyében. Lakják szászok, magyarok, románok – emberek, és Wass György, aki tiszta, szép és gondos, színes munkájával élénk tárta mindazt, amit tudnunk kell egy faluról – itt –, hogy is emlegetjük manapság? – Kelet-Közép-Európában.

Gazda László

Tartalom

ELŐSZÓ	5
ZSELYK	7
Szentiványi Göder (Kis-Zselyk)	17
Zselyk fontosabb eseményei időrendben	20
KIVÁNDORLÁS AMERIKÁBA	22
ISKOLA	27
EGYHÁZ	41
FÖLDMŰVELÉS	55
Ugarhívó	56
Géptársulat	57
Flukesz	61
JUHÁSZAT	67
PÁLINKAFŐZÉS	71
CSERÉPKÉSZÍTÉS	75
BULCS (vásár)	79
VISELET, SZÖVÉS, FONÁS	82

TURNEREK – FÚVÓSZENEKAR	87
SZOKÁSOK, HIEDELMEK	97
Kirmec	97
Hamvazás	97
Kakasbanda – kakaslövés	98
Lakodalom	99
Temetés	102
Hiedelmek	104
MESÉK	110
ADOMÁK	116
KÖZMONDÁSOK ÉS SZÓLÁSOK	122
TALÁLÓS KÉRDÉSEK	126
RIKOLTÁSOK	129
FÖLDRAJZI NEVEK, HATÁRNEVEK	130
A határnevekkel kapcsolatos magyarázat	134
TÁJSZAVAK	139
Falusi nevek	147
Családnevek (1974)	147
UTÓSZÓ	148

A NÉPRAJZI LÁTÓHATÁR KISKÖNYVTÁRA

Szerkeszti: UJVÁRY ZOLTÁN
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Debrecen 10.

1. GYÖRFFY ISTVÁN: A néphagyomány és a nemzeti művelődés (1993)
2. P. PUNYKÓ MÁRIA: Reggelt adott az Isten (1993)

„A néphagyomány tart meg magyarnak.”

Györffy István

